

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет соціології

Інститут соціології НАН України

Соціологічна асоціація України

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ
СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ
ПАНДЕМІЇ COVID-19**

**Проблеми розвитку соціологічної теорії:
Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків
пандемії COVID-19**

Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції

**Faculty of Sociology
Taras Shevchenko National University of Kyiv**

**Institute of Sociology
National Academy of Sciences of Ukraine**

Sociological Association of Ukraine

**ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF SOCIOLOGICAL THEORY:
Conceptual Strategies for the Study of Social Consequences of
COVID-19 Pandemic**

**Proceedings of the 17th International Research conference
“Issues in the Development of Sociological Theory:
Conceptual Strategies for the Study of Social Consequences
of COVID-19 Pandemic”
December 18–19, 2020**

Kyiv 2021

**Факультет соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

**Інститут соціології
Національної академії наук України**

Соціологічна асоціація України

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ:
Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків
пандемії COVID-19**

**Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції
«Проблеми розвитку соціологічної теорії:
Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків
пандемії COVID-19»
18–19 грудня 2020 року**

Київ 2021

УДК 316.1

П78

**Рекомендовано до друку вченою радою факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол №7 від 27 січня 2021 року)**

- П78 Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19. Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19», 18–19 грудня 2020 р. (м. Київ) / Наукове видання / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології [за ред. д.соц.н. Людмили Малес, д.соц.н. Юрія Савельєва, к.соц.н. Олексія Боровського та к.соц.н. Ірини Набруско]. – К.: «Наукова столиця», 2021. – 154 с.
ISBN 978-617-7649-35-8

У збірці представлено наукові доповіді учасників XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків пандемії COVID-19» (м. Київ, 18–19 грудня 2020 року).

Для наукових працівників, аспірантів, викладачів і студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціологія», а також усіх, хто цікавиться питаннями розвитку сучасної соціологічної науки.

Статті, вміщені в збірці, друкуються в авторській редакції.

ISBN 978-617-7649-35-8

© Факультет соціології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка, 2021

© Інститут соціології Національної
академії наук України, 2021

© Соціологічна асоціація України, 2021

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Степаненко Віктор

СОЦІОЛОГІЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В КОРПУСІ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ І ПОЛІТИКИ 11

Судаков Володимир

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНИХ ПРОЦЕСІВ ТА
ТЕОРЕТИЧНОГО СИНТЕЗУ В НОВІТНІЙ СОЦІОЛОГІЇ 12

Mandal Keshab

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES 14

Сергій Дембіцький

ДО ПРОБЛЕМИ СПЕЦИФІКИ УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОНЛАЙН
ОПИТУВАНЬ 16

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

СЕКЦІЯ 1. ПАНДЕМІЯ COVID-19: ВИКЛИКИ ДЛЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Іванкова-Стецюк Оксана, Ліщинська Ольга

АКТУАЛЬНІ ПОЯСНЮВАЛЬНІ РЕСУРСИ У ВИВЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-
МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК В ЧАСІ ПАНДЕМІЇ COVID-19 17

Кісла Ганна

СТУДЕНТСТВО В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ: ЗАЙНЯТИСТЬ, УМОВИ ЖИТТЯ ТА
ЗДОРОВ'Я (ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПОЛЬЩІ,
УКРАЇНІ ТА БІЛОРУСІ) 19

Єременко Андрій

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ: ПЕРЕВАГИ І
МІНУСИ ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ 21

Кириленко Олеся

МЕДИКАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ
ПАНДЕМІЇ COVID 19..... 23

Іващенко Ольга

COVID-19 ЯК ВИКЛИК: ДО МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВИХ
СТАНІВ СУСПІЛЬСТВА 25

Злобіна Олена

СПОРАДИЧНІСТЬ ПРОТИ СИСТЕМНОСТІ: ДОСВІД СВІТОВИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАНДЕМІЇ COVID-1928

Симончук Олена

САМООЦІНКИ ЩОДО ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ДОКОВІДНИЙ І КОВІДНИЙ ПЕРІОДИ..... 31

Сидоров Микола, Серета Олексій

ВИПАДКОВИЙ ВІДБІР ВІНЬСТОК У ОНЛАЙН ОПИТУВАННІ З ВИКОРИСТАННЯМ ФАКТОРІАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ.....33

Пересунько Тетяна, Хаврюченко Наталія, Кожемякіна Анастасія

ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ СОЦІОЛОГІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР.....34

Склярова Ірина, Сердюк Яна

ОБМЕЖЕННЯ ТА РИЗИКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНОЧНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ36

Горбачик Андрій

ОНЛАЙН-ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСВІДУ ВІДДАЛЕННИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯХ В ЧАС ПАНДЕМІЇ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ38

Obodovska Myroslava

TRUST IN GOVERNMENT: GOVERNMENT CRISIS COMMUNICATION OF VACCINES (COVID-19 VACCINE) IN THE POST-TRUST ERA 40

Мазурик Олег, Склярова Ірина, Шепель Ніна

ВПЛИВ COVID-19 НА РОБОТУ ФАХІВЦІВ З ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ТА ПРОЄКТІВ.....42

Бацак Назарій, Бурдін Ярослав, Горопашна Єлена

РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЛЯ ОЦІНКИ СПІВПРАЦІ ПРАЦЕДАВЦІВ ІЗ ФАКУЛЬТЕТАМИ ТА ІНСТИТУТАМИ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА44

Ковальська Єлена

ШЛЯХИ РЕКРУТИНГУ У ВЕБ-ДОСЛІДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ UNIDOS).....47

Цимбалюк Наталія

СУПЕРЕЧНОСТІ ТРАДИЦІЙ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ49

Гупало Артем, Деревинська Катерина, Якубова Ангеліна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ РЕКРУТИНГУ У ВЕБ-ОПИТУВАННІ 16-ОЇ ХВИЛІ МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ UNIDOS..... 51

Сальнікова Світлана, Лішук-Торчинська Тетяна, Ємельянова Юлія	
ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ З ГРУПИ РИЗИКУ В УМОВАХ КАРАНТИНУ	53
Шевель Інна	
СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНОМУ ЖИТТІ В ПЕРІОД ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ	55
Голіков Олександр	
ЗНАННЯ ТА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: ЧИННИК ПАН-/ЕПІДЕМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ	57
Бурлачук Віктор	
«ТЕРИТОРІАЛЬНА ДЕРЖАВА» І «ДЕРЖАВА НАСЕЛЕННЯ». БІОЛОГІЧНЕ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ УВАГИ СУВЕРЕННОЇ ВЛАДИ	61
Сорокіна Олександра	
СПЕЦИФІКА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТАТИСТИКИ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	63
Борюшкіна Оксана	
ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ПРАЦІ	65
Андрейко Ірина	
ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID 19.....	67
Костенко Наталія	
КУЛЬТУРНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ПОРЯДКИ ПАНДЕМІЇ	69
Лапіна Вікторія	
ПРОБЛЕМА НАУКОВОГО ПОЯСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	71
Нечітайло Ірина	
ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПОГЛИБЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ НЕРІВНОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ.....	72
Іванова Тетяна	
СТАНОВИЩЕ ТРАНСГЕНДЕРНИХ ЛЮДЕЙ У СИТУАЦІЇ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ	74
Олійник Оксана	
МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ МЕТОДУ ОНЛАЙН ФОКУС-ГРУП.....	76

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ТА ІННОВАЦІЙНІ ДОСЛІДНИЦЬКІ СТРАТЕГІЇ В СОЦІОЛОГІЇ

Бевзенко Любов

ПАРАДИГМА СКЛАДНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН, СПРОВОКОВАНИХ
ПАНДЕМІЄЮ COVID-19.....78

Гресь Катерина, Шелухін Володимир

ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ ВИМІРИ МОВНОЇ СТІЙКОСТІ 81

Нехаєнко Оксана

ФІГУРАТИВНА СОЦІОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН83

Петренко-Лисак Алла

ОПРОСТОРОВЛЕНИЙ ЧАС ПАНДЕМІЧНОГО КАРАНТИНУ85

Суська Ольга

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ «ПРОБЛЕМИ ЧАСУ» В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ У
МЕРЕЖЕВОМУ ТА МЕДІАПРОСТОРІ 86

Настояща Катерина

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЖИТТЄВИЙ СТИЛІВ 89

Настояща Катерина

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ МІСТА КИЄВА І КИЇВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ (НА ОСНОВІ КОМПЛЕКСНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО РЕЗУЛЬТАТІВ
ДОСЛІДЖЕННЯ). 91

Безрукова Ольга

ЕЛЕКТОРАЛЬНА АКТИВНІСТЬ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2020 РОКУ
В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ93

Малес Людмила

ПОРЯДОК ДЕННИЙ ДИСКУРСУ ІСТОРІЇ ХХ СТОЛІТТЯ В МЕДІА: ДОСВІД
МІЖНАРОДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ96

Резнік Володимир

ОРІЄНТУВАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ В СТРУКТУРІ ТЕОРЕТИЧНИХ
ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОГРАМ.....97

Мельніков Андрій

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКСЕЛЕРАЦІЇ ЯК НОВІТНІЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ
СУСПІЛЬНИХ ЗМІН.....99

Паращевін Максим

СУЧАСНІ СУСПІЛЬСТВА МІЖ МОДЕРНОМ ТА АРХАЇКОЮ 101

Судакова Валентина	
КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА САМОІЗОЛЯЦІЇ В РЕАЛІЯХ ПОСТМОДЕРНОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ	103
Дублікаш Тетяна	
СТАРІ РІШЕННЯ ДЛЯ НОВИХ ВИКЛИКІВ: ФРАНЦІЯ У ПОШУКУ БАЛАНСУ МІЖ РЕЛІГІЙНИМ І СВІТСЬКИМ СВІТОГЛЯДОМ.....	104
Щиголь Ірина	
ПИСЬМЕННИЦТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ ГРУП.....	106
Соболевська Марина	
РАДИКАЛІЗАЦІЯ РЕФЛЕКСІЇ В СУЧАСНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ТЕОРЕТИЗУВАННІ.....	108
Мороз Євгенія	
МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК АКТУАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ	110
Червінська Тетяна	
ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 В ОЦІНКАХ СТУДЕНТСТВА ТА ВИКЛАДАЦТВА	112
Шевченко Світлана	
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ.....	114
Сазонова Валерія	
АВТОРИТАРНІСТЬ ЯК СПРИЙНЯТТЯ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПІДХІД ДЖОНА ДАКІТА	115
Rorovici Angela	
EUROPEAN SOLIDARITY IN THE FACE OF THE COVID 19 CRISIS	117
Сірий Євген	
НОВІ ВЕКТОРИ ІДЕНТИЧНОСТІ СОЦІОЛОГІЇ.....	119
Мариніч Ірина	
КОНЦЕПТ КАУЗАЛЬНІСТЬ У ДОСЛІДНИЦЬКІЙ СТРАТЕГІЇ АНАЛІТИЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ ТА ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОГРАМАХ.....	121
Ліпіч Людмила	
ЦІННІСНА НЕЙТРАЛЬНІСТЬ: ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ В СОЦІОЛОГІЇ АЛВІНА ГОУЛДНЕРА.....	123
Позній Олександр	
РЕЛІГІЙНІСТЬ У РОЗРІЗІ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ: ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	125
Бондаренко Микола	
ДЕРЖКОМУНІКАЦІЇ В ДОБУ ПАНДЕМІЇ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА.....	127

Дячук Ольга

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІКО-СОЦІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ РИНКУ 129

Скокова Людмила

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АНАЛІЗУ РИЗИКІВ І КРИЗ131

Яворська Євгенія

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПЕРСПЕКТИВІ БОРОТЬБИ ЗА СВІТОВУ ГЕГЕМОНІЮ КРАЇН АЗІЇ ТА ЗАХОДУ 134

Солодзько Сергій

ВІД СОЦІОЛОГІЇ ЕКСПЕРТІВ ДО СОЦІОЛОГІЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИК ПРОДУКУВАННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЗНАННЯ В ЕПОХУ ПОСТ-ПРАВДИ 136

Bataeva Kateryna

ON TRADITIONAL AND INNOVATIVE LEARNING MODELS IN MODERN SOCIOLOGY OF EDUCATION 137

Шпікер Марина

РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОВИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 139

Ніколаєнко Володимир

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ В ІДЕОЛОГІЯХ ТРАНС- ТА ПОСТСГУМАНІЗМУ ... 142

Полтораков Олексій

СОЦІАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ COVID-19 144

Кириченко Роман

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛЯРИЗАЦІЇ 146

Мілосердов Валерій

ВОРОГ УЖЕ БІЛЯ ДВЕРЕЙ: COVID-19 ЯК СОЦІАЛЬНИЙ АКТОР З ПЕРСПЕКТИВИ АКТОРНО-МЕРЕЖЕВОЇ ТЕОРІЇ 149

СОЦІОЛОГІЯ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В КОРПУСІ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПОЛІТИКИ

Соціологічні дослідження суспільних реакцій, масової поведінки та громадської думки у період пандемії, як і в інші періоди кризових явищ у суспільстві, є не менш важливими, аніж медичні епідеміологічні звіти. Соціологія пандемії є обов'язковою частиною ґрунтовних епідеміологічних досліджень і формування раціональної та ефективної політики щодо її протидії. Важливість таких досліджень, зокрема щодо прогнозування поведінкових моделей населення, його реакцій на карантинні обмеження, соціальних аспектів протікання та соціальних наслідків пандемії полягають у тому факті, що вірус є біологічним агентом, але пандемія поширюється через соціальні інтеракції.

Під час пандемії можемо спостерігати як соціологія виконує різні соціальні функції. Як позитивне раціональне знання наукова соціологія стає джерелом об'єктивної інформації щодо суспільного стану та настроїв людей, їх острахів, сподівань, тривоги та надій. Водночас соціологія може виконувати і функції інформаційного забезпечення біополітики як заходів з протидії розповсюдження коронавірусу.

Показовим щодо активної залученості соціології в епідеміологічну ситуацію і відповідний дискурс є також і трансформація соціологічного тезаурусу під час пандемії. Наприклад, найуживаніший під час пандемії термін “соціальна дистанція” – є одним із центральних понять, автентична артикуляція смислів якого позначає демаркацію поміж такими соціологічними темами як солідарність і кооперація, з одного боку і стигматизація та ксенофобія – з іншого.

Досвід пандемії обумовлює також суспільну оцінку ефективності та прийнятності карантинних обмежень владою на центральному та місцевому рівнях. І соціологічні опитування громадської думки є одним із важливих дослідницьких інструментів щодо розуміння таких оцінок. В оцінці результатів подібних досліджень важливо враховувати час проведення дослідження відносно періоду та динаміки самої епідеміологічної ситуації. Наприклад, дослідження Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), проведене у квітні 2020 року, збігається у часі з піковим періодом так званої “першої хвилі” розповсюдження коронавірусної інфекції в Україні та доволі жорсткими первинними карантинними обмеженнями цієї пори. На питання “*Наскільки успішно чи не успішно, на вашу думку, нова влада (президент Зеленський, Кабінет міністрів, Верховна Рада, правоохоронні органи) справляються з завданнями протидії епідемії коронавірусу в Україні?*” думки респондентів розділились

майже порівну: 46% з них вважали діяльність влади у цьому напрямі успішною, 43% – неуспішною. Водночас на фоні цієї доволі сприятливої загальної оцінки влади у її протидії пандемії у квітні 2020 року певним ірраціональним дисонансом у масовій свідомості виглядають вельми критичні оцінки щодо конкретних напрямів цієї діяльності, а саме: забезпечення лікарень країни достатньою кількістю тестів на коронавірус, забезпечення лікарів та медичних сестер засобами індивідуального захисту, забезпечення населення засобами індивідуального захисту, а також – запобігання можливих економічних труднощів в країні, пов'язаних з епідемією коронавірусу. Подібна непослідовність громадської думки є певною особливістю її функціонування в Україні. Це також додає і до особливостей самої епідеміологічної ситуації, яка не є однозначно зрозумілою.

Це також підтверджує і моніторингове дослідження “Українське суспільство” Інституту соціології Національної академії наук України, Київ восени цього року. У своїй більшості (51,6% відповідей) респонденти доволі стримано оцінюють ефективність зусиль влади проти коронавірусу, погоджуючись із тим, що *“влада щось робить, але цього недостатньо”*, а 22% респондентів налаштовані дуже критично вважаючи, що *“влада нічого не робить для цього”*.

Наша країна не є унікальним кейсом соціального досвіду глобальної коронавірусної кризи. Водночас варто актуалізувати вітчизняні особливості протікання пандемії. В Україні її універсальні соціальні виклики поєднуються з багатофакторною суспільною трансформацією. Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в Україні можуть проявитись у двоякий спосіб: як негативний каталізатор, що підсилює проблемність незавершеної суспільної трансформації в країні або як своєрідний “нейтралізатор”, тобто фактор, в якому цінності безпеки, суспільного виживання, толерантності та солідарності будуть набувати пріоритетного значення. Завдання вітчизняної соціології у цей період – всебічне дослідження соціальних викликів та ризиків коронавірусної пандемії, але й також – перспектив та можливостей цього нового соціального досвіду як інтегральної складової суспільної трансформації в Україні.

Судаков Володимир

доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ТЕОРЕТИЧНОГО СИНТЕЗУ В НОВІТНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

Відомо, що об’єктивна потреба епістемологічного розвитку теоретичних засад соціології як науки загалом обумовлена характером інноваційних технологічних та соціальних змін, які також призвели до становлення та утвердження нової соціально-історичної системи – суспільства постіндустріального типу. Саме виникнення нових, «нетрадиційних» об’єктів соціологічного пізнання на думку І.Валерстайна зумовили ситуацію «кінця знайомого світу», як певного наслідку реальної нездатності існуючої системи

соціальних наук та соціології здійснювати адекватні пояснення каузальних детермінант новітніх соціальних трансформацій. Слід зазначити, що поява нових глобальних викликів у вигляді цілком реальних технологічних, сировинних, енергетичних, продовольчих, демографічних, екологічних загроз, а також усвідомлення реальних труднощів оптимального практичного вирішення питань війни і миру, релігійного фанатизму, міжнародного тероризму та глобальних пандемій гострили увагу вчених на дослідженні принципово нових соціологічних проблем, загалом пов'язаних з необхідністю концептуального переосмислення теоретичних засад існуючих дослідницьких практик в соціології.

Важливо вказати, що різноманітні пропозиції соціологів- постмодерністів розвивати соціологію в концептуальних контекстах «поза межами суспільств» (Дж.Уррі), «гіперреальності» (Ж.Бодрійяр), «індивідуалізації суспільного життя» (З.Бауман) та «нового перезбирання соціального» (Б.Латур) слугують наочними аргументами актуальності формування системи нових знань стосовно інноваційних тенденцій розвитку рефлексивних процесів та теоретичного синтезу в новітній соціології. Слід констатувати, що на даний час недостатньо розробленою та дискусійною залишаються проблема ідентифікації типів теоретичного синтезу в соціології. Саме тому особливо значущим, по-перше, є спеціалізоване вивчення пізнавальної специфіки інтегрального, формального, тематичного, та категоріального типів теоретичного синтезу в соціології. По-друге, не менш актуальним завданням є формування нових загальних теоретичних уявлень стосовно розуміння інтегративних засад взаємодій та комунікацій між основними соціальними інститутами в умовах новітніх суспільних трансформацій.

Вочевидь, що посилення процесів економічної, політичної та культурної глобалізації призводить до багатьох несподіваних та неочікуваних наслідків. До таких наслідків слід віднести виникнення і поширення глобальної пандемії COVID-19, причини якої загалом обумовлені суперечностями адаптації різних суспільств як націй-держав до навколишнього природного середовища. Реалізацію функції такої адаптації, як вважали відомі теоретики структурно-функціонального аналізу в соціології, повинна забезпечувати економічна сфера суспільства. Однак соціальна драма пандемії COVID-19 в багатьох країнах світу та Україні полягає у тому, що суспільна протидія її поширенню здійснюється інститутами політичної системи, які в екстремальних умовах порушують усталені режими функціональної автономності інститутів економічної та соціокультурної сфер суспільного життя. Саме політичні інститути шляхом активізації різних структур виконавчої влади методами насильницького та репресивного впливу створюють різні системи карантинних обмежень та адміністративно-поліцейського контролю за поведінкою громадян, що по суті є прямим порушенням їх конституційних прав і є причиною появи нових форм соціальної напруженості та протестної поведінки.

Перспективи гуманізації соціального контролю слід пов'язувати з процесом наукової розробки теоретичних засад якісно нової консенсусної моделі міжінституціональних взаємодій та комунікацій, що сприятиме створенню адаптивної до умов пандемії COVID-19 дієвої ресурсної системи

економічних заходів, спрямованих: 1) на подолання соціальних причин пандемії; 2) на розширення спеціалізованої мережі оперативної діагностики та впровадження ефективних інноваційних медичних технологій лікування хворих громадян; 3) на соціальний захист медичного персоналу, його професійну підготовку та підвищення кваліфікації; 4) на підтримку ділової активності, стимулювання зайнятості працездатного населення; 5) на розширення співпраці з міжнародними організаціями по координації спільних дій по протидії наступним можливим хвилям пандемії.

Mandal Keshab

Head Master, S.M. Nagar Derozio Smriti Vidyalaya (High), India

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INDIA: ISSUES AND CHALLENGES

Introduction. Since the declaration of the Sustainable Development Goals (SDGs) by the Member States of the United Nations in 2015 as a universal call to action to end poverty, hunger, gender discrimination, protect planet and ensure that all people enjoy peace and prosperity by 2030, India has taken several policy initiatives for attaining the SDGs. But how far India has succeeded to achieve the SDGs? What are the issues and challenges holding India back? With a view to gauging the trend of progress and attainment of SDGs a research was conducted by this author between 2017 and 2019.

Aims and Objectives of the Study. The study primarily seeks to examine the nature and extent of achievement of Sustainable Development Goals in India, and particularly how far India has succeeded (1) to end poverty in all its forms, (2) to end hunger, (3) to ensure healthy lives, (4) to achieve quality education, and (5) to ensure gender equality.

Research Methodology. The desk top research methodology has been adopted for the present study. However, the research is based on both secondary as well as primary data. Major sources of secondary data comprise books, journals, evaluative studies, reports, periodicals and newspapers. The primary sources include the Government Acts, Manuals, and Statues.

Results of Study. From the study it is revealed that, in terms of area India holds the seventh position. Further, it is the second most populated country in the world after China [1: Nil] India is the world's 6th largest economy with a GDP of \$2.59 trillion [2: Nil], and it is going to become the world's third largest economy by 2032. But India's GDP per capita income is the lowest (\$1939.6) among the G-20 countries. In terms of Maternal Mortality Rate, India is again the worst performer with 174 deaths per 100,000 live births [3: 38]. India's total labor participation rate for men is 78.8 per cent, while women's participation rate is only 27.2 per cent thereby making a difference of 51.6 per cent [3: 38-41]. India has reduced its poverty rate drastically from 55% to 28% in last 10 years [4: Nil].

Major Issues and Challenges of Development in India. The issues and challenges of development are myriad. Only a few of them are highlighted hereunder in a succinct manner. Corruption is a major cause of failure of government welfare plans and programs. According to the latest report of the Transparency International, India

slipped two positions to 80th in the index [5: Nil]. Loss of faith in judiciary is a great lapse of Indian government. It is pointed out that, “The Court has gained considerable political clout as the guardian of the Constitution and had just as quickly lost it, by proving susceptible to executive pressure both with regard to appointment of the judges as well as decision-making” [6: 86]. Criminalization of politics is a major issue in Indian politics. The Hindu reports that, “In 2019 as many as 43% of MPs had criminal cases pending against them” [8: Nil]. “Participation of women in village assemblies and councils is always lesser than their male counterparts” [9: 363]. Women’s position in Parliament as well as in State Legislatures is also less than 12% of total members. In 2017-18, India's average literacy rate was only 77.7% [10: Nil].

Conclusions. Despite having numerous deficits, the pace of progress in contemporary India towards achievement of Sustainable Development Goals is commendable. India’s robust economic growth has already attracted global attention. Besides, strong military power, unprecedented development in science & technology and, above all, the active participation of vast majority of the youth and energetic population have become instrumental to achieve all the Sustainable Development Goals.

REFERENCES

1. Worldometers [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.worldometers.info/world-population>.
2. India likely to surpass UK in the world’s largest economy rankings: PwC. – Mumbai: The Economic Times, 2019. January 20,
3. Human Development Report, 2018. – New York: United Nations Development Programme, – P. 38.
4. India has highest number of poor despite 27 crore moving out of poverty: report // New Delhi: The Indian Express.– 2019. – March 27
5. Bakshi G. Corruption Perception Index 2019: India slips two positions to 80th rank / G.Bakshi. – Berlin: Transparency International. – 2020.
6. Rajamani L. The Supreme Court / L. Rajamani, A. Sengupta // The Oxford Companion to Politics in India / L. Rajamani, A. Sengupta. – Oxford, 2010. – C. 86.
7. Shastri T. Owning up to criminalization in politics / T.Shastri. – Chennai: The Hindu, 2020. – July 10.
8. Mandal K C. Gender Empowerment in Local Governments: Prospects and Debates of Sustainable Development in India / K.Mandal. – Kolkata: Levant Books, 2019. – 363 p.
9. International literacy day 2020: How literacy rate is calculated in India. Mumbai // The Times of India. – 2020. – September 8.

ДО ПРОБЛЕМИ СПЕЦИФІКИ УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОНЛАЙН
ОПИТУВАНЬ

1. За визначення особливостей узагальнення результатів онлайн опитувань проблеми починаються від самого початку – з некоректного застосування поняття «репрезентативність». В класичному розумінні остання є властивістю вибірки відображати характеристики сукупності, що досліджується (В. Паніотто).

2. Різноманітні онлайн сукупності не є генеральними у тому розумінні як їх зазвичай описують. Вони є квазі-генеральними, бо не забезпечують доступу до усіх елементів тих генеральних сукупностей, які вони, як заявляють, повинні представляти.

3. Плутанина з оцінкою (не)репрезентативності онлайн опитувань призводить до зловживань з боку тих, хто застосовує онлайн опитування, але не має відповідних професійних знань. Прикладами відповідної недбалості є заяви С. Шустера та А. Хорсева про репрезентативність даних, які вони отримали за допомогою Вайбера.

4. Однак, оскільки результати використання онлайн опитувань не позбавлені евристичного потенціалу, необхідно запропонувати альтернативний та адекватний термінологічний апарат.

5. Для початку я пропоную замість поняття «репрезентативність» використовувати поняття «співставність», що є ступенем, в якому вибірка з квазі-генеральної сукупності відображає характеристики справжньої генеральної сукупності, що цікавить дослідника.

6. Тільки методичні дослідження співставності результатів онлайн опитувань з результатами традиційних опитувань (особистих, телефонних, із використанням самозаповнення) дозволять з'ясувати можливості статистичного узагальнення даних, що отримані онлайн.

7. Окремим виміром дослідження співставності є різні тематичні сегменти: економічний, політичний, дозвілевій тощо.

8. Сучасні онлайн панелі значно більшою мірою придатні для пошукових досліджень різноманітних контекстів, що базуються на аналітичному узагальненні.

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

СЕКЦІЯ 1. ПАНДЕМІЯ COVID-19: ВИКЛИКИ ДЛЯ МЕТОДОЛОГІЇ ТА МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Іванкова-Стецюк Оксана

доктор соціологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Інститут народознавства Національної академії наук України, Львів

Ліщинська Ольга

кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії та історії культури Львівський національний університет імені Івана Франка

АКТУАЛЬНІ ПОЯСНЮВАЛЬНІ РЕСУРСИ У ВИВЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК В ЧАСІ ПАНДЕМІЇ COVID-19

В часі пандемії COVID-19 актуалізуються практики, скеровані на конструювання особливих публічних просторів, де засобами візуального мистецтва, в режимі он-лайн, здійснюються спроби «перетворення» соціальної проблеми з «невидимої» на «видиму» для спільноти [1]. Прикладом соціально-мистецьких ініціатив, покликаних привернути увагу до викликів сьогодення, може слугувати віртуальна виставка мистецьких творів часу пандемії COVID-19 «Мистецтво в часи пошесті», на якій представлено палітру людських переживань у новій незвіданій реальності [2], а також інформаційна кампанія «Мистецтво карантину», проведена Міністерством культури та інформаційної політики спільно з креативним агентством LOOMA [3].

Особливо активною у створенні артів (малюнків) відповідної тематики і представлення їх в Інтернеті є молодь. Така ситуація є закономірною, адже саме молодих людей нинішня криза торкнулася чи найбільше – з точки зору їх психічного та фізичного здоров'я, навчання та професійного розвитку, громадської активності та вимоги поваги своїх прав [4].

Теоретико-методологічна база досліджень соціально-мистецьких практик активно оновлюється й розширюється в останні десятиліття. Ще наприкінці ХХст. дослідники (Р.Барт, С.Зонтаг, І.Інишев, Р.Краус, П.Кроутер, Ж.-Ф.Ліотар, Н.Маньковська, Дж.Мітчел, Г.Поллок, П.Штомпка) зафіксували т.зв. «іконічний поворот» і панування візуального типу культури [5], в наслідок чого мистецтво почало все активніше виконувати функцію соціальної дієвості, постаючи засобом змін. Інтернет-ресурси посилюють ці функції мистецтва.

Практики реалізації молодіжних фото-голосових проєктів, присвячених викликам пандемії COVID-19, є новими, а отже, потребують пошуку пояснювальних ресурсів для їх аналізу. З такої перспективи високий евристичний потенціал має концепція «соціальної скульптури» за авторства німецького митця і теоретика культури Й.Бойса [6].

Концепція Й.Бойса передбачає акцентуацію на новій особливій ролі художника, який працює зі свідомістю глядача, формуючи її як «скульптурну масу» і за допомогою мистецтва здатен підготувати краще майбутнє. Одночасно, за Й.Бойсом, «кожна людина є художником», а світ можна перетворити шляхом художньої практики. З такої перспективи об'єкт мистецтва стає моделлю суспільної дії.

На думку Й.Бойса, соціум сприймається як пластичний живий організм, піддається впливу, «ліпленню». При цьому соціальне мистецтво вимагає великої духовної сили, за допомогою якої кожна людина проживає і дізнається про себе як про творчу, визначаючу світ, істоту. Й.Бойс є автором формули «кожна людина є художником», яку розуміє як перетворення соціального тіла, трансформація, в якій кожен не лише може, а й повинен взяти участь.

Й.Бойсу належить відома фраза: «Революція – це ми». Соціальна скульптура – надання форми суспільству, предмет мистецтва – модель свободи, яка може бути реалізована в масштабі суспільства, а отже, в царині соціального мистецтва неможливо бути пасивним глядачем. Люди переживають свою взаємозалежність, відповідальність один за одного. Відтак, актуалізується ідея перетворення світу шляхом художньої практики. Об'єкт мистецтва стає моделлю суспільної дії. Інакше кажучи, соціальна скульптура – це надання форми суспільству, а предмет мистецтва – модель свободи, яка може бути реалізована в масштабі суспільства. Останнє є особливо важливим в контексті тематики арт-проектів, скерованих на розв'язання протиріччя між безпекою і свободою в часі пандемії COVID-19.

Отже, концепція Й.Бойса бачиться актуальним пояснювальним ресурсом у вивченні соціально-мистецьких ініціатив, які є відповіддю на виклики пандемії COVID-19. З означеної перспективи візуальні образи постають як артефакти постмодерного мистецтва, з одного боку, та як відображення соціальних реалій й джерело інформації для прийняття рішень, з іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kuratani, D.L.G., Lai, E. "TEAM Lab - Photovoice Literature Review". 2011. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/sites.usc.edu/dist/0/198/files/2018/08/Photovoice-Literature-Review-FINAL-22lftmn.pdf>
2. Мистецтво в часи пощесті / Sztuka w czasach zarazy / Art in the time of plague / L'arte nei tempi dell'epidemia [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://academia.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/0111_Sztuka-w-czasach-zarazy-1.pdf
3. Поперечна Д. Мистецтво карантину. 9 відомих картин про правила безпеки під час пандемії / Д.Поперечна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/04/17/240659/>
4. Call to Youth: How are young people being impacted by the COVID-19 pandemic? [Electronic Resource] .— Resource access mode: <https://en.unesco.org/news/call-youth-how-are-young-people-being-impacted-covid-19-pandemic>

5. Mirzoeff N. What is visual culture? [Electronic Resource]. – Resource access mode: http://www9.georgetown.edu/faculty/irvinem/theory/Mirzoeff_What_is_Visual_Culture.pdf.

6. Бойс Й. Беседа о своей стране: Германия / Й.Бойс // Художественный журнал. Moscow art magazine. – 1994. – №5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://moscowartmagazine.com/issue/62/article/1290>

Кісла Ганна

кандидат філософських наук, доцент, Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова

СТУДЕНТСТВО В ЕПОХУ ПАНДЕМІЇ: ЗАЙНЯТІСТЬ, УМОВИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я (ДОСВІД СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПОЛЬЩІ, УКРАЇНІ ТА БІЛОРУСІ)

Загальні дані щодо прибуткової роботи студентства були в основному недоступні протягом багатьох років. У Польщі інформацію про цю тему надають дослідження, проведені в окремих університетах та за окремими спеціальностями. Згідно з опитуванням, проведеним у грудні 2019 року 82% студенток та студентів працювали [1], серед них 20% - економіка чи право, 12% - гуманітарні та мистецькі науки, екологія, математика/статистика, інформатика/телеінформаційні технології складають по 11% [1:124]. Усі ці дані вказують на зростаючу тенденцію до їх працевлаштування.

Подібні висновки робляться в українських дослідженнях. Де припускають, що сучасний ринок праці створює попит на працівника з неповним рівнем кваліфікації, а студентська молодь в Україні відповідає вимогам українського ринку праці. Міжнародна організація праці (МОП) в рамках Програми працевлаштування молоді провела в Україні опитування щодо переходу від школи до працевлаштування (SWTS). Результати показали, що серед усіх молодих людей частка людей, які коли-небудь поєднували навчання та працю, становила 30% [2:112]. Інше дослідження в Україні показали, що 37% студенток чи студентів працювали під час університетської освіти [3:64].

Важливою зміною життєвої ситуації в результаті пандемії є сучасний рівень життя респондентів. Дослідження передбачало, що втрата роботи призведе до зміни самооцінки матеріального становища. Аналіз охопив зміни як для студентів, так і для їх сімей. Врахування сімейної ситуації впливає з того факту, що сім'я значною мірою забезпечує та фінансує студентів під час перебування в університеті. У дослідженні в середньому 40% респондентів не спостерігали змін у власній ситуації чи ситуації в сім'ї. Студенти частіше повідомляли про погіршення становища своєї сім'ї (загалом про значне та часткове погіршення заявили 57,1% респондентів), ніж про їхнє власне становище (46,6% відповідно). Найгірша ситуація стосувалася сімей студентів з білоруських університетів, і порівняно найкраща - сімей з Maria Curie-Skłodowska University (MCSU), UMCS, Polish, Lublin.

Поліпшення ситуації в сім'ї (часткове і значне) повідомили лише 1,8% опитаних (очевидне домінування опитаних студентів з UMCS), тоді як 12,2%

респондентів повідомили про поліпшення власного становища (це стосувалося в першу чергу студентів з UMCS та опитаних студентів з білоруських університетів).

Самооцінка здоров'я студентів та зміна життєвих уподобань. Одна з тенденцій у дослідженні задоволеності життям включає аналіз того, що визначає сенс життя та почуття щастя у людей. Загально визнано, що почуття щастя, а також якість життя та задоволеність життям мають значний вплив на здоров'я людини. Залишається питання, чи сприяла пандемія зміні життєвої орієнтації, а отже, опосередковано впливала на стан здоров'я респондентів. До пандемії (53,9% респондентів) та під час пандемії (56,6% респондентів) у заявах студентів переважала орієнтація на важливі життєві цілі. У контексті досліджуваних університетів найбільша частка студентів, які віддають перевагу прагненню до важливих життєвих цілей перед пошуком задоволення, як до, так і під час пандемії, спостерігалася серед студентів UMCS (майже 60%), а найнижча - серед студентів білоруських університетів (більше 40%). Про зміну життєвих уподобань заявили лише 10 осіб (різниця 2,7 в.п.). Це говорить про те, що пандемічний період не мав значного впливу на життєві установки студентів. Однак дослідження П. Длугоша [4:106] під час пандемії показало зменшення частки студентів, задоволених життям, з 80 до 74%.

ЛІТЕРАТУРА

1. SW Research Czego się obawiamy, a na co liczymy. Młodzi Polacy w pierwszej pracy. Raport badawczy. Student w pracy 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.programkariera.pl/wp-content/uploads/2019/03/Raport-Student-w-Pracy-2017.pdf>
2. Labour market transitions of young women and men in Ukraine [Електронний ресурс] / E.Libanova A.Cymbal, L.Lisogor, I.Marchenko, O.Iarosh // ILO Work4Youth Project. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_242916.pdf.
3. Соціально-економічний портрет студентів: результати опитування [Електронний ресурс] / Kogut, I., Samochin, I., Kudelia, M., Žeriobkiva, T. and Stadnyj, Ye. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/sotsialno-ekonomichnyi-portret-studentiv-rezultaty-opytuvannia>
4. Długosz P. Krakowscy studenci w sytuacji zagrożenia pandemią koronawirusa. Kraków [Електронний ресурс] / Długosz // Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://ifis.up.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/9/2020/04/Krakowscy-studenci-w-sytuacji-zagro%C5%BCenia-pandemi%C4%85-koronawirusa.pdf>.

СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ: ПЕРЕВАГИ І МІНУСИ ДИСТАНЦІЙНИХ ФОРМ

Тези підготовлено на матеріалах досліджень, які проводились компанією «Active Group» під час карантину – часу, коли всі дослідницькі організації були змушені перейти від face-to-face до дистанційних методів.

Розглянемо основні критерії трансформації методів соціологічного збору інформації під час карантину. Одним з них є репрезентативність вибірки (географічне представництво). Для якісних методів досліджень при застосуванні дистанційних методів існуюча складність одночасного охоплення представників різних регіонів практично зникає. Так, стає можливим забезпечення представленості в одній фокус-групі, або одному проекті глибинних інтерв'ю представників різних частин країни без додаткових відряджень. Якісні методи дослідження, проведені дистанційно, дозволяють досить швидко і бюджетно протестувати реакцію представників різних регіонів на ті чи інші питання. В цьому сенсі для якісних досліджень стає більш важливою робота рекрутерів, які працюють за стандартною схемою, з тією різницею, що респондент не приходить фізично на групу, а заходить у відповідну програму. Виникають окремі складності з роботою з людьми старшого віку (50+), але для них технічні питання вирішує або рекрутер, або близькі родичі (діти чи онуки).

Для кількісних досліджень при застосуванні дистанційних методів, географія обмежується наявністю баз і списків телефонних номерів респондентів, а також (або ж) наявністю відповідного програмного забезпечення. Однак при телефонних опитуваннях спостерігається велика кількість відмов респондентів від відповідей. Причому чоловіки відмовляються значно частіше, ніж жінки, тому системно спостерігається сильний (до +20%) перекид в «жіночий» бік. Щоб цього уникнути, доводиться збільшувати кількість опитаних чоловічої статі.

Онлайн дослідження також мають свою специфіку. Зазвичай такі дослідження відбуваються самозаповненням анкет у певних програмах, або на сайтах. Інколи у гугл-формах (або схожих публічних сервісах). Опитування, проведені завдяки вільно поширеним анкетам, є репрезентативними виключно для даних аудиторій. Тобто такі дані не є репрезентативними для оцінки населення всієї країни. Також треба враховувати, що середньостатистичний мешканець країни, пересічний громадянин, слабо мотивований заповнювати анкету. Відповідно «безоплатні» анкети заповнюють лише мотивовані респонденти.

Таким чином, умовне наближення до репрезентативності при онлайн-опитуваннях можна досягти виключно за умови, якщо респондент мотивований матеріально. За нашим досвідом, сума винагороди для забезпечення участі середньостатистичних представників різних верств населення має бути не меншою за 25-30 грн.

Від того, наскільки включений респондент у процес глибинного інтерв'ю, або фокус-групової дискусії, принципово залежить обсяг зібраної інформації. Для глибинних інтерв'ю включеність при дистанційних методах залежить від вміння і інтерв'юера, і респондента вести дискусію за допомогою технічних пристроїв, тобто онлайн. Далеко не кожен респондент має такий досвід і здатен легко включитися в цей формат. В більшості випадків експертних глибинних інтерв'ю, віддалений метод не становить проблему включеності респондента, оскільки респонденти з кола експертів переважно мають відповідні навички.

В фокус-групових дискусіях включеність респондента обмежена технічними можливостями та звичками самого респондента. Зазвичай, в ФГД на суспільно-політичні теми, ця обмеженість включення проявляється в тому, що респонденти менш активні, слабо висловлюють свою думку, частіше обираючи позицію підтримки домінуючої думки.

Сторонні шуми та перешкоди зв'язку, можливість відключити зображення, відсутність відчуття «живого контакту» також негативно впливають на включеність. Неможливість швидко щось додати, вставити слово, технічно обмежена реакція на слова інших учасників груп – все це робить онлайн ФГД дещо повільними і не активними порівняно з традиційним офлайн варіантом. Якщо в класичних, «живих» групах можна просто додати свій коментар, то в онлайн це значно важче – необхідно, як мінімум, включити мікрофон, дочекатись паузи і т.д.

Повертаючись до телефонних опитувань, варто зазначити, що активно респонденти відповідають лише перші 7-8 хвилин, після чого різко збільшується відсоток відмов від відповідей. Це призводить до того, що на запитання, які ідуть пізніше відповідає, по-перше, менша кількість людей (що можна компенсувати збільшенням вибірки), а по-друге – більш мотивовані респонденти. Щоб уникнути цього, в ідеалі слід обмежувати розмір анкети двадцятьма запитаннями. В окремих випадках можна додавати обмеження на час розмови (наприклад, необхідність витратити на запитання певний час).

Відсутність транспортних витрат при дистанційних формах соціологічних досліджень значно зменшує вартість кожного контакту, і це добре. Особливо це стосується проектів, де задіяні методи якісних досліджень, в яких іноді заради кількох респондентів, інтерв'юеру доводиться долати значну відстань. Отже дистанційні методи дешевше в 1,5-2 рази. Проте при дистанційних формах методів додаються інші витрати – необхідність купувати бізнес-акаунти сервісів конференцій для фокус-груп, витрати на послуги зв'язку при проведенні телефонних опитувань, необхідність працювати зі специфічним програмним забезпеченням та інше.

Отже, загалом дистанційні форми бюджетніше, швидше, але менш результативніші, ніж традиційні форми соціологічних досліджень. Вони однозначно мають свої переваги, але мають і недоліки, які потребують опрацювання і підготовки. Зараз можна констатувати, що дистанційні форми проведення соціологічних досліджень стали нормою для багатьох компаній.

МЕДИКАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID 19

Розвиток і ускладнення сучасного суспільства відкривають нові можливості для збереження і поліпшення здоров'я, продовження життя і активного довголіття. Однак, це не заперечує появу нових ризиків для здоров'я і життя людей, поширення нових патологій. Так, впродовж останнього року людство отримало в певній мірі неочікуваний виклик - COVID-19. Новий вірус забрав не тільки 1,7 млн. людських життів, а й став точкою біфуркації, особливим «моментом неповернення» у розвитку сучасного суспільства, його сфер медицини, політики, комунікацій, освіти, виробництва, обслуговування, споживання на національному та глобальному рівнях. Феномен COVID-19, який включає саму пандемію і карантин, увійшов в життя переважної більшості людей на планеті, приніс і продовжує вносити зміни, які мають унікальний характер.

В умовах пандемії COVID-19 спостерігається різке посилення впливу медицини на життя людей, відносини між ними, політику і бізнес, ЗМІ. Медикалізація як процес зростання ролі медицини в розвитку суспільства зараз різко посилюється, що в свою чергу стимулює процес політизації медицини як соціального інституту. Медикалізація нерозривно пов'язана з процесами хелсізації та фармакологізації життя людей (зростання цінностей здоров'я, його збереження, покращення, посилення ролі фармакології). Політика держави щодо карантинних заходів COVID-19, робота системи охорони здоров'я, санітарні правила поведінки в публічних місцях демонструють різке посилення процесу медикалізації суспільного життя.

Державні системи охорони здоров'я всіх країн світу максимально мобілізовані на протистояння пандемії COVID-19 і подолання її наслідків для здоров'я і життя людей, що припускає використання нових форм і технологій соціального управління та організації більшості сфер суспільних відносин, а також соціального контролю в публічному та приватному житті. Для санітарних і контрольних заходів широко залучаються силові, правоохоронні органи держави, що вказує на важливість і необхідність використання мобілізаційного потенціалу держави як основного політичного інституту суспільства.

В умовах карантину COVID-19 отримує значний стимул діагностична і профілактична медицина, яка забезпечує інформаційну і практичну основу для медичного контролю. Різко зросла роль санітарних та епідеміологічних служб та актуалізувалась проблема виробництва необхідних вакцин та процедури масового щеплення.

Технології ізоляції і самоізоляції людей в умовах карантину COVID-19, які посилюють ефекти соціальної дистанції і ексклюзії, різко підняли рівень використання віртуальних технологій комунікацій та взаємодій. Це прискорює перехід до інформаційного, віртуально-мережевого суспільства, наслідки якого якісно змінюють поведінку, спосіб життя людей, процеси соціалізації і

соціальної інклюзії на всіх рівнях і у всіх сферах. Пандемія COVID-19 прискорює процес діджиталізації та віртуалізації як системи охорони здоров'я, так і сфер виробництва, торгівлі, споживання, освіти.

Проявом медикалізації виступає і розвиток сектору медичних досліджень в сферах мікробіології, вірусології, фармакології, епідеміології, які повинні дати аналіз всіх проявів, причин, чинників поширення COVID-19, а також запропонувати суспільству нові технології діагностики, лікування і профілактики (включаючи вакцинації) даної вірусної патології.

Політика локдаунів як максимального обмеження соціальних контактів в публічному житті людей має негативні економічні наслідки для сфер обслуговування, туризму, рекреації, відпочинку, спорту, транспорту, закладів культури.

Режим ізоляції та самоізоляції має негативний вплив на психічний стан людей, що проявляється в підвищенні рівня тривожності, депресивності, а також у посиленні психічних розладів, зростанні суїцидальних настроїв, рівня зловживання алкоголю тощо.

Особливу увагу привертає проблема впливу COVID-19 на етику відносин - прояви солідарності / ворожості, інтеграції / дезінтеграції, правомірності і протиправності в умови карантину.

Прикладами можуть служити випадки порушення водіями громадського транспорту правил перевезення пасажирів. Кілька таких випадків сталися в Рівненській області та висвітлені в медіа [1]. Конфлікти відбулися через те, що водії брали більше пасажирів («їхали стоячи»), ніж місць для сидіння. Це викликало реакцію інших сидячих пасажирів, звернення їх в поліцію. Поліція накладла штрафні санкції на водіїв.

Так, в селі Шпанів Рівненської області (населення близько 3 тис. жителів) люди почали добровільний збір грошей для водія, якого оштрафували на 50 тис. грн за перевезення однієї пасажирки. Цей водій дозволив їхати в своєму автобусі ввечері на останньому рейсі «Рівне-Шпанів» жінці, яка залишилася одна на зупинці в холодну пору ввечері. Водій проявив людяність. Але один пасажир подзвонив в поліцію з важливим і правильним повідомленням щодо порушення водієм правил перевезення. Хто цей пасажир - невідомо. Через кілька днів всі водії автобусів на маршруті «Рівне-Шпанів» знову почали брати «зайвих» пасажирів.

Такі феномени відображають і суперечливість, і складність поведінки людей в надзвичайних умовах та ризикованих обставинах. Однак, амбівалентність подібних і інших ситуацій, що склалися під впливом карантину COVID-19, не заперечує, а скоріше актуалізує важливість, цінність проявів людських якостей людей. Подібні випадки можуть і повинні стати об'єктом соціологічних досліджень, які спрямовані на вивчення і осмислення нового феномена COVID-19. В цілому, пандемія COVID-19 формує новітній та унікальний порядок денний як для суспільства, так і для його дослідників. В такому аспекті проблеми хелсізації, медикалізації, фармакологізації суспільства набувають статус першочергових та гострих питань соціологічних досліджень від локального до глобального масштабу.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Їхали стоячі: на Рівненщині пасажир маршрутки заявив у поліцію на водія» // Карантин // Регіони // Суспільне // Новини. – Режим доступу : <https://suspilne.media/71155-ihali-stoaci-na-rivnensini-pasazir-marsrutki-zaaviv-u-policiu-na-vodia/>

Іващенко Ольга

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

COVID-19 ЯК ВИКЛИК: ДО МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИЗОВИХ СТАНІВ СУСПІЛЬСТВА

Україна за часів Незалежності проходила багато кризових станів, викликаних спершу розпадом СРСР і колапсом радянської командно-адміністративної економіки і дуже поступовим, але все ж переходом до ринкової економіки й світового ринку, - загалом весь період, починаючи від 1991 був кризовим з першим загостренням 1992-1994, вихід з якого розпочався 1997-1998, про що свідчили дані соціологічних опитувань. Подальші кризи в країні викликалися вже однаково мірою внутрішніми й зовнішніми політико-економічними чинниками, адже майже завжди державні (слабкі) структури постійно знаходились в політичній турбулентності, це стосується криз 2004-2005 років, 2008-2009 років, і 2013-2014 років, і нарешті 2020.

Проте, якщо в попередні десятиліття Україна та українці переживали переважно економічні кризи, що долалися громадянами в різний спосіб, активізуючи віковий досвід виживання включно з радянським періодом надзвичайних випробувань колгоспного будівництва й Голодомору, пост/воєнних часів, економічної системи дефіциту та «завоювань» зрівняльної політики, то Чорнобильська катастрофа вже постала екзистенційним викликом локально-глобального екологічного лиха. Криза 2020, викликана глобальним викликом пандемії, несучи загрози вже вітального змісту, складно проходить випробовування, особливо враховуючи недореформованість системи охорони здоров'я разом із фінансово-економічними проблемами недовіри міжнародних фінансових інституцій. Проте історія кризових станів українського соціуму кожного разу надавала приклади, часом навіть надлюдських потуг долання соціально-економічних наслідків завдяки успадкованій культурі виживання бездержавної нації, вивчення та наукове дослідження такого феномену виявилось можливим лише з інституалізацією незалежної соціологічної науки в пострадянській Україні.

Термінологічно криза визначається в соціальних науках як «*подія з потенціалом викликати великі шкідливі чи збиткові зміни в соціальній системі з наявною диспропорцією між причиною та наслідком*» [1:14]. Криза завжди каскадом на/по/сувається через фінанси, економіку, соціальну політику та політику загалом за умови визначення суспільства як соціальної системи, де всі соціальні інститути взаємопов'язані, що слід враховувати при дослідженні кризових процесів, і не вдаватися до хибної окремішності загрози кожного

інституту, коли під загрозою реальної кризи знаходиться вся соціальна система. Принагідно варто нагадати, що кризи бувають різного типу, але за силою загроз варто враховувати аспект реальної чи сконструйованої, хоча й всі кризи несуть ризики катастрофічного чи революційного рівня, але завжди важить на адекватній оцінці реальних соціально-економічних і демографічних загроз.

В 2020 році Україна увійшла в глобальну кризу, спричинену фактором пандемії, коли весь світ відреагував двомісячним локдауном і відповідно спадом економіки до 5-6% у другому і третьому кварталі, та вже восени з відновленням господарської діяльності в країні намітилось певне економічне зростання до обережних 2%. Незважаючи на різні експертні прогностичні моделі зі збереженням позитивної тенденції зростання економіки в 2021 на 4,3%, ситуація невизначеності залишається, і важливо звернути увагу не лише на офіційні статистичні дані, а й на дані соціологічного опитування для розуміння того, як ця кризова ситуація позначилась на громадянах стосовно соціально-економічного становища.

Для можливостей аналітичної інтерпретації поточного кризового періоду і розуміння стану масової свідомості перед вітальною загрозою, окрім необхідності певного часового лагу, важливо порівняти соціологічні показники попередніх кризових років і особливо періоду найглибшої з огляду рівня падіння української економіки – 15% кризи 2008-2009 років, базуючись на архіві даних Соціального моніторингу 1992-2020 років (табл. 1). Як саме позначається на громадянах і чим відрізняється поточний кризовий стан суспільства, викликаний економічним і епідеміологічним чинниками можна простежити на оцінках респондентів свого матеріального стану у порівнянні.

Таблиця 1

Динаміка оцінок матеріального стану сімей (за останні 2-3 міс.), %

	2002	2004	2005	2008/2009	2010	2014	2015	2017	2018	2019	2020
Часто не маємо грошей та харчів – інколи жебракуємо	3,1	1,7	1,4	0,8/0,6	1,5	0,8	1,3	1,1	1,3	1,7	0,9
Не вистачає продуктів харчування – інколи голодуємо	9,6	5,9	4,0	3,0/3,3	3,9	3,3	4,2	4,1	3,2	4,0	2,6
Вистачає лише на продукти харчування	49,3	42,0	41,3	32,6/35,0	36,4	36,2	39,3	41,8	32,3	30,2	32,8

Вистачає загалом на прожиття	23,5	32,4	30,2	37,9/37,0	38,1	38,4	35,4	32,6	40,1	35,8	38,9
Вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень	11,6	13,9	14,4	20,7/18,8	15,9	15,9	12,3	11,2	18,2	16,7	18,6
Вистачає на все необхідне, робимо заощадження	2,0	2,1	2,1	3,8/4,5	3,4	3,8	2,6	1,7	3,9	5,0	5,4
Живемо у повному достатку	0,3	0,6	0,3	0,4/0,6	0,2	0,6	0,3	0,6	0,9	0,6	0,8

Згідно соціологічних даних вересня 2020 року, в Україні ще не відбулося суттєвого погіршення матеріального стану громадян, навіть проявилось деяке покращення у порівнянні з 2019 роком, тому поки що можна зробити висновки, що перший весняний локдаун все ж був певною мірою фінансово компенсований адаптивним карантинном і на час опитування восени дані означилися цілком звичними і прийнятними значеннями. І тут варто звернути увагу на те, що за умов фінансової кризи й найгіршого падіння економіки 2008-2009 року оцінки респондентів відреагували та змінилися тільки через два роки в бік погіршення, тобто 2010 року, коли за незмінності відсоткової частки тих, кому вистачає загалом на прожиття, відбулося певне переструктурування: зросла частка тих, кому вистачає коштів лише на продукти й знизилась частка тих, кому вистачало на все необхідне, хоча й без заощаджень. Отже, восени 2020 року суспільні оцінки свого матеріального стану ще не зазнали помітних різких змін, хоча 72% опитаних і серйозно були занепокоєні небезпекою ковідної епідемії, чи можна сподіватись, що зазнають в подальшому, сьогодні невідомо, більше інформації буде отримано в опитуванні наступного року, коли українці вже пройдуть випробування не лише фінансового чи економічного, але й психосоматичного та лікувального характеру.

Конкретну поточну кризову ситуацію, викликану епідемією ковіду, варто розглядати в термінах *концепції соціальної стійкості* (social resilience), майже нерозвиненої в пострадянській соціології, хоча й з поодинокими спробами застосування [2], де *соціальна стійкість* – це здатність соціальних груп і спільнот відновлюватися чи позитивно відповідати на кризові виклики, що емпірично вивчається через спроможність і готовність соціальної агенції (agency) чи соціального агента переходити фази *адаптування, додання проблем і партисипативності для забезпечення стійкості соціальної системи* [3]. Очевидно, що соціальна стійкість має певні границі інституціонального каркасу

та агентної здатності вистояти, проте зважаючи на те, що впродовж всього пострадянського періоду в соціологічних дослідженнях головно йдеться саме про соціальну стійкість, незалежно від застосування наукового концепту чи ні, коли вказуються соціально-економічні пікові ситуації та зумовлені ризики для поточної чи майбутньої стійкості соціальної системи, які через кілька років долаються, демонструючи соціологічні оцінки покращення індексу соціального самопочуття. Падіння економіки, зниження купівельної спроможності та згортання певних видів споживання, скорочення коштів для прожиття, як і епідеміологічна загроза життю глобально і локально, не можуть тривати безкінечно, тому неunikно будуть з часом замінені на інші соціальні практики виживання, зайнятості, чи навпаки будуть по-новому реалізовуватись звичні набуті адаптивні здібності українського загалу у відповідності до необхідності збереження стійкості суспільства як соціальної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Walby S. Crisis / S.Walby. Cambridge: Polity Press. 2015. – 211 p.
2. Ivashchenko O. Crises and social resilience of post-soviet Ukraine: sociological evidences from everyday life / O. Ivashchenko // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. / В. Ворона, М. Шульга. – Київ: Інститут соціології Національної академії наук України, Київ, 2015. – С. 203–211.
3. Hall P. (2013). Introduction / P. Hall // Social Resilience in the Neoliberal Era / P. Hall, M. Lamont. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – P. 1-32.

Злобіна Олена

*доктор соціологічних наук, професор, завідувач відділу соціальної психології,
Інститут соціології Національної академії наук України, Київ*

СПОРАДИЧНІСТЬ ПРОТИ СИСТЕМНОСТІ: ДОСВІД СВІТОВИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Дослідження громадської думки щодо пандемії COVID-19 від її початку активно проводилися соціологами багатьох країн. Представлені на сайті Всесвітньої асоціації громадської думки (World Association for Public Opinion Research) звіти про дослідження громадської думки здійснено у 39 країнах, які розташовані на всіх континентах [1]. У цьому архіві з відкритим доступом зберігаються дослідження пандемії COVID-19, проведені в США і за кордоном. Він об'єднує SEAN, групу експертів, створену Національними академіями наук, інженерії та медицини у співпраці з Національним науковим фондом, щоб зв'язати політиків, дослідників і громадськість з найважливішими соціальними, поведінковими і економічними дослідженнями, пов'язаними з пандемією.

Прикладом масштабного міжнародного дослідження є, зокрема, опитування, проведене в 28 країнах Міжнародною асоціацією Gallup у березні 2020. Загальні тенденції виявилися подібними у всіх країнах. Всюди більшість

людей висловлювала занепокоєння за себе та своїх близьких стосовно коронавірусу. У більшості країн населення у цілому підтримувало дії урядів, спрямовані на стримування епідемії та мінімізацію загроз. В усіх країнах було зафіксовано стан невпевненості щодо майбутнього, люди не знали, чого чекати в наступні тижні.

Проте аналіз представлених даних показує, що переважна більшість з них здійснена в березні-квітні 2020 року, а поповнення банку почало відбуватися лише із зростанням другої хвилі пандемії. Отже, прикладів системного дослідження впливу пандемії на всі сторони життя - небагато. Чи не єдиним прикладом системного дослідження є досвід Сполучених штатів.

Американська мережа соціальних експертів (SEAN) не лише накопичує звіти, а й видає, починаючи з квітня 2020 року дайджести з коротким оглядом соціальних, поведінкових та економічних досліджень щодо COVID-19, опублікованих за минулий тиждень. На сьогодні видано вже 34 дайджести [3]. З метою огляду проведених досліджень було обрано перший і третій дайджест кожного місяця. На графіку можна спостерігати, як змінюється кількість загальних досліджень, представлених в дайджестах (див. рис. 1).

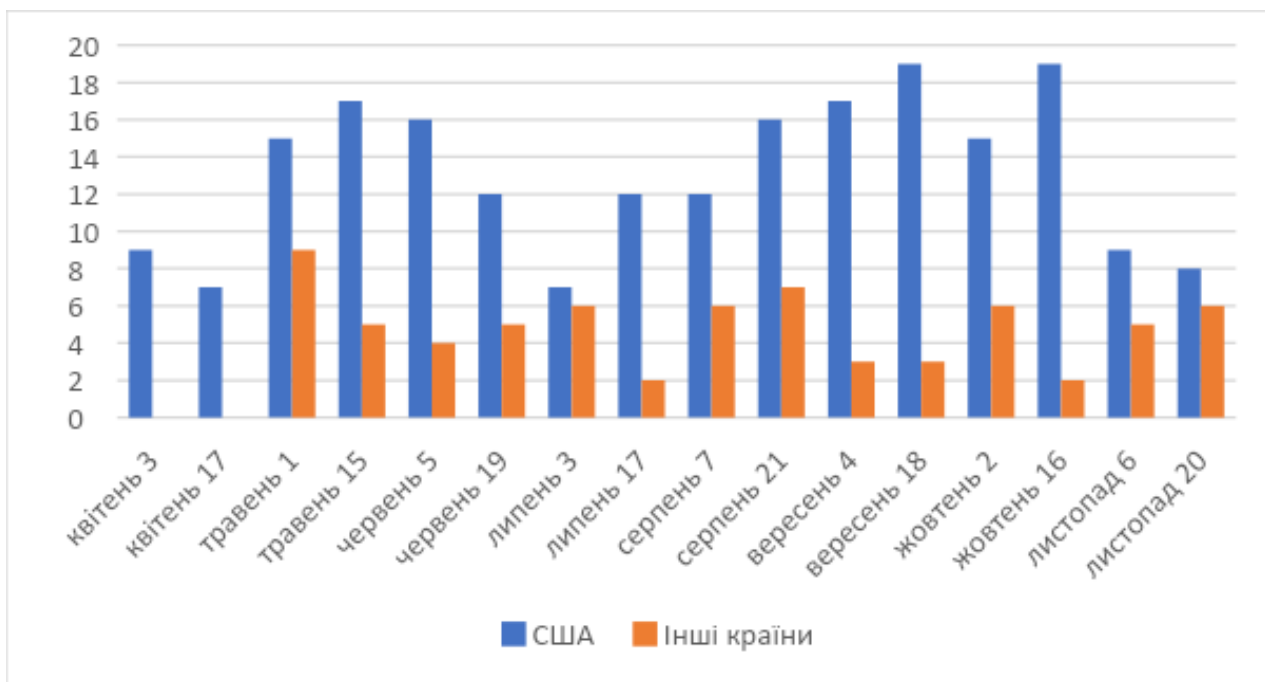

Рис.1. Кількість досліджень, представлених у щотижневих оглядах SEAN

Як бачимо, і в США кількість досліджень впала влітку, проте вони не припинялися головним чином завдяки наявності кількох трекінгів. Так, наприклад, трекінг Axios/Ipsos за період березень-листопад налічує 31 хвилину та має постійно повторюваний набір запитань, зокрема стосовно психічного самопочуття, дотримання карантинних обмежень тощо. Наявність трекінгів дозволяє відстежувати динаміку ситуації щодо сталого набору індикаторів. Однак вплив пандемії COVID-19 має масштабний характер - мірою зростання епідемії в суспільстві виникають нові і нові точки напруги, що можна прослідкувати, аналізуючи максимально широке коло питань, які висвітлюються в дайджестах.

Аналіз дайджестів показав, що в них виокремлюються вісім ключових рубрик з такою проблематикою:

«Контакти і занепокоєння» - місткість приміщень та COVID-19, дистанціювання та обмеження, носіння масок, довіра за пандемії, втрати під час пандемії, статистика смертей, захисна поведінка та установки.

«Здоров'я» - ускладнення після коронавірусу, діти та коронавірус, стрес, погляди на систему охорони здоров'я, медичне страхування, зриви в охороні психічного здоров'я, вакцинація.

«Повсякдення» - життя з батьками, ресторани та бари, сезон відпусток, поїздки та доставка їжі, релігійна практика, плани на літо, догляд під час пандемії.

«Економіка» - економічні наслідки, економічні установки, робоче життя, вплив на робочу силу, клімат малого бізнесу, бідність.

«Інформація» - стратегії зменшення наслідків, теорії змови та дезінформація, довіра до інформації.

«Освіта» - вплив на освіту, вища освіта, плани коледжів, відновлення шкіл.

«Протести» - соціальна вразливість, продовольча незахищеність, громадський настрій, протести в умовах пандемії, час відкривати знову?, дискримінація.

«Вибори» - відповідь уряду, зовнішня політика, вибори, президентські преференції, голосування поштою.

При чому, не всі вони присутні від початку - наприклад, рубрика «Протести» виникає на тлі розгортання соціального невдоволення. Системність аналізу забезпечується повноцінним покриттям широкого спектру питань, що виникають як результат впливу пандемії на суспільство.

В Україні на сьогоднішній день превалює спорадичний підхід до аналізу впливу пандемії. Провідні соціологічні центри активно торкалися проблематики коронавірусу в березні-квітні і повернулися до неї вже восени. Тому нагальною потребою є запровадження соціологічного трекінгу COVID-19.

ЛІТЕРАТУРА

1. COVID-19 Public Opinion Research [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://wapor.org/resources/covid-19-public-opinion-research/>
2. The coronavirus: a vast scared majority around the world [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.gallup-international.com/wp-content/uploads/2020/03/GIA_SnapPoll_2020_COVID_Tables_final.pdf
3. SEAN. COVID-19 Survey Archive [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://covid-19.parc.us.com/client/index.html#/>
4. Topline and methodology. Axios/Ipsos Poll – Wave 31 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2020-11/topline-axios-coronavirus_index-w31.pdf

САМООЦІНКИ ЩОДО ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ДОКОВІДНИЙ І КОВІДНИЙ ПЕРІОДИ

Проблема здоров'я нації та стану системи охорони здоров'я в Україні, які впродовж останніх десятиліть оцінюються як вкрай негативні, традиційно була предметом досліджень вітчизняних науковців [1–5]. В останні два роки увага до цієї проблеми актуалізувалась у зв'язку з двома мега подіями – кардинальним реформуванням від 2018 року медичної галузі та пандемією COVID-19. Вивчення соціальних наслідків цих подій має бути предметом соціологічного моніторингу стосовно як суб'єктивних оцінок здоров'я, так і рівня доступу різних соціальних груп населення до якісних медичних послуг та лікування, забезпеченості засобами захисту та профілактики. Важливим є дослідження цих питань не лише у локальній, а й в глобальній перспективі: чи є соціальні наслідки пандемії гострішими у бідних державах, зокрема в Україні, порівняно з багатими; чи посилить коронакриза соціальну нерівність між цими країнами?

Ці завдання я планую реалізувати в межах проекту «Соціальні наслідки пандемії COVID-19 в контексті суспільної трансформації в Україні: соціологічний підхід», що здійснює колектив дослідників Інституту соціології НАНУ за ґрантової підтримки Національного фонду досліджень України. Серед дослідницьких завдань: 1) порівняння суб'єктивних показників здоров'я і медичних послуг серед населення у доковідний (до 2020 р.) і ковідний (від 2020 р.) періоди; 2) аналіз впливу демографічних (стать, вік, місце проживання) і структурних (освіта, дохід, клас) чинників на відповідні оцінки; 3) порівняння цих показників у різних типах країн, зокрема постсоціалістичних і розвинених західних.

Зазначені завдання планується реалізувати на підставі даних низки широкомасштабних проектів, до складу яких включено такі показники, як самооцінки стану здоров'я, наявності хронічних захворювань і шкідливих звичок, перебування на медичному обліку, а також оцінки доступності медичної допомоги. Так, моніторингове дослідження Інституту соціології Національної академії наук України, Київ уможлиблює аналіз великої низки названих показників у широкій часовій перспективі (1992–2020), а також специфічних для ковідної ситуації запитань у 2020-му. Відповідні самооцінки зафіксовано в межах спеціалізованого проекту «Індекс здоров'я. Україна», реалізованого Школою охорони здоров'я НаУКМА (2016–2020). Порівняння відповідних показників у суспільствах різного типу економічного розвитку забезпечують міжнародні проекти, зокрема Європейське соціальне дослідження (ESS, 2005–2013) і Світове дослідження цінностей (WVS, 1996–2020). Задля широкомасштабного вивчення проблеми соціальної нерівності щодо здоров'я в локальному і глобальному контексті планується долучитися до Програми міжнародного соціального дослідження (ISSP), у межах якої 2021 р. відбудеться опитування за модулем «Здоров'я та охорона здоров'я».

Початком реалізації зазначеної вище дослідницької програми є публікація моїх перших результатів щодо динаміки сприйняття населенням України стану здоров'я та доступності медичних послуг у доковідний і ковідний періоди за даними моніторингу Інституту соціології НАНУ [2]. З'ясовано, що впродовж 28 років українці стали почуватися здоровішими: більшість показників (зокрема, самооцінки загального стану здоров'я, наявності хронічних захворювань, перебування на медичному обліку) суттєво покращилися. Водночас зменшилась частка громадян, яким бракує необхідної медичної допомоги. Такі саме тенденції зафіксовано за даними Світового дослідження цінностей щодо України [4: 41–50]. Проте, попри позитивні зміни в останні десятиліття, оцінки свого здоров'я як гарного, а медичної допомоги і необхідних ліків як достатніх в Україні (поряд із низкою постсоціалістичних країн – Білоруссю і Грузією) є найнижчими серед європейських країн.

Порівняння названих показників здоров'я у доковідні та ковідні роки, а саме в 2018 і 2020 рр., значних змін не виявило. Проте зафіксовано тренд до збільшення частки осіб, кому не вистачає медичної допомоги, що очікувано у ситуації, коли майже половина респондентів на момент опитування констатували погіршення епідеміологічної ситуації та збільшення ризику захворіти, а більш як чверть мали досвід захворювання самі або у своєму оточенні. Проте питання про те, чи пов'язаний цей тренд насамперед із ситуацією пандемії, чи є наслідком впровадження медичної реформи, яка набирала обертів саме в останні два роки, буде предметом окремого дослідження.

Аналіз впливу соціально-структурних і демографічних чинників на відповідні самооцінки за даними 2020 р. виявив такі суттєві відмінності: стан здоров'я і медичне обслуговування критичніше сприймають жінки, ніж чоловіки; люди старші за 56 років, ніж молодші; кияни порівняно з мешканцями інших міст і селищ; особи з вищою освітою в зіставленні з менш освіченими. Прямий зв'язок уявлюється за рівнем доходу: що він вищий, то вищі самооцінки щодо здоров'я та медичних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Індекс здоров'я. Україна–2019: Результати загальнонаціонального дослідження. Київ, 2020.
2. Симончук О. Суб'єктивні оцінки стану здоров'я та доступу до медичних послуг у доковідний та ковідний періоди // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, вип. 7(21) / Під ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Інститут соціології Національної академії наук України, Київ, 2020.
3. Симончук О. Соціальні класи в сучасних суспільствах: евристичний потенціал класового аналізу / О. Симончук. – Київ : Інститут соціології Національної академії наук України, Київ, 2018. – С. 348–357.
4. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Український центр європейської політики, 2020.
5. Чепурко Г. Самооцінка стану здоров'я населенням України / Чепурко Г., Соболева Н. // Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць, вип. 9(20). – Київ : Інститут соціології Національної академії наук України, Київ, 2017. – С. 382–399.

ВИПАДКОВИЙ ВІДБІР ВІНЬЄТОК У ОНЛАЙН ОПИТУВАННІ З ВИКОРИСТАННЯМ ФАКТОРІАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ

Факторіальний дизайн – є одним з методів мультиваріативного аналізу, коли йде мова про дослідження ставлення респондентів до багатовимірного об'єкту. Суть методу полягає у побудові експериментальних ситуацій, стосовно яких респондент має висловити свою думку. Ситуації будуються, як правило, на основі факторів, визначених з постановки дослідницької проблеми та відкоригованих через фокус-групові або глибинні дослідження. Це дає можливість оцінити значущість факторів для прийняття рішень у сукупності.

Проведення дослідження з використанням факторіального дизайну пов'язане з низкою складнощів через реалізацію множини експериментальних ситуацій (віньеток) [1]. З одного боку збільшення обсягу множини віньеток, що беруть участь у дослідженні (анкеті), дають більш точний та «насичений» результат, з іншого – приводять до зростання витрат на його проведення. Звичайно, здійснюючи D-ефективний відбір [1] з повного простору, можна добитись достатніх результатів з меншою кількістю різних віньеток, але все рівно, часто їх, навіть, мінімальна кількість обраховується на сотні.

Факторіальний дизайн «дозволяє» різним респондентам задавати різні набори віньеток і для дослідника важливим є те, щоб всі віньетки з їх вибірки були реалізовані. У перших наших дослідженнях [2], пов'язаних з факторіальним дизайном, ми використовували анкетування на паперових носіях, пізніше - адресну розсилку онлайн респондентам різних (унікальних) наборів віньеток. Таким чином, кожна віньетка була використана один раз і ми досягнули максимальної ефективності дизайну. Але, у одному з подальших досліджень, коли контроль над рівнем відгуку респондента не був настільки жорстким, ми отримали негативні результати – через великий рівень невідповідей однієї з категорій респондентів, частина рівнів кількох факторів взагалі не були представлені у масиві даних, що вимусило нас анулювати частину результатів дослідження.

Виходом з ситуації став більш складний, але дієвий підхід: випадковий відбір для кожного респондента з блоку, сформованого випадковим чином з D-ефективної вибірки віньеток, або ж повного простору сумісних віньеток (залежить від обсягу потенційних респондентів) [3].

Таким чином нами був розроблений підхід:

з ефективною вибіркою (повний простір сумісних віньеток) випадковим чином формуються 6-8 блоків віньеток. Ця кількість відповідає кількості віньеток, що отримає кожен респондент у анкеті.

з кожного блоку випадковим чином для кожного респондента обирається 1 віньєтка. Розподіл – рівномірний.

Такий підхід дозволив досягти розподілу рівнів вимірів ідентичним до запланованої вибірки і був використаний у дослідженні державних службовців [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Auspurg, K.; Hinz, T. Factorial Survey Experiments. Quantitative Applications in the Social Sciences vol. 175, SAGE Publications, 2014, pp168
2. Marchenko A.M., Sydorov M.V.-S. Factorial surveys in social psychology: the role of ideological issues in friendship. 3rd isa forum of sociology. The futures we want: global sociology and the struggles for a better world. 10-14 July 2016, Vienna, Austria, www.isa-sociology.org/forum-2016, p.447
3. Sydorov M., Sereda O. Factorial Design in Limesurvey: Approaches of Realization. The 5th Baltic-Nordic Conference on Survey Statistics – BaNoCoSS-2019 – was held between the 16th and 20th of June in Örebro, Sweden, 2019
4. Сидоров М.В.-С., Ковальська Є.В., Тітар І.О. Онлайн-опитування державних службовців. розділ 3.4. Модернізація економічної політики розвитку сфер діяльності та ринків : у 4-х частинах / Частина 4: Оцінювання функціональної та компетентнісної спроможності державних службовців: досвід і перспективи: монографія / за ред. канд. соціол. наук О. М. Балакіревої ; Національної академії наук України, Київ; ДУ « Ін-т екон. та прогнозув. Національної академії наук України, Київ». – Електрон. ресурс. – К., 2020. – 226 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/334.pdf>

Пересунько Тетяна, Хаврюченко Наталія, Кожемякіна Анастасія
студентки 2 курсу факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБМЕЖЕННЯ ДЛЯ СОЦІОЛОГІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР

Пандемія COVID-19 привнесла багато відчутних обмежень соціальної взаємодії. Для соціальних дослідників це мало суттєві наслідки, адже проведення досліджень часто засноване на безпосередній взаємодії з респондентами та замовниками. Дослідницькі центри та організації продовжили свою діяльність та почали удосконалювати методологію досліджень з урахуванням карантинних обмежень і використовувати можливі дистанційні методи.

Наприклад, ООН провела дослідження “Як Covid-19 змінює світ: статистичні перспективи” [1]. Воно стосувалось соціально-економічних наслідків пандемії: неможливості опитування внутрішньо переміщених осіб звичайними методами та складнощів проведення перепису населення у країнах. З урахуванням карантинних обмежень, face-to-face інтерв’ювання як метод збору даних не був адекватним для цього дослідження. Його було замінено такими методами збору даних як телефонні опитування та заочне анкетування.

Наступний приклад - дослідження Reach Resource Centre - організації, яка надає дані про кризи, стихійні лиха і внутрішнє переміщення осіб. У центрі створили “Інструкцію для збору даних під час Covid-19” [2]. У неї входять такі пункти: оцінка ризику збору даних під час Covid, вибір методу збору інформації на основі оцінки ризиків, опис заходів безпеки потрібно дотримуватись при особистому зборі даних, опис методів, які краще використовувати: телефонні інтерв'ю, інтернет опитування та експертне опитування.

У контексті теми, цікавою до розгляду є стаття ESCAP - однієї з п'яти регіональних комісій економічної і соціальної Ради ООН, - “Опитування в умовах ізоляції; урок пандемії” [3]. У ній звертається увага на збір даних під час локдауну: йдеться про неможливість проведення очних інтерв'ю та їх заміну таким методом, як mixed-mode (поєднання методів інтернет опитування, телефонного опитування та інтерв'ю).

В Україні увагу багатьох соціологічних дослідницьких компаній також привертає тематика впливу локдауну та державних карантинних заходів на життя та світосприйняття громадян. Прикладами можуть слугувати звіти досліджень соціологічної групи “Рейтинг” [4], «СОЦИС» [5], “Освітня агенція міста Києва” [6], дослідницька агенція “Info Sapiens” [7], які використовували методи САТІ, онлайн-анкетування та кабінетні дослідження (аналіз вторинної інформації, контент-аналіз тощо).

Отже, бачимо, що зміни в соціальному житті потребують змін в методології його дослідження. Такі трансформації означають нові виклики для дослідників - в тому числі, необхідність вдосконалювати і підлаштовувати інструментарій під нові умови, оскільки будь-яке адекватне соціологічне дослідження має ґрунтуватися на відповідному дослідницькому підході. З вище описаного, можна виділити такі зміни в методології:

індивідуальні інтерв'ю, фокус-групи та анкетування, як правило, переносяться в онлайн-формат (відео-конференції, платформи для опитувань тощо);

САТІ частіше використовуються як аналог методів, що передбачають безпосередній контакт інтерв'юера з респондентом;

для покращення інформативності отриманих даних, актуальним є використання mixed-mode: поєднання онлайн-опитування, САТІ та інтерв'ювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Як Covid-19 змінює світ: статистичні перспективи// Committee for the Coordination of Statistical Activities : [Електронний ресурс]. URL: <https://unstats.un.org/unsd/ccsa/documents/covid19-report-ccsa.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).
2. Інструкція для збору даних під час Covid-19// Reach Resource Centre: [Електроннийресурс]. URL:<https://www.reachresourcecentre.info/wpcontent/uploads/2020/05/DataCollectionSOPCOVID-19.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).
3. Опитування в умовах ізоляції; урок пандемії // United Nations ESCAP:

[Електронний ресурс]. URL: https://www.unescap.org/sites/default/files/Stats_Brief_Issue23_Apr2020_Surveys_Under_Lockdown.pdf (дата звернення: 05.12.2020).

4. Україна на карантині: моніторинг суспільних настроїв (28-30 листопада)

//: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_cc_iii_wave_press.pdf (дата звернення: 05.12.2020).

5. Соціально-політична ситуація в Україні (вересень 2020) // Socis: веб-сайт. URL: <https://socis.kiev.ua/ua/2020-09-30/> (дата звернення: 05.12.2020).

6. Статистична довідка за результатами дослідження «Вивчення стану дистанційного навчання під час карантину (2-й етап)» // Департамент освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) КНП «Освітня агенція міста Києва»: [Електронний ресурс]. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Vyvchennya-stanu-dystantsijnogo-navchannya-2.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).

7. Індекс конкурентоспроможності міст України 2019/2020 // Info Sapiens: веб-сайт. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=133> (дата звернення: 05.12.2020).

Склярова Ірина

аспірантка факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сердюк Яна

студентка 2 курсу факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБМЕЖЕННЯ ТА РИЗИКИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОЦІНОЧНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Проведення соціологічних досліджень у зв'язку з пандемією COVID-19 спідкало випробування на гнучкість. У своїй діяльності більшість дослідників та фахівців зіткнулась з низкою обмежень, що пов'язані з впровадженням карантинних заходів. Як наслідок, виникла потреба звертатися до інших методів збору соціологічної інформації, що є більш адаптованими, зокрема під онлайн простір, й ефективними в умовах дії державних епідеміологічних вимог.

У контексті нашої тематики, зупинимось на особливостях організації та проведення досліджень, що не є масовими, а саме оціночних. Далі буде описаний досвід, отриманий дослідницькою групою під час проведення моніторингу та оцінювання соціальних проєктів.

Протягом квітня-листопада 2020 року громадською організацією «Центр соціального аудиту» в рамках грантової програми «Жити на рівних» від благодійної організації «Фонд родини Нечитайло» було здійснене дослідження соціальної ефективності проєктів від організацій, що беруть участь у програмі [1]. Початок робіт співпав із впровадженням карантинних обмежень, проте 5 з 7 організацій-партнерів змогли розпочати свою діяльність в цей період із

дотриманням епідеміологічних вимог. Це дало можливість дослідницькій групі розпочати роботу: проведення опитування бенефіціарів проєктів у рамках моніторингу та оцінювання.

Загальна кількість опитаних склала близько 100 осіб, вони територіально розміщувались у різних регіонах України. Для кожного проєкту були розроблені індивідуальний план досліджень та інструментарій (з урахуванням специфіки надання соціальних послуг, кількості бенефіціарів, плану роботи та інших факторів). Серед методів опитування було обрано: САТІ, анкетування через онлайн-форми, фокус-групові та індивідуальні інтерв'ю за допомогою засобів відеозв'язку.

Основну частину відповідей було отримано через онлайн-анкетування: метод був застосований у 4-х організаціях, а спільна кількість опитаних склала близько 50 осіб. Анкетування проводилися через платформу *Google Forms*, посилання для проходження опитувань поширювалися персоналом організацій. Додатково, для оцінки якості надання послуг однієї із організацій, було проведено фокус-групове опитування. У ньому взяло участь більше 10 бенефіціарів. Враховуючи епідеміологічні умови, групове інтерв'ю відбувалося у форматі відеоконференції. Через засоби відеозв'язку також відбувалася постійна комунікація з керівництвом організацій-партнерів та персоналом. Опитування САТІ було проведено за стандартизованою анкетною. Воно дало змогу отримати відповіді декількох бенефіціарів послуг ще однієї організації.

Основні труднощі, з якими зіткнулись дослідники та дослідниці протягом реалізації опитувань, можна умовно розділити на три групи:

1) під час телефонного опитування (САТІ):

ускладнення, пов'язані безпосередньо з методом телефонного опитування - запитання сприймалися важче, як через погану якість зв'язку, так і загалом через складність сприйняття на слух;

інтерв'юери мали повторювати запитання, що вплинуло на хід та якість опитування.

2) під час комунікації з керівниками/керівницями проєктів-партнерів:

комунікація була затягнута, багато часу йшло на досягнення консенсусу протягом листування, очікування відповіді, телефонних розмов тощо;

на думку команди дослідників, комунікація із організаціями-партнерами не стала менш ефективною через обмеження (попередній пункт), проте затримало перебіг дослідження загалом;

3) під час проведення фокус-групи:

головний недолік - неможливість фіксації невербальних реакцій;

у деяких випадках інтерв'юери не мали доступу до аналізу міміки та емоцій респондентів, адже останні мали можливість вимикати камери протягом відеоконференції;

складніше впливати на активність респондентів в онлайн просторі, було важче зацікавити неактивних респондентів до діалогу в онлайн-режимі.

Отже, можна зробити висновок, що дистанційний формат проведення оціночних досліджень має низку обмежень. Вони можуть впливати як на якість самого дослідження, так і на залучення респондентів до нього, а з тим - на точність отриманих результатів, висновків та рекомендацій. Реальний досвід

показав: у дистанційному форматі справді можна проводити задовільної якості оціночні дослідження. І для такої роботи варто працювати над розробкою адекватного дослідницького підходу, за допомогою якого можна було б ефективніше включатися в роботу в онлайн просторі, доповнювати та уточнювати попередньо отримані результати, підбирати відповідні методи для залучення респондентів та аналізу даних. Це, звичайно, вартує подальших досліджень, обговорень та рефлексії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грантова програма «Жити на рівних» для соціальних підприємців та соціальних ініціатив в інтересах людей з інвалідністю та їх близького кола // ВГО "Національна Асамблея людей з інвалідністю України": [Електронний ресурс]. URL: <https://naiu.org.ua/grantova-programa-zhyty-na-rivnyh-dlya-sotsialnyh-pidpryyemtsiv-ta-sotsialnyh-initsiatyv-v-interesah-lyudej-z-invalidnistyu-ta-yih-blyzkogo-kola/> (дата звернення: 05.12.2020).

Горбачик Андрій

кандидат фізико-математичних наук, доцент, професор кафедри методології та методів соціологічних досліджень, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОНЛАЙН-ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСВІДУ ВІДДАЛЕНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯХ В ЧАС ПАНДЕМІЇ ТА ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Епідемія коронавірусу помітно вплинула на багато різних сфер життя людей в світі – від організація охорони здоров'я та глобальних транспортних перевезень до повсякденне життя. Звичайно, зазнала впливу і соціальна наука – змінилася тематика, змінилися і методи. При чому вплив на методи соціальних досліджень фіксується досить суперечливо. З одного боку, лунає думка про те, що зараз час для розквіту якісних методів [1]. Адаже через проблеми або навіть часто неможливість переміщення інтерв'юєрів зазнають складнощів масові опитування, зокрема ті, що ґрунтуються на різного роду особистих інтерв'ю. Але, з іншого боку, якісні техніки часто вимагають контактів з інформантами навіть більш тісних, ніж у масових особистих інтерв'ю. Тому, здавалося б, при необхідності використовувати дистанційні методи, відсутності можливості щільного безпосереднього контакту з респондентом більш адекватними є саме методи кількісні.

Отже, який дизайн дослідження є більш адекватним стресовим умовам пандемії? Зокрема, як планувати збирання дослідницьких даних? Реальний вихід з ситуації надають сучасні цифрові інформаційні технології. Саме цей сектор економіки отримав чи не найбільший позитивний поштовх до розвитку в час пандемії. І у соціолога в таких умовах, по суті, є три можливості отримати емпіричні дані для дослідження.

По-перше, це перейти на дистанційну (віддалену) роботу з респондентами, що убезпечує здоров'я та навіть життя як дослідника так інформантів. Мова йде про технології віддаленого аудіо та відео доступу і спілкування з використанням сучасних гаджетів. Це і телефонні інтерв'ю, і поштове анкетування з розсилкою

через електронну пошту, і розміщені в інтернет анкети з розсилкою запрошень до анкетування, і відеоінтерв'ю (як індивідуальні так і групові), і фокусовані групові інтерв'ю тощо. Перехід до роботи в такому специфічному форматі контактування та у віртуальному просторі породжує цілу низку питань різного рівня – від технічних до теоретико-методологічних. Як знаходити респондента? Як оцінювати отримані дані? Як узагальнювати результати? Для якої генеральної сукупності реалізована вибірка буде репрезентативною? Які є можливості апостеріорного зважування для корекції реально реалізованої вибірки? І це тільки деякі з питань, що є новими або постають в новому вигляді у цифрову епоху. Але, що дуже важливо, змінюється сам характер спілкування, сама процедура опитування (якщо мова йде про опитування). Вплив відсутності безпосереднього контакту між дослідником та інформантом не може бути недооцінений. Потребує вивчення та опис особливостей проведення інтерв'ю не тільки телефоном, але й у відео форматі.

Другий напрямок – це перехід на збирання даних безпосередньо в Інтернет, це проведення «спостережень в Інтернеті». Мова йде про соціальні мережі, форуми, платформи для дискусій, блоги тощо. Тут часто соціологу потрібні вже не стільки навички комунікації, скільки хоча б базові навички програмування та управління даними. Проблема пошуку необхідних даних в різних джерелах та їх інтеграція в бази даних, придатні для аналітичної роботи, тільки на перший погляд здається суто технічною. Але дуже часто її не можна доручити лише технічним спеціалістам. Така робота потребує повного занурення в тематику дослідження, знання теоретичного базису та концептуальної основи дослідження, розуміння методів аналізу, які мають бути застосовані до бази даних, що створюється. На жаль, такі навички ще не стали стандартними для підготовки соціологів та й фахівців аналітиків в інших поведінкових науках. В той же час все більше є вимог для дослідника володіти як навичками використання комп'ютерних засобів комунікації так і навичками управління даними, вміння працювати з хмарними технологіями, підтримувати колективну роботу через інтернет.

Третій напрямок пошуку емпіричних даних пов'язаний з використанням для вторинного аналізу накопичених даних раніше проведених соціальних досліджень (сирих даних або ж результатів досліджень), відкритих даних державних установ та громадських організацій. Тобто мова йде про електронні архіви даних (бази даних) досліджень, що зараз активно створюють в світі (наприклад, консорціум CESSDA ERIC). Зараз спостерігається стрибкоподібне зростання обсягу аудіо та відео інформації - записи інтерв'ю, дискусій (наукових, політичних, управлінських тощо), конференцій, круглих столів тощо. Це також потребує розробки нових та розвитку існуючих методів аналізу відеоінформації для цілей соціальних наук.

Має місце також перегляд етичних вимог до дослідницького процесу. Зокрема актуальним стає вимога забезпечення безпеки здоров'я та життя як дослідника так і всіх, хто тим чи іншим чином є залученим до дослідження. Зокрема, мова йде про перехід до дистанційних засобів комунікації, а там де це неможливо, просто припинення дослідження. В зв'язку із цими змінами

університети та дослідницькі організації в світі розробляють рекомендації та навіть переліки ресурсів, доступних для дослідника в час пандемії [2].

На фоні цього в освіті, зокрема у вищій освіті, також відбулися досить радикальні зміни. Мова йде про активний перехід на дистанційні та гібридні методи навчання. У нас, університетських викладачів, з'явилася можливість масово застосовувати сучасні цифрові технології для навчання, що включає як важливий компонент і опитування студентів. Отже, досвід дистанційного навчання можна розглядати як досвід дистанційного збирання даних. І це дозволяє поставити питання про онлайн-технології навчання як джерело досвіду віддалених методів дослідження. Актуальною стає рефлексія соціологів стосовно власного досвіду спілкування із студентами, що по суті є ресурсом для розуміння методів роботи в майбутньому.

Викладачі соціології мають нагоду накопичувати та осмислювати власний досвід спілкування із студентами з використанням нових технічних засобів, вивчати особливості такого спілкування. І це, по суті, є важливою дослідницькою темою. Це той випадок, коли поєднується необхідність нових технічних засобів спілкування та навчання в умовах пандемії карантину, з можливістю наукового узагальнення такої специфіки для цілей розробки нових методів дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Teti M., Schatz E., Liebenberg L. Methods in the Time of COVID-19: The Vital Role of Qualitative Inquiries. - International Journal of Qualitative Methods Volume 19: p. 1-5
2. Adapting research methodologies in the COVID-19 pandemic. Resources for researchers, - University of Washington

Obodovska Myroslava

PhD student, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRUST IN GOVERNMENT: GOVERNMENT CRISIS COMMUNICATION OF VACCINES (COVID-19 VACCINE) IN THE POST-TRUST ERA

Today, we are observing the crisis of trust in social institutions, including the government. When there is panic and fear around the world about the COVID-19 pandemic, it is important for people to trust that the government knows what it is doing, wants the best for them and can protect them. In the context of the coronavirus crisis, we are once again convinced of the importance of trust in communications, especially government crisis communication [4]. Trust is like an airbag, and its absence is like a failure of the brakes in the car. A distinctive feature of trust in modern societies is due to the indirect nature of communication and regulation of social relations, its correlation with specialized organizations, norms and values that generate and maintain the necessary institutional order.

Trust is built on two foundations. Citizens must believe that their government has the expertise, technical knowledge, capacity, and impartiality to make the best available judgments. In order to be trusted and to trust during a pandemic, the government must work and communicate accordingly to be worthy of public trust, but

the government should not be solely responsible for the quality of the public's trust (distrust). Each individual member of the public must also play a role in ensuring their distrust or trust.

Government Crisis Communication plays a huge role in supporting and building trust in social policy and government systems.

What role does trust play in crisis management and crisis communication? Trust and reputation play an important role in government crisis communication, because in general it is important to trust someone or something to protect yourself from threats and risks. Trust is an important element in communication. Especially when it comes to health communication, pandemic and vaccination campaigns, building trust should come first.

Achieving and building trust in health and social policy are major challenges for two reasons. First, good health is considered to be one of the most important assets that people can have, which means that people tend to be very serious about everything related to health. Second, according to David Shore, a professor at Harvard University, the key element in health care is the principal-agent relationship: 'In such a relationship, one subject (the public) empowers another person (agent / health care system) to make decisions on its own behalf' [1].

Trust in vaccination and health care is an important indicator of government work and the effectiveness of social policy. Trust is paramount because the public is unlikely to be able to assess the correctness of any health recommendation. At a time when public information is so available on the Internet (there is enough fake information), the public must be confident that the authorities are working in the public interest and can be trusted as a key source of accurate information on issues such as pandemic, vaccination risks and benefits, health and prevention methods. Any gaps in information can be easily detected on the Internet, misunderstood and weaponized. The public perception that the government keeps something important can be seen as 'hiding' vital information, with the sole purpose of providing everyone with vaccination (right or wrong) [2]. The spread of the Post of Truth creates a state of 'post-trust.' This state reflects an ideological vacuum that threatens our security and well-being of the society. And it determines who and how we trust [5].

During the study, we realized that it is difficult for Ukraine to build trust in vaccination of COVID-19 and general vaccination, as the population does not trust the government itself. However, the Ukrainian government, following communication strategies, can enhance trust in vaccination.

REFERENCES

1. David A. Shore. *The Trust Crisis in Healthcare: Causes, Consequences, and Cures* (2006), Published to Oxford Scholarship Online
2. Bulletin of the World Health Organization. Vaccination greatly reduces disease, disability, death and inequity worldwide./ <http://www.who.int/bulletin/volumes/86/2/07-040089/en/>
3. COVID-19 Survey Archive:
4. <https://covid-19.parc.us.com/client/index.html#/>
5. Francis Fukuyama. *The Thing That Determines a Country's Resistance to the Coronavirus*, 30 March, 2020

6. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/03/thing-determines-how-well-countries-respond-coronavirus/609025/>
7. Singh, Shiv B., Luthra, Rohini. Savvy: Navigating fake companies, fake leaders, and fake news in the post-trust era/ Ideapress Publishing/January, 2019 - 205 pages
8. WHO data base; Coronavirus disease (COVID-19) pandemic; Vaccines and immunization: What is vaccination? <https://www.who.int/>

Мазурик Олег

доктор соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин, факультет соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Склярєва Ірина, Шепель Ніна

аспірантки факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ COVID-19 НА РОБОТУ ФАХІВЦІВ З ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ТА ПРОЄКТІВ

Пандемія COVID-19 беззаперечно стала подією номер один у світі. Вона на певний час роз'єднала сім'ї, обмеживши живе спілкування, закрила кордони між країнами і регіонами тощо, але в той самий час об'єднала зусилля науковців, політиків, громадськості усього світу на її подолання. У Міжнародній соціологічній асоціації (МСА) зазначають, що для кращого розуміння нагальних викликів COVID-19, необхідний світовий досвід [1]. Глобальна соціологія, досвід оцінювання з усього світу зможе пояснити, які наслідки пандемія буде мати для суспільства, чи стане вона стимулюючим чинником, чи посилить конфлікти та розколи в соціальних структурах в умовах соціального стресу [2]. Американський соціолог, колишній президент Американської асоціації оцінювання Майкл Паттон зазначає, що оціночні бюджети, підрозділи та персонал завжди були вразливими під час кризи, те саме відбувається і зараз. Фінансування державних і соціальних програм скорочується, що може сильно вплинути на оцінку. Експерти в такий час повинні показати свій професіоналізм та стійкість до кризових явищ, спричинених COVID-19 [3].

Протягом грудня 2020 року дослідницькою групою ГО “Центр соціального аудиту” було проведено онлайн опитування українських експертів з моніторингу та оцінювання, що є членами/кинями громадської організації “Українська асоціація оцінювання”. Була здійснена суцільна розсилка усім (41) представникам даної організації. В результаті отримано 20 заповнених анкет.

Далі наведені деякі результати дослідження. Серед опитаних лише одна особа має досвід роботи до 2 років; від 2 до 5 років – 6 осіб; 6-10 років – 8; а 5 експертів працюють у сфері МіО понад 10 років. Майже три чверті опитаних зазначили сферу МіО основною професійною сферою діяльності (11 – так, 3 – скоріше так). Ці показники засвідчують високий експертний рівень більшості опитаних. Лише 4 респондентів є самозайнятими дослідниками/цями, 12

реалізують свою діяльність в сфері МіО, маючи постійну роботу на повну ставку, ще 4 суміщають постійну роботу і самозайнятість.

Від початку пандемії фахівці з оцінювання працюють в наступних сферах або проєктах: консультування (12 відповідей); проєкти технічної допомоги (11); діяльність благодійних організацій (8); соціальні проєкти (7); викладацька діяльність (6); діяльність органів місцевого самоуправління (5); діяльність державної влади (3); антикорупційна діяльність (2); сфера охорони здоров'я, діяльність органів судочинства, соціальне підприємництво (по 1 відповіді).

Думки респондентів стосовно впливу пандемії на методологію планування та проведення МіО розділились наступним чином: трохи більше двох третин опитаних відповіли “так” і “скоріше так”, а майже третина - “ні” і “скоріше ні”. Цікаво, що експерти оцінили вплив пандемії на спільноту оцінщиків загалом сильніше, ніж персонально на себе – тут вже погодились з цим твердженням три чверті опитаних і одна чверть заперечує такий вплив або вагається в оцінці. Приблизно так само опитані оцінюють і вплив пандемії на перебіг реалізації проєктів, в яких вони працювали.

Для респондентів відчутний вплив пандемії виражається у необхідності переходу до дистанційного формату роботи (робочі зустрічі, інтерв'ю, збір даних через онлайн-інструменти), адаптація інструментарію дослідження, скасування або перенос термінів проведення МіО, виробничою необхідністю перенаправити свій професійний потенціал (повністю або частково) на інші сфери своєї особистої або організаційної діяльності. В той же час, онлайн формат проведення досліджень опитаними експертами відзначається як новий позитивний досвід, а подекуди і позитивні наслідки (скорочення транспортних витрат, витрат на роздаткові матеріали тощо). На запитання “Як вплинула пандемія COVID-19 на Вашу професійну діяльність загалом?”, половина опитаних відповіли “дуже сильно” або “достатньо відчутно”; ще третина відзначила, що “вплинула, проте без серйозних втрат” і лише кожен п'ятий респондент не відчув або майже не відчув цього впливу.

Таким чином, як показало дослідження – пандемія має суттєвий (і не завжди тільки негативний!) вплив на діяльність експертів з МіО. Респонденти зазначають, що вони здатні адаптовуватися до нових вимог, які диктують карантинні заходи. Для них це новий досвід та можливості, незважаючи на те, що деякі проєкти зазнали втрат від якості оцінки, були відтерміновані через хворобу учасників або залишаються поки нереалізованими. Багато експертів відзначили зростання попиту на проведення оцінювання. Чи це пов'язано із природнім збільшенням сфери МіО в Україні, чи бажанням замовників проєктів убезпечитися від зростаючих ризиків і непередбачуваних наслідків, пов'язаних з COVID-19, – мають показати наступні наукові пошуки.

ЛІТЕРАТУРА

1. The International Sociological Association (ISA) DIGITAL WORLDS. Global sociology and the coronavirus. April 2020. URL: https://www.isa-sociology.org/en/publications/isa-digital-worlds/global-sociology-and-the-coronavirus?fbclid=IwAR08oSZkscMhZAHph3UbpQ6st2VISF3s_q2rLeVPHfP6G_TdIb b9Rb9wAPU

2. Дембіцький С., Злобіна О., Сидоров М. Чи сильно карантин розхитав нерви українців? Результати дослідження ІС Національної академії наук України, Київ. URL: <https://iod.media/article/chi-silno-karantin-rozhitav-nervi-ukrajinciv-rezultati-doslidzhennya-institutu-sociologiji-nan-ukrajini-5648?fbclid=IwAR070Z5nkWKQWUskajmm2n4Kz3v6vmZoGFoYVs4ZahmOFwmiZWtRVADWhEY>

3. Blue Marble Evaluation. March 2020. URL: https://bluemarbleeval.org/latest/evaluation-implications-coronavirus-global-health-pandemic-emergency?fbclid=IwAR2LbR9Zb5-mqM2klN3goqDekpjwZb1FaqHtFw_fwlpSdbPAi6cOfqcHkdw

Бацак Назарій, Бурдін Ярослав, Горопашна Єлена

студенти 4 курсу факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЛЯ ОЦІНКИ СПІВПРАЦІ ПРАЦЕДАВЦІВ ІЗ ФАКУЛЬТЕТАМИ ТА ІНСТИТУТАМИ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Відповідно до Положення про опитування здобувачів освіти і науково-педагогічних працівників Київського національного університету імені Тараса Шевченка [1] за участі нашого факультету зокрема розроблявся **інструментарій для опитування працедавців щодо співпраці з ЗВО** [2]. Деякі застосовані у ньому напрацювання були нами використані для створення універсальної анкети.

На базі вищезазначеного інструментарію на етапі підготовки **першого пілотажного дослідження** ми визначили критерії, за допомогою яких виділили шість змістовних блоків: перший блок стосувався задоволеності роботодавцями компетентностями випускників КНУ, другий розкривав рівень забезпеченості ринку праці випускниками, у третьому йшлося про оцінку рівня конкурентоспроможності випускників КНУ на ринку праці, четвертий містив питання про актуальність та якість освітніх програм КНУ, п'ятий був спрямований на оцінку рівня співпраці роботодавців із профільними факультетами/інститутами КНУ і заключний шостий блок мав на меті розкриття значущості ступенів вищої освіти на ринку праці. У відповідності до тематичного спрямування блоків нами були виділені індикатори та створена анкета.

У нашому першому пілотажному опитуванні взяли участь троє роботодавців та одна експертка НАЗЯВО. На основі наданого ними зворотного зв'язку ми внесли до анкети такі зміни:

Були прибрані занадто абстрактні для працедавців запитання про актуальність освітніх програм та можливі зміни у них. Таким чином зник четвертий блок;

Ліквідовано безпосереднє застосування аббревіатури «ОП» та словосполучення «освітня програма» як такі, що не будуть зрозумілими для респондента, а натомість вжито «факультет/інститут»;

На початку анкети додали перелік факультетів та інститутів, з якого респондент може обирати той, у випускниках якого він зацікавлений;

Додано лист-запрошення, у якому для респондента вказано назву факультету або інституту, потенційним працедавцем якого він є;

Розрядність усіх шкал знизили з 10 до 5;

Було зроблено акцент на запитання про soft skills;

Були взяті до уваги пропозиції стосовно уточнення конкретних форм співпраці працедавців із факультетами та інститутами КНУ;

Ми відмовилися від питань про значущість ступенів вищої освіти на ринку праці з міркувань максимальної оптимізації опитувальника. Так кількість блоків була зведена до чотирьох.

Також нами були прибрані запитання, які за суттю дублювали попередні, виправлено граматичні, лексичні та технічні помилки.

Аналіз результатів **другого етапу** пілотажного дослідження, впродовж якого ми отримали відповіді від 17 працедавців з різних професійних сфер (див. додаток А), здійснювався на основі відкритого питання в кінці анкети, котре мало на меті збір питань/пропозицій/зауважень щодо анкети, а також урахування персональних відгуків респондентів щодо розуміння змістового наповнення анкети та читабельності питань, та на базі аналізу відповідей «важко сказати».

На питання «Якщо у Вас є питання/пропозиції/зауваження щодо цієї анкети, просимо зазначити їх нижче або повідомити особисто контактній особі, що запросила Вас до дослідження» ми не отримали конструктивних зауважень. Проте респонденти обрали інший спосіб для висловлення своєї зауважень стосовно анкети – поштові скриньки. За огляду на отримані відгуки було запропоновано додати відкрите питання для працедавців, котрі мають бажання співпрацювати. Це дозволить зібрати базу ініціативних працедавців, котрі мають бажання співпрацювати з факультетами/інститутами. Також на основі аналізу відповідей «важко зрозуміти» зроблено висновок про необхідність змін формулювання наступних індикаторів до питання про «задоволеність співпрацею між працедавцем та факультетом/інститутом»:

- «Найважчим етапом у налагодженні співпраці з факультетом є встановлення персональних контактів» - складність розуміння даного індикатору зумовлена абстрактністю висловлювання. Для конкретизації необхідно переформулювати питання наступним чином: «Найважчим етапом у налагодженні співпраці з факультетом є встановлення персональних контактів із адміністрацією».

- «Викладачі та адміністрація позитивно та відкрито ставляться до співпраці» - вживання різних понять «позитивно» та «відкрито» як синонімів ускладнило розуміння респондентами запитання. Тому необхідно переформулювати питання таким чином: «Викладачі та адміністрація позитивно ставляться до співпраці»

- «Існує офіційна форма ефективності участі працедавців у структурі управління університетом (консультативна рада, наглядова рада, опікунська рада тощо)» - складність розуміння даного індикатора пов'язана із недостатньою обізнаністю респондентів щодо існування та діяльності даних

структур. Однак, з огляду на актуальні потреби нашого ЗВО в поглибленні взаємодії зі стейкхолдерами, даний індикатор важливий для нашого інструментарію, тож він залишається без змін [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про опитування здобувачів освіти і науково-педагогічних працівників Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 30 червня 2020 року (<http://senate.univ.kiev.ua/?p=1469>)

2. «Співпраця роботодавців з закладами вищої освіти». Анкета опитування працедавців, Сидоров М.С, Гожик А.П.

3. Положення про Ради роботодавців у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка від 08 липня 2020 року (http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Poloz_Rad-Robotodavc_2020.pdf)

ДОДАТКИ

Додаток А. Пілотажна база працедавців КНУ

Сфера	Назва компанії	Місто
Географія	Екодія	Київ
Економіка та менеджмент	ТОВ "А2"	Одеса
	ТОВ "ТСК Груп Україна"	Одеса
	ТОВ "Лактоз Україна"	Львів
Історія	Київський університет імені Бориса Грінченка	Київ
Комп'ютерні та математичні науки	ІТ компанія "SNC"	Київ
	ІТ компанія "Voxonics"	Київ
	"Intellica consulting"	Київ
Радіофізика та електроніка	"Intellica consulting"	Київ
Високі технології	ІТ компанія "SNC"	Київ
Соціологія	Телеканал "Україна" («Медіа Група Україна»)	Київ
	Консалтингове агенство Seetarget	Київ
	ТОВ "Центр Консалтинг"	Київ
Політологія	Консалтингове агенство Seetarget	Київ
Журналістика	«Новое время»	Київ
	«Інтер» (Inter Media Group)	Київ
Міжнародні відносини та міжнародне право	"Sergii Koziakov & Partners"	Київ
	"Sayenko Kharenko"	Київ
	ІОМ Ukraine	Київ
Право	"Sergii Koziakov & Partners"	Київ
	"Sayenko Kharenko"	Київ
	«Центр Громадянських Свобод»	Київ
	ТОВ "Віко-Ніка"	Одеса
	ТОВ "Пенте Україна"	Львів

Філологія	"English Prime"	Київ
Біологія та медицина	Центр косметології "VseGladko"	Київ
	"Syngenta"	Біла Церква
Геологія	Екодія	Київ
	"Syngenta"	Біла Церква

Ковальська Єлена

кандидат соціологічних наук, асистент кафедри методології та методів соціологічних досліджень, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ШЛЯХИ РЕКРУТИНГУ У ВЕБ-ДОСЛІДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ UNIDOS)

Пандемія COVID-19 стала глобальним викликом в усіх сферах суспільного життя. Змін зазнали всі сфери суспільного життя, що призвело до змін і дослідженні громадської думки в світі загалом та в Україні, зокрема. За 2020 рік фіксується тенденція до зменшення частки «face-to-face» інтерв'ю, натомість збільшується частка телефонних та веб-досліджень[1, 75].

Говорячи про веб-опитування дослідник, перш за все, стикається із проблемою репрезентативності вибіркової сукупності (якщо ми говоримо про національні дослідження, репрезентативні всьому населенню), а також із проблемою рекрутингу відібраних респондентів. Говорячи про загальнонаціональні дослідження, то за даними Kantar в 2019 році - 74% населення України у віці від 12 до 70 років є користувачами інтернету. Це дозволяє проводити досить надійні он-лайн дослідження в містах 50 тис. + Для населення віком 18-50 років.

Так в статті Дембіцького С.С., Злобіної О.Г., Сидорова М.В.-С., Мамонової Г.А. представлено нову технологію веб-дослідження за допомогою таргетонгових алгоритмів соціальної мережі Facebook [1, 80]. Перевагами даного методу є швидкість та відносна (до PAPI, CATI та PAPI) економія на вартості однієї анкети; обмеженням - неузгодженості заявлених соціально-демографічних характеристик в соціальній мережі і об'єктивних характеристик респондента.

Перевагою всеуніверситетського моніторингового дослідження UNIDOS, в аспекті реалізації веб-дослідження, є об'єктивні та актуальні знання про генеральну сукупність – кількість студентів усіх інститутів/факультетів, а також їх розподіл по курсах. Проект UNIDOS (Університетське Дослідження) здійснюється в межах студентської практики двічі на рік і всього до кінця 2020 року було проведено 16 хвиль дослідження. Починаючи з п'ятої хвилі, паралельно з традиційним (друкована на папері анкета) методом збору інформації, почав застосовуватись метод веб-дослідження[2, 67]. П'ята хвиля дослідження проводилась у 2011 році. Вибірка була багаторівневою, стратифікованою з випадковим відбором на останньому кроці. Ключі для проходження веб-анкети роздавались випадковим чином респондентам, які не

заповнювали паперову анкету, у тих самих групах, де проводилось паперове анкетування. Тобто студентів рекрутували особисто, а саму анкету вони заповнювали он-лайн. Відсоток відповідей був на рівні 19,72%.

У 2020 році через карантинні обмеження та впровадження дистанційної форми навчання було прийнято рішення провести UNiDOS повністю у веб-форматі. Для проведення веб-дослідження вже традиційно була обрана оболонка LimeSurvey. З метою підвищення рівня якості отриманої інформації та уникнення «випадкових» заповнень анкети надсилались на особисті електронних адрес студентів, які надавались усіма підрозділами університету. Перехід до анкети можливий лише за особистим лінком у листі-запрошенні. Окремо була розроблена анкета для суцільного опитування перших курсів, а також дві анкети для 2-6 курсів, що надсилалась за наступним принципом: загальну базу електронних адрес було поділено порівно і кожній половині надсилалось по одній анкеті.

Загалом кожному студенту було надіслано три запрошення: одне основне запрошення та два запрошення-нагадування. Таким чином, листи-запрошення можна розглядати і як метод рекрутингу, і як технічну частину веб-анкети, що використовується як ключ-аутентифікація. В разі, якщо респондент одразу переходить до анкети, отримавши листа, можемо говорити про успішний рекрутинг через електронну пошту. В разі, якщо респондента було зарекрутовано іншим способом, після чого він відкрив електронного листа та перейшов за лінком – можемо говорити про успішність альтернативних методів рекрутингу.

Додатковими методами рекрутингу в даному випадку виступали: рекрутинг через загальноуніверситетські інформаційні канали (соціальні мережі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та СПУ); інформаційні канали факультетів/інститутів/підрозділів (в тому числі соціальні мережі СП підрозділів); особисті контакти (групові чати студентів, персональні контакти).

Студентами 3 курсу факультету соціології, в рамках виробничої практики, було реалізовано усі перелічені методи рекрутингу, проаналізовано основні залежності між датами успішних «актів рекрутингу» (постів у соціальних мережах) та датами початку заповнення анкет. Проаналізовано основні труднощі у процесі рекрутингу.

Загальний відсоток першого курсу відповідей склав – 45,5%. На основі аналізу успішності різних видів рекрутингу буде сформовано рекомендації, щодо доцільності їх використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дембіцький С.С. Стан психологічного дистресу серед різних соціальних груп в Україні під час пандемії COVID-19 // Дембіцький С.С., Злобіна О.Г., Сидоров М.В.-С., Мамонова Г.А., 2020 / Ukr. socium, 2020, 2(73): 74-92
2. Сидоров М. В. -С Про деякі особливості проведення опитувань у інтернеті / М. В. -С Сидоров // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. - 2012. - Вип. 16. - С. 67-76.

СУПЕРЕЧНОСТІ ТРАДИЦІЙ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Динамічний розвиток сучасного суспільства бурхливі зміни та неочікувані виклики повсякденності загострюють потребу у вивченні та науковому переосмисленні багатьох культурних явищ і процесів, серед яких важливе місце належить культурній діяльності у сфері вільного часу та дозвілля.

Теоретичні розробки сучасних науковців переконливо доводять, що динаміка розвитку світового суспільства не обмежуються лише визначенням соціально-економічних та соціально-політичних показників (М. Уотерс, Р. Робертсон, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма). У прогнозуванні перспектив майбутнього великого значення набувають культурні процеси, а культурна діяльність перетворюється на інструментальну цінність, ресурс підвищення якості життя та умову прогресу [1]. В даному контексті культурна діяльність розглядається як активність особи, спрямована на реалізацію потреб у споживанні, відтворенні та творенні культурних продуктів, що проявляється у виборі видів та форм культурних практик.

В 2020 році життя суспільства значно змінилося в наслідок пандемії, яка стала серйозною загрозою традиційного суспільного порядку. Одним із наслідків пандемії стала вимушена ізоляція людей, обмеження кола їх безпосереднього спілкування та звичних практик культурної діяльності.

Доречно висловити припущення, що формат дозвілля та принципи його організації до пандемії та в час її перебігу суттєво відрізняються. У ситуації пандемії відбуваються суперечливі процеси, пов'язані зі змінами в традиційних уявленнях щодо ставлення до видів і форм культурної діяльності на дозвіллі та визначенні їх ролі в культурному житті суспільства.

Розглянемо ці зміни, співставивши дозвіллеві пріоритети молоді у 2003-2019 рр. Серед 20 запропонованих форм дозвіллевих практик, респонденти надали перевагу комунікативній функції дозвілля (вид – вільне дружнє спілкування). Це – зустрічі з друзями у громадських місцях та сімейні гостини (53,8% у 2003р. та 51,4% у 2019 р.). Наступною за популярністю молодь визначила інформаційно-просвітницьку функцію, у таких її формах, як слухання радіо, читання газет, книг, журналів (41,2%-34% у 2003 р.). Слід відзначити, що у молоді, опитаної в 2019 р., вага цієї функції, залишаючись значною поряд з іншими, набагато зменшується (29,4 % у 2003 р. - 19,2% у 2019р.). Розважальна функція, представлена видовищними формами дозвілля (перегляд кінофільмів, вистав, спортивних змагань) опинилася у другій десятці запропонованих дозвіллевих занять (перегляд кінофільмів, вистав, спортивних змагань) і складала у визначені періоди часу від 10% до 5%. Невеликою в системі обраних занять була вага творчо-розвиваючої функції дозвілля. Це - участь молоді у спортивному самовдосконаленні (14,6%-11,6%), туризмі (5%-6,4%); а також у фото-відео творчості (4,6%-3,4%) та прикладних видах творчості (15,2%-9,8%).

Результати, отримані дослідниками, відтворювали основні тенденції в розвитку дозвілля на початку нового століття, а саме: одомашнення дозвілля, небажання проводити його в закладах культури та дозвілля (клубні заклади, бібліотеки, музеї тощо); зменшення обсягів та форм творчих, спортивних занять на дозвіллі; захоплення видовищними та конкурсними заходами телебачення, як правило, не оригінальними, а придбаними за ліцензіями західних фірм («Танці з зарками», «Україна має талант» тощо).

За ті ж десять років суттєво зростає популярність інтернет-дозвілля, потяг молоді до проведення вільного часу в Інтернеті. Якщо у 2003 р. вільний час в Інтернеті проводили 1,9% опитаних, то у 2019 р. їх вже – 27, 4%. Ця форма дозвілля з 19 місця піднімається до четвертого місця за рейтингом популярності [2]. Отже, розвиток нових інформаційних технологій, гаджеталізація сучасного життя та набутий в останні роки досвід інтернет-практик дозволяє говорити про наявність передумов до збільшення обсягів інтернет-дозвілля в культурній діяльності сучасної людини.

Вивчаючи on-line дозвілля, науковці, як правило, не наголошували на його перспективності та користі для розвитку особи. Таке дозвілля розглядали як сукупність пасивних культурних практик, спрямованих на відтворення фізичних, емоційних та інтелектуальних витрат енергії, пов'язаних з виконанням трудової діяльності. Увагу привертали, насамперед, негативні наслідки: ігromанія, обмеження рухової активності тощо. On-line дозвілля вважали пасивним, бо воно асоціюється із зменшенням фізичної напруги у споживачів, розслабленням та релаксацією, отже, спрямоване на реалізацію розважальної функції [3].

В умовах пандемії ситуація з інтернет-дозвіллям суттєво змінюється, ставлення до нього стає більш глибоким та об'єктивним. На основі використання новітніх інтернет-технологій відбувається розширення функціональної сфери on-line дозвілля та збільшення його обсягу в загальній структурі вільного часу та дозвілля. Позитивними характеристиками такого дозвілля є його зручність, інтенсивність, неперервність, можливість вільного вибору часу, виду, форм та напрямів дозвіллевої діяльності. Всесвітня павутина пропонує людині альтернативи більшості видів та форм дозвіллевих занять. Отже, інтернет-дозвілля задовольняє майже усі потреби споживачів, а за технічними якостями навіть виграє конкуренцію у традиційного дозвілля.

Не всі активні користувачі обирають інтернет як платформу особистого дозвілля, проте всі особи, що володіють елементарними навичками роботи з гаджетами мають можливість долучитися до сфери on-line дозвілля [4].

Продовжуючи традиції ігрового дозвілля, Інтернет надає можливості не лише молоді (геймери), а й дорослим, любителям спортивних та військових ігор. (Так, гра War Thunder нараховує більше 100 аккаунтів по всьому світу).

Навіть до пандемії значної популярності набули творчо-розвиваючі форми інтернет -дозвілля. Інтернет-технології дозволяють бажаючим on-line малювати, вчитися грі на інструментах, займатися хореографією, художнім фото, відео- мистецтвом.

Поведення вільного часу в інтернеті не є прерогативою лише молоді. Воно стає привабливим для людей середнього віку і «третього покоління», молодих

матерів, прихильників різного роду дозвіллевих інтересів, аматорів та митців. Для них створюються спеціалізовані платформи, тематичні групи де можна надати важливу інформацію, поділитися власним досвідом, продемонструвати свої творчі нароби, спитати поради, отримати допомогу.

Комунікаційна функція, типова для Інтернету, є провідною функцією дозвілля. Спілкування на форумах, у соціальних мережах, месенжерах, участь у інтернет-конференціях дозволяють розширити коло знайомств, знайти однодумців (Messenger, Zoom Meet.google. Skype).

Найбільш активні з них мають можливість стати лідерами, проявити себе у творчій чи громадській діяльності, створювати та реалізовувати соціально важливі культурні проекти. Новою дозвіллевою інтернет-спільнотою можна вважати блогерів. З часом, для певної частини цих людей хоббі перетворюється на професію. Отже, інтернет-дозвілля можна розглядати і як перспективний ресурс матеріального забезпечення [5].

Отже, інтернет-дозвілля далеко не обмежується розважальною або релаксаційною функціями. Вихід з власного поселення, домівки на простори інтернету створює майже необмежені можливості для людини, збагачує пізнанням різних сфер суспільного життя, культурним досвідом та традиціями світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауманн З. Глобалізація: последствия для человека и общества / З. Бауманн. – М.: Весь мир, 2004. – 188 с.
2. Соціологія: види дозвілля сучасної молоді [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/sociology/30057/>
3. Бойко О. Диференціація дозвіллевої поведінки в глобальному світі // Філософія. Культура. Життя: міжвузівський зб. наук. праць / Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 34. – С. 14-21.
4. Шибєр О.А. Рекреація і дозвілля в парадигмі DIGITAL AGE // Питання культурології. Вип. 34 Київ, 2018. - С. 189-198(Online)
5. Фаблінова О. Н. Возможности и последствия проведения досуга посредством использования интернет- технологии // Социологический альманах, Институт социологии НАН Беларуси. №3. Минск, 2012. – С. 345-355.

Гупало Артем, Деревинська Катерина, Якубова Ангеліна
студенти з курсу факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ РЕКРУТИНГУ У ВЕБ-ОПИТУВАННІ 16-ОЇ ХВИЛІ МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ UNIDOS

2020 став роком-викликом майже в усіх сферах життя. Звісно, і сфера освіти не залишилась осторонь. Онлайн-навчання та, в подальшому, дистанційна практика проводились вперше на нашому факультеті.

Головним завданням практики для третього курсу завжди було опитування студентів в рамках щорічного моніторингового всеуніверситетського опитування UNIDOS [1] щодо якості освіти. Проте цьогоріч воно було проведено онлайн. Процедура полягала в наступному: кожному студенту на персональний адрес електронної пошти надходив унікальний лінк для анкети. Були розроблені дві різні анкети для 1 та 2-6 курсів, тож в результаті ми отримали два масиви. Зміна процедури опитування вплинула і на зміну завдань цьогорічної практики.

Головним технічним завданням практики став рекрутинг студентів університету щодо опитування UNIDOS. Поняття “рекрутинг” має багато визначень, і в нашому випадку він означав інформування потенційних респондентів (студентів) щодо проведення опитування. Інформування було надзвичайно важливим, адже онлайн-опитування схильні мати низький респонс-рейт через ігнорування повідомлень або ж просто незнання про опитування (лист потрапив до спаму, загубився серед іншої пошти тощо).

В процесі дослідження було надіслано 4261 анкета студентам першого курсу КНУ імені Тараса Шевченка. Отримали 3138 анкет, з них повністю заповнених було 45% від загальної кількості надісланих.

Основним каналом доступу до усіх респондентів був офіційний канал Студентського парламенту університету в Telegram. На ньому був розміщений пост, що інформував студентів про дослідження. Але він не дав очікуваного результату збільшення пройдених анкет. Проте повторний пост відео-нагадування виявився більш ефективним. Також студенти писали Головам факультетів/інститутів із проханням розмістити пост на офіційних каналах в Telegram та сторінках у Facebook й Instagram. Це допомогло “підібратись” ближче до респондентів. Крім нагадувань у соціальних мережах факультетів, студентам також двічі надходили нагадування на персональні електронні адреси: 17-20 та 25-27 листопада.

Ми виявили, що під час першого нагадування заповнюваність анкет серед студентів 2 - 6 курсів значно збільшилась, а у студентів першого курсу висока активність була 17 та 18 листопада (див. рис.1).

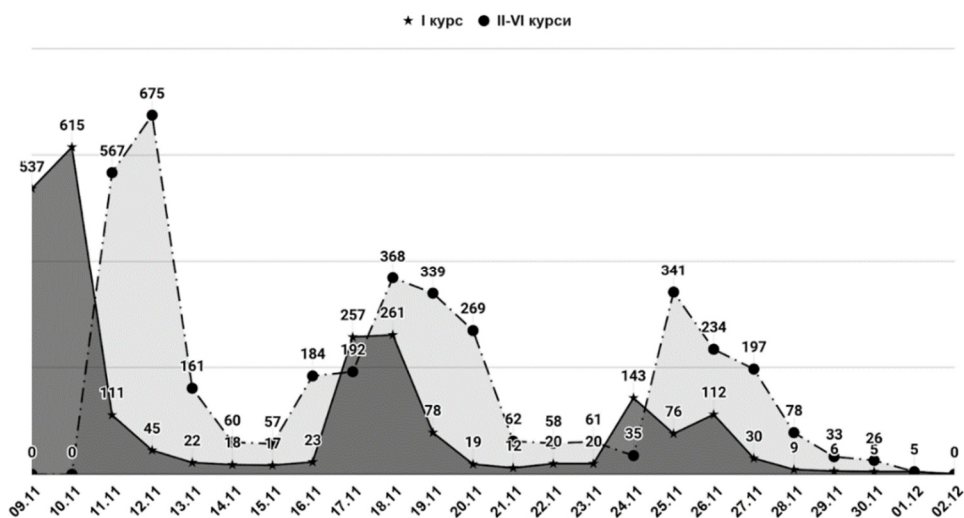

Рис. 1 (Розподіл кількості заповнених анкет в період з 9 листопада по 1 грудня 2020р.та кількості розісланих нагадувань стосовно щорічного

дослідження UNIDOS на персональні пошти студентів з 1 курсу ОР «Бакалавр» по ОР «Магістр» 2-го року навчання)

Аналіз рекрутингу відбувався також і окремо по факультетах, що допомогло отримати гарну статистику та візуалізацію розподілу відповідей по кожному з них.

Під час рекрутингу виникали також певні проблеми, найпоширенішими з них були:

Ігнорування представниками факультетів та інститутів, відповідальних за канали у соцмережах, прохання розмістити інформаційний пост в соціальній мережі.

Питання та невдоволення студентів щодо використання їх пошт для розсилки опитування.

Адміністрація деяких факультетів не інформує студпарламент про проведення дослідження. Це призводить до відмов у розміщенні повідомлення на каналах.

Відмова у розміщенні повідомлень, бо деякі канали/чати не є актуальними серед студентів.

Труднощі із знаходженням контактних осіб від кожного факультету.

Проведення всеуніверситетського дослідження онлайн стало унікальною подією, адже ми навчались на своїх помилках та розроблювали ефективні шляхи рекрутингу самостійно. В результаті чого виявили, що найбільш дієвими засобами рекрутингу для нашого онлайн-дослідження є розсилка на особисті електронні адреси, пости у Telegram-каналах та чатах академічних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Університетське соціальне дослідження [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://unidos.univ.kiev.ua/?q=uk/pro_proekt.

Сальнікова Світлана

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень, факультет соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Ліщук-Торчинська Тетяна

кандидат філософських наук, доцент, ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права», Луцьк

Ємельянова Юлія

доктор філософських наук, професор кафедри загальної і соціальної психології та соціології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ З ГРУПИ РИЗИКУ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Актуальність дослідження. Пандемія коронавірусу “втрутилася” у звичний ритм життя, об’єктивна необхідність ізоляції людей призвела до втілення у повсякденне життя ідеї соціальної дистанції. Пандемія водночас позбавила мільйони людей майже по всій планеті базової соціальної риси

«людини розумної» – активізму у різних його формах. Серед вразливих до вірусу верств населення є ті, хто належить до так званої «групи ризику» – люди з вадами здоров'я та люди похилого віку. Ще до епідемії вони мали свій ритм і стиль життя, обумовлений необхідністю дотримуватися медичних норм безпеки при наявності захворювання, обмежений їх фізичними можливостями і особливими потребами та ресурсною спроможністю залишатися частиною соціуму. Увага в цьому дослідженні зосереджена саме на цій групі людей у складі українського населення. *Мета* – дослідити екзистенційну ситуацію, в якій перебувають люди з групи ризику в умовах карантину.

Обрана нами *якісна стратегія дослідження* уможливорює більш глибоке вивчення *предмету дослідження* – повсякденного життя українців, які належать до групи ризику, в умовах карантину. Методом дослідження є глибокі інтерв'ю з тими, хто належить до означеної категорії: люди з хронічними хворобами легень або астмою, серйозними серцевими захворюваннями (гіпертонія тощо), діабетом, нирковою недостатністю та захворюванням печінки, онкологічними захворюваннями, люди, віком понад 65 років. Усього проведено 24 глибоких інтерв'ю із жителями різних регіонів України, підбір інформантів здійснювався методом спрямованого відбору. Аналітичні узагальнення не є репрезентативними щодо кожної категорії групи ризику, проте для групи 65+, які почасти мають попередньо зазначені супутні захворювання, точка насичення була досягнутою опісля 21 інтерв'ю [2; 5]. Період збору інформації – травень-червень 2020 року.

Деякі аналітичні узагальнення. Пост-некласична наука сприймає людину як таку, що постійно перебуває у процесі становлення, переходячи від актуального до потенційного буття, конструюючи і підживлюючи себе з двох джерел: зовнішнього (соціальні і культурні практики і традиції) і внутрішнього (саморефлексія, самоконструювання) [4]. Така людина формує і підтримує свій персональний хронотоп і виконує певні життєві завдання, у яких поєднується її психологічний час, і простір, і сенс. Зіткнення з невідомою раніше загрозою обумовило запровадження урядами країн жорстких карантинних заходів і зумовило виникнення нових соціальних практик.

У групі, яку розглянуто, життєві завдання обмежені низкою обставин їх віку і стану здоров'я, відповідно формується і локальний соціальний простір, і рівень самореалізації та погляди на майбутнє. В умовах постійної обмеженості і відносної соціальної ізоляції, маючи досвід недостатньої допомоги від держави і певних інституцій, представники групи 65+ демонструють соціальну поведінку, яка майже не відрізняється від звичної, притаманної цій групі до карантину, тобто, формують суб'єктивний адаптивний тип реагування на виклики ситуації пандемії. Українські громадяни похилого віку (пенсіонери) зазвичай не дуже користалися свободою (пересування поза кордон або територією самої України), тому випробування стримуванням переміщень майже не торкнулося цієї групи. Основою («пусковим механізмом») типу реагування виступають потреби конкретної людини з групи, що аналізується.

В повсякденності людина демонструє свою реальну поведінку, їй немає потреби і можливості укритися тут за десятками масок і облич. Повсякденність реалізується як типовість, звичність, відтворюваність. Але карантинні

обмеження вже є порушенням, і, певною мірою, руйнуванням практик повсякденності. Скажімо, змінюється характер комунікації: хоча переважна частина цієї групи населення України не пов'язана з цифровим освітнім, науковим, медійним тощо простором, спілкування підтримується завдяки використанню сучасних засобів зв'язку. Спілкування ж як підґрунтя народження сенсу життя залишилося майже на тому самому рівні, завдяки засобам масової комунікації.

В ситуації стресу людина спирається на попередній досвід дій у подібних ситуаціях (атитюд, габітус), тобто, використовуючи стан певної диспозиції [3], забезпечує собі послідовність актів адаптації до стресової ситуації. Ситуація, у якій перебувають представники групи 65+, може бути ілюстрацією до теорії суб'єктивності Х. Дитера, який обґрунтовує значущість людини як суб'єкта, що створює своїми постійними зусиллями форми культури і життя, перебуваючи у стані процесу саморозуміння [1]. Концепція «справжньої свободи» німецького філософа пояснює, що ця свобода реалізується у процесі подолання суб'єктом дилеми свободи і детермінації упродовж соціального його життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дитер, Г. Свідоме життя. Дослідження співвідношення суб'єктивності та метафізики / Г. Дитер / пер. з нім. В. М. Терлецький. – К.: Вид-во «Курс», 2006. – 188 с.
2. Сальнікова С. А. Особливості формування вибірки у дослідженні методом усної історії / С. А. Сальнікова, Т. П. Ліщук-Торчинська // Історична соціологія цивілізацій: модерн поміж демократією та нерівністю : Мат. VI міжнар. наук.-практ. конф. (30–31 травня, 2016 р.). – Київ: Політехніка, 2016. – С. 374–375.
3. Саморегуляция и прогнозирование поведения личности : Диспозиционная концепция. 2-е расширенное изд. М. : ЦСПиМ, 2013. – 376 с.
4. Титаренко Т. М. Соціально-конструктивістська природа життєвих завдань особистості / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології, 2008. – Вип. 19 (22). – С. 131–139.
5. DePaulo P. Sample size for qualitative research: The Risk of missing something important / P. DePaulo // Quirik's Marketing Research Review. – 2000. – № 12.

Шевель Інна

кандидат соціологічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА ЗМІНИ В СОЦІАЛЬНОМУ ЖИТТІ В ПЕРІОД ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

На сьогоднішній день пандемія COVID-19 змусила жити по-новому і стала величезним викликом для світової спільноти. Всі процеси глобалізаційного світу були загальмовані і треба було створювати нові альтернативні сценарії суспільного життя. Вимушена ізоляція завдала потужного удару по всій планеті.

Відбувається стрімке поширення вірусу, збільшуються показники захворюваності та смертності.

В Україні дуже сильно погіршилася ситуація і стали вразливими всі території держави, зокрема і в зоні збройних конфліктів, завдаються величезні збитки економіці та зростає безробіття. На даний момент населення країни більше турбують фінансові труднощі, аніж сам стан пандемії. Зміни в соціально-економічному сегменті матимуть наслідки уже на декілька років вперед. Галузі, які можна оцифрувати, знайшли нішу виживання під час пандемії, а багатьом доводиться навчатися працювати в різних соціальних платформах, переходити на онлайн-режим і навчитися виходити з офлайн-формату. На часі це допомагає дотримуватися всіх норм безпеки у запобіганні поширенню вірусу та використовувати альтернативні способи проведення робочих переговорів.

В умовах пандемії актуальним завданням для всього суспільства стає швидке реагування, прийняття нестандартних рішень, здатність швидко реагувати на ситуації, в яких опиняється країна.

Українська держава запроваджує різні види заходів для запобігання поширенню коронавірусу, і багато з цих заходів спричинюють соціальну напруженість серед населення.

Запровадження дистанційного навчання під час карантину супроводжувалося критикою і спірними моментами. Виявилось, що не всі готові до такого переходу. Зараз, після дев'ятимісячного перебування на карантині, навчальні заклади стали більш прогресивними в дистанційному навчанні, нова хвиля розвитку соціальних платформ стала невід'ємною складовою в житті населення світу [1]. Факультетом психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки було проведено онлайн-опитування на тему «Життя в умовах карантину» з середини квітня до середини травня 2020 року. Особливо цікаві відповіді на запитання «Як Ви проводите свій час у період карантину»: 8,8% відповіли, що займаються додатковим пошуком підробітку через нестачу матеріальних ресурсів для сімей, 30,1% постійно перебувають у соціальних мережах, стежать за інформацією про карантин, 37,2% працюють та 54,9% навчаються дистанційно [2].

На сьогоднішній день небагато робіт присвячено вивченню поняття «пандемія». Для його повноцінного вивчення потрібно розробити методологію дослідження, яка б носила міждисциплінарний характер і поєднувалася з різними галузями наукового, соціально-філософського знання. Розпочинати слід із соціально-філософського знання, адже пандемія – це глобальна проблема світу. Вона впливає на розвиток суспільства, людину, порушує класичні норми-системи і стає антисистемою в соціумі [3]. Вирішення цієї проблеми саме з методологічної сторони є викликом сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луканова В. В. Феномен пандемії: підґрунтя, сутність, динаміка (соціально-філософський аналіз) [Електронний ресурс] / Луканова В. В // Дніпр. – 2019 252с. – Режим доступу до ресурсу: https://chtyvo.org.ua/authors/Lukanova_Viktoriiia/Fenomen_pandemii_pidgruntia_sutnist_dynamika_sotsialno-filosofskyi_analiz/.

2. Соціології PRO життя в умовах карантину. [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/sociologi-pro-zhittya-v-umovah-karantinu>.

3. Шах С. Пандемия: История смертельных вирусов /пер. с англ. М. Десятовой.- М. : «Альпина Диджитал», 2016. – 208 с.

4. Черкасский Б.Л. Глобальная эпидемиология / Черкасский Б.Л.. – Москва: Практическая медицина., 2008. – 447 с.

Голіков Олександр

доктор соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, доцент, кафедри політичної соціології, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЗНАННЯ ТА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ: ЧИННИК ПАН- /ЕПІДЕМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

В умовах пан-/епідемічної ситуації актуалізуються досі латентизовані, унормовані – або, навпаки, денормативізовані (і, таким чином, також «пригнічені») практики, очікування та сприйняття. Одними з таких є артефакти сприйняття трудових мігрантів та трудової міграції як феномену. Саме це і стало метою нашого дослідження.

Емпіричною основою нашої роботи є онлайн-опитування харківської молоді, проведене у співпраці з магістранткою соціологічного факультету Л. Головешко, з 1 по 5 грудня 2020 року. Всього було опитано методом «сніжного кому» 119 респондентів у м. Харкові у віці від 22 до 35 років, предметом безпосередньо емпіричного дослідження були практики молодих робітників в умовах пан-/епідемічної ситуації.

Зокрема, було виявлено специфіку сприйняття та ставлення до трудових мігрантів (див. таблицю 1), де, як бачимо, панують економічні дескрипції як мотивації мігрантів (тоді як соціальні (самореалізація, медицина, політика) займають загалом другу позицію., так і їхньої природи, а у кількісному вимірі домінують позитивні оцінки, тоді як соціально несхвалювані оцінки витіснено донизу піраміди оцінок.

Таблиця 1.

Оціночні судження респондентів стосовно мотивації трудових мігрантів та ставлення до них (у середніх та середньоквадратичних відхиленнях)

Наскільки ви згодні з тим, що, що українців спонукає поїхати за кордон...			Оцініть ваше ставлення до трудових мігрантів, які покинули Україну.		
	Середнє	СКВ		Середнє	СКВ
Більш висока заробітня платня	4,59	0,828	Люди мають виключне право на їхній особистий вибір трудової міграції, тобто їхати за кордон працювати чи ні	4,40	0,857
Більш високий рівень життя	4,39	0,875			
Відсутність роботи в Україні	3,41	1,311	Я позитивно ставлюсь до трудових мігрантів, що виїхали з України для здобуття нових знань та спеціаліст	4,40	0,857
Неможливість реалізуватись як спеціаліст	3,64	1,162			

			навичок у тій або іншій трудовій сфері		
Сімейні обставини	3,34	1,099	Я позитивно ставлюсь до трудових мігрантів, що виїхали з України на заробітки	4,21	1,007
Краща медицина за кордоном	3,66	1,196			
Нестабільна політична ситуація в Україні	3,65	1,225	Для держави буде краще, якщо кількість мігрантів буде меншою	4,08	1,035
Кращі умови праці	3,76	1,221	Трудова міграція - це позитивна тенденція для знайомства з новими культурами	3,97	1,116
Нема відчуття безпеки і захищеності	3,44	1,058			
Масові заворушення	2,92	1,109	Трудова міграція в умовах глобального світу - це неминуче явище	3,85	1,102
Стихійні лиха	2,55	1,148			
Відсутність життєвих перспектив	3,68	1,255	Трудові мігранти в переважній більшості - це молоді люди	3,71	1,125
Безнадія у справах на батьківщині	3,67	1,194			
Глобальний світ, який пропонує українцям можливості в інших країнах	3,80	1,169	Трудова міграція має негативний вплив на демографічну ситуацію в країні	3,58	1,204
Свавілля в країні, відсутність правової держави	3,51	1,213	В умовах пандемії можливість працювати за кордоном - це добре	3,55	1,254
Необхідність змін кліматичних умов	2,69	1,191	В результаті міграційного "навантаження" на сферу проживання виникають специфічні конфлікти між категоріями населення (класові, регіональні, етнічні).	3,29	1,018
Потреба в оновленні життя, визначеній культурі і знаннях	3,15	1,280			
Сімейно-шлюбні відносини, об'єднання з близькими	3,15	1,132	Я категорично проти трудових мігрантів, що працюють в Україні	2,36	1,240
Випадкові обставини	3,33	1,067	Я категорично проти трудових мігрантів, що покидають територію України	2,35	1,246

Однак така оцінка не була б повною, якби ми не звернулися до внутрішньої структури даних. З цією метою за цими двома блоками питань було проведено два факторних аналізи (метод головних компонент; обертання Варімакс з нормалізацією Кайзера, обертання зійшлися, відповідно, за 7 та 5 ітерацій), які

покликані пояснити справжній внутрішній устрій цього комплексу знанневих феноменів. Зокрема, виявилось, що обидва факторних аналізи демонструють високу пояснювальну здатність (сумарна дисперсія склала близько 2/3) (див. таблицю 2), що дозволяє нам на базі них виділяти сутнісні фактори.

Таблиця 2.

Пояснена сукупна дисперсія факторних аналізів

Компонент	Початкові власні значення			Ротація суми квадратів навантажень		
	Всього	Відсоток дисперсії	Сумарний відсоток	Всього	Відсоток дисперсії	Сумарний відсоток
1	7,650	38,252	38,252	4,133	20,666	20,666
2	2,462	12,308	50,559	2,844	14,218	34,884
3	1,477	7,386	57,945	2,675	13,377	48,261
4	1,271	6,354	64,300	2,388	11,942	60,203
5	1,037	5,183	69,482	1,856	9,279	69,482
Компонент	Початкові власні значення			Ротація суми квадратів навантажень		
	Всього	Відсоток дисперсії	Сумарний відсоток	Всього	Відсоток дисперсії	Сумарний відсоток
1	3,134	24,106	24,106	2,208	16,988	16,988
2	2,289	17,606	41,712	2,187	16,820	33,808
3	1,561	12,011	53,723	1,975	15,189	48,997
4	1,149	8,835	62,558	1,763	13,561	62,558

Отже, у випадку зі сприйняттям та інтерпретацією молодими харків'янами мотивації трудових мігрантів (див. табл. 3) ми бачимо, що достатньо прозоро вимальовується п'ять факторів, один з яких дистанційовано від інших – фактор сприйняття мігранта як продукту суто випадкових обставин (фактор 5).

Таблиця 3.

Фактори, що впливають на сприйняття та інтерпретацію молодими харків'янами мотивації трудових мігрантів

	Компонент				
	1	2	3	4	5
Нема відчуття безпеки і захищеності	0,752	0,153	0,259	0,132	0,008
Масові заворушення	0,640	0,345	0,315	-0,148	0,288
Стихійні лиха	0,498	0,470	0,286	-0,209	0,152
Відсутність життєвих перспектив	0,741	0,149	0,234	0,294	0,045
Безнадія у справах на батьківщині	0,734	0,231	-0,004	0,287	0,145
Глобальний світ, який пропонує українцям можливості в інших країнах	0,653	0,083	0,236	0,504	-0,056
Свавілля в країні, відсутність правової держави	0,792	0,162	0,173	0,182	0,029
Сімейні обставини	0,062	0,508	0,489	0,108	0,210
Необхідність змін кліматичних умов	0,373	0,791	0,076	-0,143	0,011

Потреба в оновленні життя, визначеній культурі і знаннях	0,201	0,828	0,127	0,019	0,050
Сімейно-шлюбні відносини, об'єднання з близькими	0,124	0,741	0,212	0,147	0,275
Відсутність роботи в Україні	0,274	0,138	0,779	0,058	0,157
Неможливість реалізуватись як спеціаліст	0,229	0,088	0,860	0,003	- 0,066
Краща медицина за кордоном	0,127	0,304	0,498	0,301	0,073
Нестабільна політична ситуація в Україні	0,437	0,215	0,506	0,290	0,172
Більш висока заробітня платня	0,106	-0,151	0,045	0,844	0,088
Більш високий рівень життя	0,235	0,051	0,048	0,792	- 0,070
Кращі умови праці	0,361	0,152	0,337	0,514	0,047
Випадкові обставини	0,191	0,148	0,107	- 0,069	0,865

Всі ж інші описи мігрантської мотивації є змістовними та орієнтованими у певну сферу життя. Зокрема, фактор 1 може бути описаний як «мігрант як політичний суб'єкт» (де «політичний» є широким прикметником, у чомусь навіть у фуколдіанському сенсі); фактор 2 – «мігрант як особа суто приватна / особистий суб'єкт», тобто занурений суто до власних, особистих переживань та мотивів; фактор 3 – «апофатичне визначення» мотивації мігрантів, тобто опис мотивації через категорії негативу на Україні (відсутність медицини, відсутність політичної стабільності тощо); фактор 4 – визначення мігрантів як меркантильних осіб або як суто економічного суб'єкта.

Аналізуючи ж фактори ставлення молодих харків'ян до трудових мігрантів (табл. 4), ми виявляємо чотири фактори, які також достатньо однозначно визначилися.

Таблиця 4.

Фактори, що впливають на ставлення молодих харків'ян до трудових мігрантів

	Компонент			
	1	2	3	4
Я категорично проти трудових мігрантів, що покидають територію України	0,861	- 0,184	0,073	0,181
Я категорично проти трудових мігрантів, що працюють в Україні	0,840	- 0,070	0,117	0,107
Я позитивно ставлюсь до трудових мігрантів, що виїхали з України на заробітки	-0,213	0,814	- 0,026	0,079
Я позитивно ставлюсь до трудових мігрантів, що виїхали з України для здобуття нових знань та навичок у тій або іншій трудовій сфері	-0,519	0,553	0,165	0,205
Трудова міграція - це позитивна тенденція для знайомства з новими культурами	-0,263	0,575	0,150	- 0,056
В умовах пандемії можливість працювати за кордоном - це добре	0,306	0,614	0,375	0,067
Трудова міграція в умовах глобального світу - це неминуче явище	0,033	0,139	0,605	0,089

Люди мають виключне право на їхній особистий вибір трудової міграції, тобто їхати за кордон працювати чи ні	-0,451	0,271	0,609	0,180
Думаю, що трудова міграція включає щорічні переміщення людей у визначені періоди року (як приклад, збір врожаю);	-0,006	0,225	0,689	-0,181
В результаті міграційного "навантаження" на сферу проживання виникають конфлікти між категоріями населення (класові, регіональні, етнічні).	0,239	-0,282	0,662	0,026
Трудові мігранти в переважній більшості – це молоді люди	0,011	0,225	0,082	0,722
Трудова міграція має негативний вплив на демографічну ситуацію в країні	0,082	-0,443	0,269	0,694
Для держави буде краще, якщо кількість мігрантів буде меншою	0,125	0,048	-0,183	0,765

І ось тут ми отримуємо куди менш позитивні дані, аніж в загальній картині.

Зокрема, пануючим фактором виявляється фактор 1, мігрантофобія, який пояснює найбільший обсяг дисперсії (помітимо, що вона при цьому субстантивно протиспрямована, що виражене і математично, фактору 2 та ліберальним компонентам фактора 3). Протиставлений йому та близьким за обсягом поясненої дисперсії є фактор 2, міграційний оптимізм, у якому сконцентровано вдвічі більше ознак, аніж у першому факторі, однак його пояснювальна сила менша за нього. Фактор 3 можна умовно назвати «глобальна та глобалістська приреченість на міграцію з її наслідками», і тут наші респонденти рефлексують міграцію як об'єктивне, глобальне, ліберально зумовлене явище. Нарешті, фактор 4, який описує відчуження сприйняття мігрантів, наповнений «поколінською» стигматизацією, демографічним звинуваченням та мрією про «відмову» від міграції. Отже, з чотирьох факторів два так чи інакше стосується негативних аспектів, один є відносно нейтральним («приреченість»), і лише один – позитивної оцінки та сприйняття мігрантів.

Отже, факторний аналіз допоміг нам проілюструвати латентизовані для аналізу безпосередніх одновимірних розподілів фактори виробництва та відтворення як образу трудових мігрантів у масовому сприйнятті, так і поширених інтерпретацій їхніх мотивацій та причин.

Бурлачук Віктор

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

«ТЕРИТОРІАЛЬНА ДЕРЖАВА» І «ДЕРЖАВА НАСЕЛЕННЯ». БІОЛОГІЧНЕ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ ЯК ПРЕДМЕТ УВАГИ СУВЕРЕННОЇ ВЛАДИ

Відмінності між «територіальною державою» і «державою населення» ми зобов'язані М. Фуко, який для характеристики «держави населення» вперше сформулював основні принципи біополітики і біовлади [1].

Територіальна держава базується на функціональному зв'язку між певною територією і юридичним порядком. Прийняття рішень зосереджено у

політичній сфері і підпорядковане юридичним нормам. Така держава і її політична система піддаються впливу з боку сучасних технологій, наприклад, атомної енергетики та генної інженерії. Це створює кризові ситуації, відповідальність за які політична система безпосередньо не несе. Держава входить у смугу тривалої кризи і намагається напряму включити у перелік своїх завдань біологічне життя нації і зробити питання безпеки стрижнем своєї політики. Держава, яка намагається регулювати біологічне життя нації, у Фуко отримала назву «держави населення».

Біологічне життя з його потребами всюди стає ключовим політичним аргументом. Традиційні політичні опозиції (праві / ліві, лібералізм / тоталітаризм, приватне / публічне) втрачають свою ясність і перестають бути збагненними, опиняючись у зоні невизначеності щоразу, коли їх референтом виявляється життя і здоров'я нації.

У певному сенсі відмінність «територіальної держави» і «держави населення» проектується і на людину. Вже Т. Гоббс у трактаті «Про людину» розрізняв природне і політичне тіло людини («адже людина не тільки природне тіло, а й цивільне, тобто, я б сказав, частина політичного тіла») [2:124].

Сучасний соціолог У.Бек пропонує схожу модель людини, коли впроваджує поняття «роздвоєного громадянина» [3]. Цей останній, з одного боку, як *citoyen* (громадянин), усвідомлює свої демократичні права на різних етапах формування політичної волі, а з іншого, як *bourgeois* (обиватель), занурений у приватне життя і відстоює свої особисті інтереси. Відповідно до поняття «роздвоєного громадянина» відбувається вичленовування політико-адміністративної та техніко-економічної систем.

Принцип політичної сфери передбачає участь громадян в інститутах представницької демократії (партіях, парламентах тощо). Процес прийняття рішень, а разом з ним і здійснення влади, дотримується принципів законності: влада і панування можуть здійснюватися тільки за згодою громадян.

Дії *bourgeois*, сфери техніко-економічних інтересів прийнято вважати неполітикою.

Як зазначає У.Бек, лише одна частина компетенцій на прийняття рішень, що формують суспільство, зосереджується у політичній системі і підпорядковується принципам парламентської демократії. Інша частина виводиться із підпорядкування правилам громадського контролю та виправдання і делегується свободі інвестування (підприємствам) і свободі дослідження (науці) [3:].

Кризові ситуації: епідемії, катастрофи, стихійні лиха створюють можливість для редукації «роздвоєного громадянина» до його певної частини, до того, що Д.Агамбен назвав «голим життям» [4]. Тут людина розглядається не як громадянин, наділений певними правами, а як біологічний організм, який потребує захисту.

Сучасна влада все більше утворює якийсь нерозривний симбіоз не стільки з юристом, скільки з лікарем, вченим, експертом, епідеміологом.

Священні і невід'ємні права людини позбавляються будь-якого захисту як тільки людина стає предметом біополітики. Виникає новий об'єкт управління - людина, редукована до свого біологічного субстрату. Особливо яскраво це

проявляється у періоди епідемії. Епідемічна ізоляція у певному сенсі ідентична позбавленню волі, домашньому арешту. Якщо до епідемії ми маємо людину-громадянина з його невід'ємними правами, то з появою епідемії відбувається підміна людини-громадянина людиною епідемії.

Політик і політика рухаються у правовому полі і природно працюють з правами громадян. Криза політичного ознаменована тим, що політичне перестає працювати з правом, як тільки виникає загроза життю і здоров'ю нації, і прямує в іншу область, в область субполітики.

Епідемія розмічає простір, у якому звичний порядок речей фактично виявляється скасованим. Одним із симптомів епідемії є те, що приймаються надзвичайні заходи, які сприймаються громадянами як норма, включаючи електронне стеження за можливими носіями вірусу. Заради біологічного виживання люди ладні жертвувати своїми фундаментальними правами.

Ймовірно, варто прислухатися до слів Д.Агамбена, який сказав, що підставою тоталітаризму нашого століття є ототожнення життя і політики, і що поза цим ототожненням тоталітаризм залишається незбагненим [4:188].

ЛІТЕРАТУРА

1. Фуко М. Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977-1978 учебном году. СПб.:Наука, 2011.- 544с.
2. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 2. –М.:Мысль,1991. – 731 с.
3. .Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.:Прогресс, 2000.
4. Агамбен Дж. Homo sacer. Суверенная власть и голая жизнь. – М.: Изд-во «Европа», 2011. – 256 с.

Сорокіна Олександра

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, Запорізький національний університет

СПЕЦИФІКА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТАТИСТИКИ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Статистичні дані виступають основою діагностики та прогнозування суспільних процесів. Статистика смертності населення є складовою демографічної та соціальної статистики і формується на підставі щорічних відомостей актових записів цивільного стану територіальних органів [1]. Власне під час розгортання пандемії COVID-19 саме ці статистичні дані стали джерелом дискусії в аспектах порівнюваності рівнів смертності населення, інтерпретації даних та класифікації причин смертності населення. Проблематика ведення загальнонаціональної статистики смертності населення України та її причин розглядалась у 2019 році Українським центром суспільних даних у публікації, присвяченій суб'єктивним аспектам фіксації причин смерті у різних областях країни, що на практиці призводило до виникнення статистичних викидів, які не можна пояснити, керуючись супутніми статистичними даними та загальними логічними моделями [2]. Додатково С.Кочмар-Тимошенко та

О.Ситнік зазначають, що існують випадки, коли за наявності виражених ознак хвороби людина помирала до отримання офіційних результатів тестування, тобто причина її смерті за фактом не була віднесена до категорії смерті від COVID-19 [3]. Також в країні є неврегульованою позиція визначення причини смерті у ситуації, коли людина мала декілька захворювань, кожне з яких потенційно могло призвести до фатального наслідку.

Проблема ускладнюється певними маніпулятивними тлумаченнями статистики прибічниками теорії відсутності коронавірусу, які наголошують на тому, що загальна статистика смертності по країні у період розгортання пандемії залишалась майже незмінною. Тому апелювання щодо рівня значущості коливань рівня смертності у національному масштабі у подібній ситуації видається не зовсім коректним. За даними Державної служби статистики України класифікація причин смерті подається у відповідності до Міжнародної статистичної класифікації хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я (ICD-10/МКХ-10). Однак навіть поверховий аналіз представлених відомостей викликає ряд запитань: наприклад, за критерієм смертності за позицією «новоутворення» офіційні дані показують, що у 2009 році було зафіксовано 88605 смертей, а у 2019 – 78223 (загальна чисельність населення країни станом на 2009 рік – 46053331 осіб, на 2019 – 42 027809 осіб, що у відсотковому вираженні складає 0,19% та 0,18% відповідно) [4; 5].

Але й той же час у 2019 році лікарі наголошували на тому, що смертність населення від новоутворень за останні 10 років зросла у 35 разів [6]. Приклад є ілюстративним та таким, що актуалізує пошук щодо причин такої невідповідності, адже факт смерті людини є об'єктивно зафіксованим. Подібні запитання виникають при аналізі даних щодо смертності серед осіб, у яких був поставлений діагноз на захворювання COVID-19 (були використані офіційні дані станом на 28 листопада 2020 року) [7]. Але, якщо перевести абсолютні величини у відносні, то можна побачити, що найменша смертність хворих на COVID-19 – 0,5% зафіксована у Чернігівській області, хоча у відсотковому відношенні хворих до населення всієї області серед областей країни вона посідає 16 місце.

Найбільша смертність серед хворих на COVID-19 – 3,1% зафіксована у Кіровоградській області, яка у відсотковому відношенні хворих на COVID-19 до населення всієї області (лише 0,5%) серед областей країни займає 24-те, передостаннє місце. Найближчі за статистикою смертності від COVID-19 (смертність хворих на COVID-19 – 2,7%) зафіксовані у Луганській та Львівській областях (відношення хворих до населення всієї області складає 25-те, останнє місце та 15-те місце відповідно). Саме така ситуація ставить питання про те, чому розбіжність рівня смертності по областях України від одного діагнозу коливається від 0,5% до 3,1% (тобто у шість разів) та у чому її причини.

Саме прагнення до користування об'єктивними даними, які слугують основою побудови теорії, ставить питання, які мають бути розв'язані: визначення алгоритмів вибору причини смерті людини у ситуації, коли вона мала декілька хронічних захворювань, кожне з яких могло б спричинити смерть та причин розбіжності у статистиці рівня смертності від COVID-19 в областях країни, що дозволить отримати більш чітку картину особливостей перебігу

епідемії в Україні та відповідно до цього визначити ефективні алгоритми дії для влади та населення в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методологічні пояснення [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Просто цифри. Хто, де, і від чого помирає в Україні (Український центр суспільних даних) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://socialdata.org.ua/prosto_cyfr/.
3. Кочмар-Тимошенко С. 10 тисяч померлих чи понад 20? Що не так з українською статистикою смертності від COVID-19 [Електронний ресурс] / С.Кочмар-Тимошенко, О.Ситнік – Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/health/2020/11/18/243035/>.
4. Кількість померлих за статтю, віковими групами та причинами смерті по регіонах [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/varval.asp?ma=000_0308&path=../Database/Population/03/02/&lang=1&multilang=uk.
5. Населення України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp.
6. Кількість хворих на рак в Україні зростає в 35 разів за 10 років – онколог [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=84769>.
7. Зараження коронавірусом по областях України на 28.11.2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/>.

Борюшкіна Оксана

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії, історичних і соціальних дисциплін, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА УКРАЇНСЬКИЙ РИНОК ПРАЦІ

Останніми роками ми можемо спостерігати на ринку праці України, який перебуває у стані трансформації, окремі негативні явища, зокрема пов'язані зі зниженням продуктивності праці, погіршенням умов зайнятості, поширенням сегменту нестандартної зайнятості тощо. Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією за професіями є фактором, що обмежує можливості працевлаштування безробітних та задоволення потреб роботодавців у працівниках. Значними є прояви професійно-кваліфікаційного дисбалансу попиту та пропозиції на національному ринку праці, збільшення навантаження на регіональні ринки праці, зростання рівня безробіття та соціальної напруги в країні.

Також сьогодні ми всі можемо констатувати про серйозні зміни на внутрішньому ринку праці, пов'язані зі складною епідеміологічною ситуацією в країні внаслідок поширення пандемії COVID-19. На період весняного локдауну виробничо-господарська діяльність у багатьох сферах економіки була паралізована, майже половина зайнятого населення знаходилася або на

«віддаленій роботі», або взагалі не працювала в зв'язку з введенням держави обмежувальних заходів, спрямованих на недопущення подальшого поширення вірусу.

Слід зазначити, що в той час як показники смертності від COVID-19 є дуже низькими серед молоді, молоді працівники економічно постраждали сильніше, що відображається на їх мотиваційних моделях пошуку роботи у вигляді додаткової психічної напруги. До того ж серед багатьох українців загроза втратити роботу фіксується українськими дослідниками як одна з найсильніших загроз після загрози захворіти на COVID-19 та не отримати своєчасну медичну допомогу. Все це в сукупності створює додаткові політичні та соціальні виклики для соціальної політики уряду, що намагається впоратися з кризою. Уряд прийняв ряд першочергових заходів, спрямованих на підтримку людей, які втратили роботу, і тих, хто перебуває під загрозою звільнення: істотно спрощено процедуру реєстрації в якості безробітного, збільшений розмір допомоги по безробіттю (мінімальний та максимальний), розширено коло осіб, які мають право на отримання такої допомоги, але в суспільстві на даний момент залишається дуже високий рівень соціальної напруги.

Після введення адаптивного карантину картина на ринку праці здебільше стала вирівнюватися, але не можна давати позитивних прогнозів на фоні другої та очікуванні третьої хвилі захворюваності. Звичний вигляд ринку праці змінився, попит на робочу силу з багатьох професій різко скоротився, зростає кількість безробітних, в той час як суспільству життєво необхідні медичні працівники та волонтери для соціального обслуговування незахищених груп населення. Спостерігається тенденція зміщення попиту на конкретні професії та сфери діяльності. Наприклад, роботодавці активно шукають кур'єрів, водіїв, медичний персонал, фахівців з онлайн-освіти та онлайн-розваг. Експерти відзначають, що якщо економічна криза затягнеться й загостриться, то найбільш затребуваними будуть висококласні фінансисти та менеджери з антикризового управління, а так же юристи та фахівці з процедури банкрутства юридичних і фізичних осіб.

Таким чином, можна зробити висновок, що після пандемії COVID-19 ринок праці, як і економічний простір вже не буде в колишньому «докризовому» стані. Ті соціально-економічні макро і мікропроцеси, які ми сьогодні всі спостерігаємо, спричинять за собою тектонічні зрушення на регіональних ринках праці, а також у методичних та методологічних підходах до вивчення нових питань та проблем, які постануть перед науковим соціологічним товариством.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулицький С. Проблеми розвитку ринку праці в Україні [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2017. – № 21. – С. 56–69. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr21.pdf>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Марчук О.Г. Статистичне дослідження ринку праці в Україні/ О.Г. Марчук, А.В. Вороніна // Економічні науки. – 2017. – № 9 (49). – С. 541.

4. Кваша О.С. Ринок праці в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку / О.С.Кваша // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. № 22. С. 1074-1078.

Андрейко Ірина

аспірантка кафедри політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID 19

Сьогоднішня ситуація в Україні з пандемією COVID 19 обумовила нові виклики і жорсткі обмеження в житті людей і суспільства, змінивши наші можливості у доступі до працевлаштування, пересування, спілкування, освіти та інших сфер. Особливо це стосується тих вразливих соціальних груп, які першочергово потребують не тільки соціальної допомоги та соціального захисту, а й медичних послуг та спеціального догляду. Це соціальна група - люди з інвалідністю, рівень вразливості яких різко підвищився в умовах карантину COVID 19. Люди, які не можуть самостійно рухатись і доглядати за собою, стають найбільш незахищеними і ще більше залежними (через обмеження для тих людей, хто за цими людьми доглядає – рідні, друзі, соціальні робітники, медперсонал).

По перше, люди з інвалідністю мають ті або інші хронічні захворювання, які роблять їх особливо вразливими для самої інфекції COVID 19. Захворювання даним вірусом можуть призводити до ускладнень тих патологічних станів, на які страждають люди-інваліди. Це робить актуальними дослідження не тільки впливу інфекції COVID 19 на ті або інші форми захворювань інвалідів, а й вивчення наслідків таких впливів щодо посилення глибини інвалідності. Поряд з цим, перенесення даної інфекції може призводити до гострої форми захворювання і формувати нові форми хронічних патологій та нових проявів інвалідності зокрема.

Уже сьогодні можна статистично підтвердити, що кількість інвалідів в Україні за останні кілька років значно зросла, і одним з визначних факторів збільшення цієї кількості є COVID 19. За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2020 року в Україні було зареєстровано 2703006 осіб з інвалідністю. Серед них було 163886 дітей, 42,7 відсотка з яких – дівчатка. Серед 136300 осіб, яким у 2019 році інвалідність було встановлено вперше, 44 відсотки становили жінки. За даними Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні, фактична кількість осіб з інвалідністю в нашій країні, ймовірно, більша, тому що Уряд ураховує тільки тих осіб, які офіційно зареєстровані як особи з інвалідністю [1].

По друге, в умовах пандемії члени сім'ї, які доглядають чи допомагають інвалідам, можуть самі хворіти, що обмежує надання допомоги. Це стосується і соціальних робітників, які допомагають інвалідам, самотнім людям, які мають інвалідність. В цілому запобіжні санітарні заходи ускладнюють всі форми побутової допомоги людям з обмеженими можливостями.

По третє, спосіб життя інвалідів в цілому відрізняється певним, а іноді значним рівнем ексклюзивності або виключеності з соціального життя, соціальних відносин. Соціальні дистанції в умовах ізоляції та самоізоляції під час пандемії посилюють і так високий рівень ізолюваності інвалідів від інших людей. Отже всі соціальні ризики і обмеження, бар'єри посилюються для людей з інвалідністю в силу їх обмежених можливостей і високого рівня залежності від уваги і догляду інших людей.

Однак, пандемія COVID 19 відкрила нові можливості для розвитку дистанційних технологій в сферах медичного консультування, медичного обслуговування вдома, медичної діагностики за викликом. Поряд з цим, пандемія створила нові стимули для дистанційного навчання, дистанційних колективних комунікацій, проведення заходів, які не потребують виходу з домівок. Це стосується використання нових інтернет технологій колективних, віртуальних комунікацій в Інтернеті, що компенсує соціальні дистанції між суспільством і людьми з інвалідністю.

За умов пандемії посилилось використання нових форм отримання послуг щодо доставки продуктів харчування та товарів, кур'єрських послуг. Це може оптимізувати і процес купівлі необхідних продуктів та речей, необхідних інвалідам та їх сім'ям.

З початком поширення пандемії ВОЗ звернула особливу увагу та поширила рекомендації щодо надання допомоги людям з інвалідністю під час спалаху COVID 19: наголошуючи на факторах ризиків для людей з інвалідністю та надаючи рекомендації щодо роботи державних установ, медичних робітників та службам надання послуг людям з інвалідністю, а також особлими групам в місцях постійного перебування та суспільству зокрема [2].

Можна стверджувати, що режим соціальної дистанції та ізоляції за умов пандемії COVID 19 має спільні риси зі способом життя інвалідів. Особливо це стосується тих інвалідів, які максимально об'єктивно і суб'єктивно ізолювані від світу, нормального життя більшості людей та несамодостатні у догляді за собою та пересуванні у фізичному та соціальному просторі.

Отже, виклики COVID 19 мають суперечливий, амбівалентний характер, як формують не тільки нові ризики, а й нові можливості для всіх людей, зокрема для людей з обмеженими можливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив пандемії COVID-19 на людей з інвалідністю в Україні: інформаційна записка ООН 2020р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-11/UKR_Briefing_Note_COVID_PwD_o.pdf
2. Disability considerations during the COVID-19 outbreak. World Health Organization, 2020р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/332015>

КУЛЬТУРНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ПОРЯДКИ ПАНДЕМІЇ

Не можна не визнати, що поряд з соціально-політичними і економічними проблемами, які суттєво загострилися в умовах глобальної епідемії COVID-19, формуються особливі культурні та інформаційно-комунікативні порядки пандемії з характерними імплікаціями ментальних і практичних реакцій індивідів і спільнот, припинення діючих донедавна правил і норм на незрозумілий термін, перегляду мотиваційних стратегій дії, їх ціннісних обґрунтувань. Може здатися, ніби такі порядки встановлюються не так вже й помітно і ненадовго, але вони все наполегливіше залучають нас в свої алгоритми, підпорядковуючи зміненним вимогам. Надзвичайні стани, «emergencies» переломлюються культурними середовищами, ризики уловлюються особливими культурними частотами, проте, радше, не дзеркально, з відбивним відхиленням, в нерівному ритмі. Порядки пандемії коригують зразки і способи, через які циркулює інформація в соціумі, енергетику формування інформаційного клімату, котрий заповнює розмічені карантинними заходами онтологічні простори і темпоральні відрізки.

Власне, онтологія пандемії, її просторово-часові параметри виявляються досить нестійкими [1]. Територіальні межі безпечних і небезпечних просторів стають рухливими і проникними, переформатовуються ареали функціонування різних агентів та організацій, включених в мережі інституційно або стихійно, доступні зони реальних переміщень згортаються.

Часові рамки тривалості ключових подій і не-подій (прийнятих за події в медіа і повсякденності) встановлюються зі значними похибками, сьогодення проектується на невизначений період, підкріплюючись відчуттями позачасовості, темпорального «проміжку», який треба пережити. Виникаючі біо-ризики не підлягають страхуванню і аналітичному передбаченню, втім, як і будь-які ризики «рефлексивної сучасності» (У.Бек), які трансформуються в повсюдну невпевненість та радикальну невизначеність. В їх розумінні керуються ймовірнісними сценаріями розвитку, які, між тим, далеко не завжди успішні, в тому числі і в царині глобального здоров'я, як експерти оцінювали досвід пандемії грипу H1N1: «Світ був підготовлений до пандемії краще, ніж будь-коли в історії. Але він був підготовлений до подій, відмінних від того, що відбулося насправді» [2]. Проте, в сьогоденній ситуації загальної вірусної пандемії і супутніх економічних і політичних резонансів, ми, як ніколи раніше, безумовно переживаємо все дестабілізуючі сенси «ризиків» – як виявлення фатуму, згідно уявлень традиційних суспільств, як прорахунок втрат і придбань за принципами Knightian страхування, що характерно для «простої модерності» як «місії по колонізації майбутнього» (Е. Гідденс), нарешті, як невизначеність наслідків. Ці сенси ризику і загроз перетинаються, інтерферують, продукуючи сумніви в пояснювальній силі класичних і неокласичних епістем та дефіцит переконливих знань. І, звичайно ж, зростаюче занепокоєння, можливо,

екзистенційний «страх і трепет» (С. К'єркегор), або найменше тривожність, яка інституціоналізується на тлі ослаблення функцій формальних інститутів, що відповідають за контроль та мінімізацію цих загрозливих явищ.

Сфера культури, як це відомо, не потрапляє в розряд «життєво важливих систем» колективного співіснування, що підлягають нагляду інститутів безпеки в ліберальних демократіях. За винятком, мабуть, системи кібербезпеки, яка інтенсивно розвивається та вимагає спеціального обговорення. Культурні наслідки поточної вірусної пандемії, що інспіровані її культурними та інформаційно-комунікативними порядками дадуть ознаки пізніше. Але зараз вони потребують пильного спостереження та аналізу, орієнтуючись на релевантні сфери дослідження. *По перше*, це ціннісна ментальність соціуму, що вказує на фундаментальні, смислові культурні виміри, флуктації якої серед різних категорій населення в умовах активної реалізації біополітики, як її розумів Фуко, тобто змінених модерном доктрин «етатизації біологічного», аж до всеосяжного контролю над людською тілесністю, способів регуляції людини-роду, щоб оптимізувати його існування в індустріальних умовах, суттєво помітні. Особливо, коли мова йде про напруженість і дисбаланс між цінностями «свободи», «довіри» і «безпеки», судячи з численних протестів проти локдаунів, які мотивовані соціально-економічними причинами, але мають політичні і психологічні виправдання, поряд з очікуваннями від влади захисту від хвороби. Така ментальна амбівалентність перешкоджає досягненню «колективного договору» щодо прийняття обмежень, що знаходить вираз і в правовому оскарженні адміністративних і урядових рішень. *По-друге*, це сфера медіа та соціальних мереж, основні канали соціально значимої інформації, де також проблематично узгодити принципи свободи слова з інституційним контролем над медіа-контентом та його зростаючою «інфодемією», насиченням потоками недостовірних і зловмисних повідомлень щодо коронавірусної інфекції в умовах скептичного ставлення до державних інститутів та інформаційних ресурсів [3].

Тому важливо фіксувати динаміку сприйняття різного роду кіберзагроз в зв'язку з розширенням контактів з інформаційними джерелами, встановлення нових «режимів істини», що продукуються суспільним станом невизначеності. *По-третє*, царина змін в культурній партиципації громадян, освоєння ними мережових комунікаційних практик, дистанційних форм участі в спільнотах як тимчасові, компенсаторні заходи, або такі, що проектуються на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cañada J. Hybrid Threats and Preparedness Strategies: The Reconceptualization of Biological Threats and Boundaries in Global Health Emergencies / J.Cañada // Sociological Research Online. – 2019. – Vol 24(1). – P.93–110. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1177/1360780418816332>.
2. Chan M. External review of who's response to the H1N1 influenza pandemic / M.Chan [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.who.int/dg/speeches/2010/ihr_review_20100928/en/
3. Radu R. Fighting the 'Infodemic': Legal Responses to COVID-19 Disinformation / R.Radu // Social Media + Society. July-September. – 2020. – 1–4.

Лапіна Вікторія

кандидат соціологічних наук, завідувачка навчальної лабораторії соціологічних та освітніх досліджень, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМА НАУКОВОГО ПОЯСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ПОСИЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Особлива соціальна ситуація, пов'язана з пандемією Covid-19, являє собою складну проблему та має цілком специфічний наслідковий ефект дисфункціонального характеру, який вже зараз спричинює появу неякісно нових соціальних суперечностей в українському суспільстві. Оцінюючи особливості дій інститутів державної влади, спрямованих на подолання процесу поширення пандемії в Україні, неважко помітити цілком реальну обставину стихійного характеру цих дій та реакцій на конкретні запити з боку громадян. Так доволі очевидним є той факт, що загалом реакції влади стосовно визначення конкретних показників поширення пандемії в регіонах України загалом засвідчують про її потреби в отриманні щоденної оперативної діагностичної статистичної інформації стосовно чисельності хворих, кількості місць у лікарнях та наявності необхідного медичного обладнання і лікарських засобів. Однак, такий характер інформаційних запитів не дозволяє здійснити чітку ідентифікацію багатьох якісних соціальних параметрів поширення пандемії в Україні, а також термінів її можливого подолання і завершення.

Стихійні заходи запровадження нових форм соціальної гігієни, примусової або добровільної самоізоляції громадян, а також карантинних обмежень загалом не є свідченням соціальної ефективності цих заходів, беручи до уваги цілком реальну обставину динамічного зростання соціальної напруженості в системі :державна - медичний працівник - пацієнт. У даному зв'язку важливо вказати, що в новітній соціологічній теорії поняття «соціальна напруженість» є важливим діагностичним та прогностичним концептом, зміст якого в конкретному контексті соціальних взаємодій та комунікацій вимірюється шляхом застосування більш ніж 20-ти емпіричних індикаторів. Саме тому цілеспрямоване використання пізнавального потенціалу даного поняття дозволяє здійснити змістовне наукове пояснення вірогідності актуалізації найважливіших наслідків процесу посилення соціальної напруженості, якими є різні форми протестної поведінки громадян та соціальне відторгнення. На жаль, слід констатувати, що серйозного наукового пояснення причин масової протестної поведінки громадян проти влади по запровадженню карантинних заходів ще здійснено, як і пояснення причин соціального відторгнення (вимушеного або добровільного) певних категорій медичного персоналу. Той факт, що більш ніж 34 000 медпрацівників України поїхали працювати до закордонних медичних установ реально є показником їх протестної поведінки

по причині неналежної оцінки характеру їх праці, а також і виразним проявом соціального відторгнення, як наслідку відсутності належної системи соціального захисту цих працівників.

Не менш важливою проблемою наукового пояснення пандемії COVID-19 є аналіз різноманітних структурних характеристик гострої гуманітарної кризи, яка спричинена глобальним поширенням пандемії. На даний час вітчизняними соціологами ще не створена наукова модель шляхів подолання цієї кризи. Тому на даний час домінуючими є спрощені уявлення, що масова вакцинація населення стане дійсно ключовим чинником подолання пандемії.

Водночас, важливо враховувати сумніви професіоналів у тому, що ефективність створених вакцин ще не має надійного підтвердження. До того ж важливим до громадян України є питання – чи стане вартість вакцини реально доступною?

Нечітайло Ірина

*доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології та політології,
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПОГЛИБЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ НЕРІВНОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Соціальні, політичні й економічні проблеми, які виявили себе під час пандемії, є наслідком не стільки карантинних заходів, скільки вразливості сучасних соціальних інститутів. Певним показником такої вразливості, як і застигlosti механізмів соціального (від)творення, є поглиблення соціальної нерівності. Показовим у цьому сенсі, на наш погляд, є висловлювання А. Роя, який зазначив, що Covid-19: «ніби за допомогою рентгену оголив глибокі лінії розлому на соціальному тілі» [5: 10]. Приділимо увагу більш детальному розгляду тих «ліній розлому», які символізують освітню нерівність. Результати досліджень свідчать, що під час пандемії відбулося поглиблення освітньої нерівності [5]. При цьому, під поглибленням ми розуміємо збільшення розриву в можливостях і умовах отримання якісної освіти представниками різних соціально-класових груп та/або прошарків суспільства. Досвід різних країн світу, в тому числі, й тих, що мають кардинально різні показники рівня та якості життя, свідчить про наявність однакових тенденцій в освіті, які призводять до того, що представники вищих прошарків суспільства зберігають достатні можливості й умови отримання (більш-менш якісної) освіти, в той час, як можливості й умови представників нижчих прошарків значно скоротилися, а для багатьох навчання взагалі видається можливим за карантинних умов і повного переходу освітнього процесу в онлайн-формат.

Слід констатувати, що ситуація з фінансуванням освіти в Україні, принаймні, не погіршилася під час пандемії [1]. Втім нажаль, це не знімає проблеми посилення і поглиблення освітньої нерівності.

Ще до початку пандемії результати досліджень показували розрив у навчальних досягненнях учнів через різне соціально-економічне становище їх сімей. Як показало міжнародне дослідження PISA, діти з бідних та менш

освічених родин, які мешкають у селах, відстають від своїх однолітків, що мають кращі стартові умови, на 2-3 роки навчання [4]. Тобто, не дивлячись на рівність прав громадян на освіту, існують, так звані, «невидимі бар'єри» освітньої нерівності, які забезпечують процес відтворення соціальних нерівностей.

Зарубіжні вчені О. Осипов і Н. Матвеева виділяють наступні бар'єри нерівності в освіті [3: 47]: 1) трекінг (розведення учнів за здібностями); 2) комерціалізація освіти; специфіка відносин тих, хто навчає з тими, хто навчається; структура сім'ї учнів та її розмір; 3) ціннісне ставлення батьків до навчання їхніх дітей; 4) мовні здібності учнів, які зумовлюють їх навчальні успіхи.

За умов карантинних заходів і переходу освіти у дистанційний формат, зазначені бар'єри набувають ще більшої стійкості і виразності, особливо той, з них, що стосується ціннісного ставлення до освіти. Від себе уточнимо, що окрім ціннісного ставлення батьків до освіти їх дітей (за О. Осиповим та Н. Матвеевою), цей бар'єр утворюється також і ціннісним ставленням самих учнів до своєї освіти, і ставленням як батьків, так і учнів до освіти в цілому.

Аналіз результатів закордонних досліджень свідчить про те, що у багатьох країнах світу, не залежно від показників якості і рівня життя, спостерігається поглиблення освітньої нерівності, але основні причини цього пов'язані з диференціацією закладів освіти на державні і недержавні, і з помітним зниженням фінансування перших у наслідок перерозподілу бюджету під час пандемії [5].

Що ж стосується України, то найбільш виливові фактори поглиблення освітньої нерівності тут мають не стільки економічну, скільки соціокультурну природу. Батьки з нижчих прошарків суспільства або ті з них, які заробляють на життя неінтелектуальною (а іноді й рутинною нефізичною) працею, як правило, мають не тільки низький рівень освіти, а й низькі освітні домагання, що пов'язані з їх ціннісним ставленням до освіти. Як правило, такі домагання і ціннісне ставлення наслідують діти [2: 120], що не сприяє мотивації на отримання знань і досягнення освітніх успіхів. В умовах карантину, коли процес отримання цих знань значно ускладнюється, а його результативність багато в чому залежить саме від мотивації самих учнів та допомоги батьків, шанси дітей з нижчих прошарків суспільства отримати хоча б достатній рівень знань є мінімальними.

Нажаль, об'єктивну картину щодо поглиблення освітньої нерівності в Україні навряд чи можна змалювати, оскільки відповідних досліджень поки що не проводилося, втім в них є нагальна потреба. Особливу увагу при цьому слід приділити виявленню найбільш розповсюджених в різних соціальних (соціально-класових групах) практик навчання під час карантину, що є наслідком різного ціннісного ставлення до освіти та призводять до різних результатів (тобто різної якості отримуваних знань, вмінь, навичок тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний бюджет-2021: що чекає освіту? [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://osvita.ua/news/76734/>.

2. Нечітайло І.С. Когнітивний ресурс як латентний медіатор відтворення та закріплення соціальної нерівності / І. С. Нечітайло // Молодий вчений № 10 (13)(2). – С. 118-124.
3. Осипов А. М. Институциональные барьеры и механизмы доступности образования / А. Осипов, Н. Матвеева // Социс. – 2015. – № 7. – С. 37-48.
4. Совсун І. Нова освітня реальність: які виклики ставить карантин перед школою і як їх подолати [Електронний ресурс] / І. Совсун. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/blog/653826.html> .
5. Black S. Education, Covid-19 and care: social inequality and social relations of value in the South Africa and the United States [E-source] / Sara Black, Carol Anne Spreenb and Salim Vally // Submission for Southern African Review of Education. – 2020. – Pp. 1 – 24. – URL: [file:///C:/Users/nechi/Downloads/16422_Manuscript%20ARTT%202020.pdf%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/nechi/Downloads/16422_Manuscript%20ARTT%202020.pdf%20(1).pdf) .

Іванова Тетяна

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет

СТАНОВИЩЕ ТРАНСГЕНДЕРНИХ ЛЮДЕЙ У СИТУАЦІЇ КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ

З 12 березня 2020 з метою запобігання поширенню зараження COVID-19 Уряд України ввів карантин на всій території країни на період до 3 квітня. З 6 квітня заходи були посилені. Були введені обмеження на роботу навчальних закладів, підприємств, транспорту, заборонено гуляти в парках, відвідувати спортивні і дитячі майданчики.

Введення карантинних обмежень навесні 2020 року мало значну кількість негативних впливів та наслідків на життя більшості українців, при чому, не тільки у економічній, але й у інших сферах (наприклад, погіршення емоційного самопочуття, відносин в родині тощо).

Поки що поза увагою залишається вивчення становища окремих соціальних груп, які навіть у ситуації відносного соціально-економічного благополуччя можна віднести до уразливих.

Зокрема, наразі представлені результати опитування трансгендерних та небінарних персон щодо змін, які відбулись у їхньому житті на протязі весняних карантинних обмежень 2020 року.

Метод проведення дослідження - «снігова куля». Анкета розміщувалася у вигляді гугл-форми в тематичних групах Facebook (Україна). Період проведення дослідження – 28.07. 2020 –11.08.2020 року.

У дослідженні взяло участь 307 осіб, які проживають в Україні. Деякі анкети були виключені з аналізу. Зокрема, не враховувалися відповіді цисгендерних людей (7 осіб) – для цього в анкеті було передбачені скринінгові питання.

Виходячи з того, що опитування орієнтоване на транс*людей, враховувалися відповіді респондент_ок з наступними ідентичностями:

транс*чоловіки, транс*жінки, небінарні люди (агендери, гендерфлюїди, бігендери, гендерквіри, демігендери).

Термінологічні уточнення. Транс*жінки – персони з жіночої гендерною ідентичністю, при народженні яким був приписаний чоловічий гендерний маркер. Транс*чоловіки – персони з чоловічою гендерною ідентичністю, при народженні яким був приписаний жіночий гендерний маркер. Небінарні люди – підгрупа трансгендерних людей, чия гендерна ідентичність не є строго «чоловічою» або «жіночою» і не збігається з приписаним при народженні гендерним маркером (напр. агендер, бігендер, пангендер, гендерквір тощо).

Серед опитаних переважали респондент_ки, в документах яких вказано жіночий гендерний маркер. Гендерна ідентичність опитаних розподілилась наступним чином – небінарні персони – 41%, транс*чоловіки – 39%, транс*жінки – 20%. Найбільша кількість респондент_ок, які взяли участь в опитуванні – у віці 18-24 роки (46%), далі, за спаданням, йдуть групи – 24-34 роки (22%), до 17 років (21%), 35-44 роки (8%), 45-54 роки (3%).

Серед опитаних переважають студент_ки (46%). На другому місці за кількістю – працюючі за наймом, повний робочий день (15%). Наступна за кількістю група – безробітні (14%). Розподілення за іншими формами зайнятості – сезонна робота/непостійний заробіток/підробіток (13%), власний бізнес (7%), робота в громадських організаціях (3%).

11% опитаних зазначили, що ситуація карантинних обмежень не мала для них жодних негативних наслідків. Респондент_ки, які вказали, що ситуація карантину мала для них негативні наслідки, найчастіше зазначали дестабілізацію емоційного стану (60%). 44% опитаних зіткнулись з погіршенням економічного становища внаслідок втрати основної роботи (19%) або можливості мати додаткові заробітки (25%).

Виходячи з того, що трансгендерні люди мають певні специфічні потреби (наприклад, необхідність у гормональній терапії), що, у свою чергу, потребує періодичних зустрічей з лікарями, купівлю необхідних препаратів, для значної кількості опитаних значною проблемою, яка виникла у період пандемійних обмежень, стала неможливість відвідати лікаря при виникненні у цьому потреби (37%). Погіршення фізичного здоров'я зазначили при цьому 26%, неможливість придбати необхідні гормони – 15%. Крім того, 13% опитаних відповіли, що вони були вимушені загальмувати процес транспереходу.

Певні складнощі у опитаних виникли у площині взаємодії з оточуючими. Зокрема, 20% зафіксували зростання конфліктів, 16% – були об'єктами насильства (фізичного, психологічного, економічного тощо), 6% респондент_ок розійшлись з партнеркою або партнером.

Таким чином, проблеми та складнощі, з якими стикалась зазначена соціальна група, можна розділити на два рівня – загальні та специфічні. До загальних проблем можна віднести економічні (зменшення доходів внаслідок повної або часткової втрати роботи), комунікативні (збільшення конфліктів з оточуючими) та психологічні (зростання негативних емоційних переживань). Специфічними проблемами виявились ті, що пов'язані з певними особливостями життєдіяльності трансгендерних людей (необхідність приймати гормони, трансформації тіла тощо).

МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ МЕТОДУ ОНЛАЙН ФОКУС-ГРУП

В умовах всесвітнього карантину попит на використання заочних форм опитування, і зокрема, методу онлайн фокус-груп (ОФГ) стрімко зростає. Не в останню чергу це обумовлено дешевизною методу ОФГ та можливістю суттєво економити час, працюючи з даним форматом ФГ.

Оцінити можливості та обмеження методу онлайн фокус-груп можна за наступними критеріями: часові витрати, фінансові витрати, доступність та охоплення цільової аудиторії, групова динаміка, відкритість респондентів, емоційна складова, технічна складова.

Очевидно, що для проведення онлайн фокус-групи потрібно лише відповідне програмне забезпечення та стабільне підключення до Інтернету. У традиційному ж форматі організатору необхідно нести фінансові витрати на оренду приміщення з односторонніми дзеркалами, оплату роботи модераторів, персоналу, облаштування приймальні та спеціальне технічне обладнання. У такій ситуації ОФГ, безсумнівно, виглядає досить вигідно.

На користь онлайн фокус-груп говорить і той факт, що вони сприяють більш оперативному збору даних та залученню більшої кількості респондентів. Учасникам не потрібно регулярно їздити до затвердженої локації, що є обов'язковим моментом для проведення традиційних фокус-груп. Дослідник потрапляє у вигідне становище, оскільки може легко провести географічне структурування своєї ФГ, об'єднавши в онлайн-конференції учасників з різних міст, регіонів, штатів чи навіть континентів. Потрібно лише швидке синхронне підключення за наданим посиланням.

Рекрутинг учасників — не менш важливий критерій при порівнянні онлайн фокус-груп з традиційними. У випадку з класичним форматом дослідник майже завжди зіштовхується з проблемою географічної недоступності певних цільових груп (неможливість дістатися до місця проведення), яких в ідеалі хотілося б долучити до ФГ. Так, не можна гарантувати, що формат онлайн абсолютно вирішує цю ситуацію, однак можливість реалізувати даний пункт рекрутингу, включаючи важкодоступні цільові аудиторії (експертів, високоприбуткових респондентів; респондентів, які займають високе соціальне становище) значно зростає при використанні методу ОФГ [2].

Інший його плюс вбачається у розв'язанні проблеми з упередженістю учасників. Традиційним ФГ властиве таке явище, як більш активний та наполегливий учасник, що може впливати на думки інших та робити цих людей менш схильним до висловлювання своїх реальних позицій. А от онлайн-групи

значно мінімізують такі старання «альфа-респонденту». Як результат, упередженість респондентів значно знижується [3].

Що стосується програтшних аспектів ОФГ, то це: ігнорування учасниками певних питань та складність залучення всіх без виключення респондентів до обговорення встановлених тем (вкрай нестабільна групова динаміка), втрата візуального контакту (респондент вирішує проводити бесіду з вимкненою камерою) чи інтернет зв'язку у будь-який момент (якщо у респондента виникають проблеми з підключенням до Інтернету, модератор, скоріш за все, втратить даного учасника на певний час або навіть до кінця фокус-групи). Відносно цих факторів традиційні фокус-групи значно виграють та дають більш поглиблені дані.

Окрім професійної майстерності, від модератора вимагається висока технічна грамотність та швидка реакція на складнощі та проблеми відповідного характеру[1].

Специфіка ОФГ всіляко вказує на те, що найбільш актуальним даний метод буде при дослідженнях, де цільовою аудиторією виступає студентство, учнівська молодь, професійні групи, які активно використовують інтернет.

Враховуючи зазначені сильні та слабкі сторони методу ОФГ, соціологи можуть сміливо працювати з ним у сьогоднішніх умовах пандемії та карантину. Проте, при проведенні онлайн-досліджень важливо враховувати інші корисні методи (наприклад, метод F2F інтерв'ю онлайн, САТІ, аналіз документів) та ретельно знайомитись із джерелами дослідницьких даних, не забуваючи при цьому про актуальні етичні норми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даудрих Н. И. Онлайн фокус-группы: Мифология и практика [Електронний ресурс] / Н. И. Даудрих, Н. Н. Терентьева, С. Маляров // Всероссийский центр изучения общественного мнения. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=N1rJPktOseI>.
2. Лебедев П. А. Интернет в России: динамика проникновения. Зима 2009/2010 / П. А. Лебедев // Интернет в России / П. А. Лебедев. – Москва: Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям, 2010. – С. 13–16.
3. Tates K. Online focus groups as a tool to collect data in hard-to-include populations: examples from paediatric oncology / K. Tates, M. Zwaanswijk, R. Otten. // BMC Med Res Methodol 9. – 2009. – №15.

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ ТА ІННОВАЦІЙНІ ДОСЛІДНИЦЬКІ СТРАТЕГІЇ В СОЦІОЛОГІЇ

Бевзенко Любов

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

ПАРАДИГМА СКЛАДНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН, СПРОВОКОВАНИХ ПАНДЕМІЄЮ COVID-19

З початку пандемії COVID-19 в кінці 2019 року твердження «світ вже ніколи не буде колишнім» звучить постійно. Хоча це твердження більше виходить з простору журналістсько-публіцистичного дискурсу, воно може отримати аргументоване обґрунтування, якщо за методологічну платформу для концептуалізації наявних світових процесів ми візьмемо *парадигму складності (Complexity theory)* [9]. Остання є новітньою міждисциплінарною методологічною платформою і торує свій шлях в соціологію під різними назвами – синергетика, теорія катастроф, нелінійна теорія, теорія хаосу. Підмурки цієї парадигми було закладено в роботах І.Пригожина, Г.Хакена, Р.Тома, А. Вілсона [6; 8; 11]. В Україні цей напрям багато років очолює І.Добронравова [4]. Головне в цьому підході, і те, що радикально відрізняє його від багатьох попередніх – звернення до нелінійного бачення перебігу соціальних змін.

На базі цієї методологічної платформи концептуалізувати складні нелінійні процеси в соціальній динаміці можна, спираючись на ряд нових кросдисциплінарних понять, найголовніші з яких – *соціальна ентропія, соціальна біфуркація, соціальна атрактивність*. Для цих понять в попередньому тезаурусі є такі, що можуть вважатися їхніми попередниками – це поняття *соціальної напруженості, соціальної кризи-революції та соціальних спільнот та мереж*. Але це не повні аналоги, і введення нових понять в рамках запропонованої методологічної платформи не порушує принцип Оккама, оскільки вони значно ширші за змістом і головне – виступають як єдиний комплекс в процесі побудови нелінійних моделей соціальних змін. Місток між старими та новими поняттями можна прокласти, звертаючись до поняття *практик повсякденності*.

В цьому разі соціальна напруженість буде концептуалізуватися через соціальну ентропію як міру хаотизації звичних, усталених практик повсякденності, повсякденних взаємодій людини з іншими людьми, не-людьми (речами за Б.Латуром), символами та ідеями [1]. Соціальні спільноти та мережі являють собою соціальні атрактивні утворення, що мають стійкість за низької ентропії та тримаються на звичних, повторюваних практиках повсякденних взаємодій [3]. Точка соціальної біфуркації – момент кризи (іноді навіть революційної), що настає в результаті критичного зростання ентропії-напруженості, критичного рівня руйнації усталених практик мережевих

взаємодій [2]. І як наслідок – руйнації багатьох стійких спільнот, що й становили основу попереднього соціального порядку.

Але в рамках парадигми складності виникає ще одне важливе поняття, аналогу якому не було в попередніх моделях, що ґрунтувалися на лінійному баченні суспільних процесів – це поняття *випадкової флуктуації*, яка стає доленосною для післякризового (післябіфуркаційного) перебігу соціальних подій. Смысл цього поняття передав в своїй великій наративній роботі Насім Талеб, позначивши його метафорично як «Чорний лебідь» [7].

Саме поняття випадкової флуктуації виявляється ключовим для розуміння тих світових змін, які були спровоковані пандемією COVID-19. Вірніше, не вже самою розгорнутою пандемією, а тим маленьким випадковим моментом, коли вірус з лабораторії чи з організму тваринки (достеменно невідомо, звідки саме) потрапив в людський організм і почав своє життя в ньому, запустивши лавиноподібний зсув в усіх світових соціальних процесах.

Треба наголосити – випадкова подія стає доленосною випадковою флуктуацією лише в моменти високої соціальної напруги, високих і критичних показників соціальної ентропії. Поза цими умовами усі випадковості поводяться так само, як і в лінійних моделях – гасяться макропроцесами і проходять непомітними. Про те, що світ знаходиться в досить напруженій ситуації, говорилося останнім часом неодноразово. Війни, нерівність, бідність, кліматичні зміни, екологічні проблеми, релігійні та етнічні протистояння – усе це не залишалось поза увагою дослідників. Масштабну доповідь про світову кризу усіх соціальних інститутів зробив кілька років тому Римський клуб. «Старий світ приречений, новий світ невідворотний» - основний зміст цієї доповіді – послання [5]. Але, як це завжди і буває в нелінійних процесах, на соціальній поверхні, в площині повсякденних практик усе не виглядало надто критично, що і зумовлювало малий вплив згаданих досліджень на уявлення про світ та менеджерські практики. Але нелінійні процеси тим і відрізняються від еволюційних лінійних, що зміни там відбуваються раптово, шляхом фазового переходу, спровокованого тією чи іншою випадковою подією, яка штовхає соціальний процес в русло одного з кількох можливих сценаріїв майбутнього. Вірус COVID-19 і став саме таким тригером.

Ризики для світу, що зараз виявилися очевидними – у відсутності менеджерських технологій поводження з нелійними суспільними процесами, невміння бачити їх на рівні практик повсякденності, де і закладаються як підмурки соціальної напруженості-ентропії, так і можливості виходу з кризи. На даний момент ми бачимо, як COVID-19 зруйнував попередні повсякденні практики практично в усіх інституційних соціальних полях (освіта, медицина, церква, культура, політика, соціальна робота). А це, відповідно до викладеної концепції, призвело і веде далі до збільшення соціальної напруженості. Останнє неминуче призводить до кризи, яка виливається в масштабні протести, революції, неконтрольовані спалахи непокори владі. На поверхні ці події можуть мати різні причини - расові (США), політичні (США, Білорусь, Хабаровськ в Росії), соціально-медичні (Польща, протести проти заборони абортів), економічні (протести проти карантинів в багатьох країнах). Але саме

COVID-19, пандемія і зруйновані практики повсякдення значно посилили рівень соціальної напруженості, яка підживлює ці протести.

Все це складає суттєві виклики для актуального соціального менеджменту. Очевидною тенденцією є переведення усіх повсякденних практик взаємодій в он-лайн формат. Але процес адаптивного переключення є важким в силу того, що немає інституційної готовності до цього переходу, а також тому, що це відбувається відразу в усіх інституційних полях. І навіть за успішності цієї зміни практик неминуче нагальною стане проблема цифрової нерівності, що буде ще однією серйозною перешкодою на шляху нової стабілізації світового порядку. Здолати це можна адаптивними зусиллями соціального менеджменту, який спиратиметься на нелінійні моделі соціальних змін, і в своїх управлінських рішеннях не випускатиме з поля зору того, як вони відбиватимуться на практиках повсякдення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко Л. Интегративна концепція соціальної напруженості – методологія, концептуальна схема, прагматика / Любов Бевзенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2018. – №3. – С. 43-74. (Частина 1); – 2018. – 4. – С. 73-104 (Частина 2.)
2. Бевзенко Л. Эвристический потенциал понятия бифуркации / Любов Бевзенко. // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 159–176.
3. Бевзенко Л. Д. Атрактор соціальний / Любов Бевзенко [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. – Режим доступу до ресурсу: https://vue.gov.ua/Атрактор_соціальний
4. Добронравова И.С. Синергетика: становление нелинейного мышления / Ирина Добронравова. – К.: Лыбидь, – 1990. – 147 с.
5. Матвейчев О. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: "Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!" / О.Матвейчев [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://matveychev-oleg.livejournal.com/6653054.html>
6. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / Илья Пригжин, Изабелла Стенгерс. – М.: Прогресс, –1986. – 432 с.
7. Талеб Нассим. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Нассим талеб. Азбука, КоЛибри. – 2015. -736с.
8. Хакен Г. Синергетика как мост между естественными и социальными науками / Герман Хакен // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М.: Прогресс-традиция, 2003. – С.106–123.
9. Cleveland, J. Complexity theory. Basic concepts and application to systems thinking. Innovation For Communities. / J.Cleveland, [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slideshare.net/johncleveland/complexity-theory-basic-concepts>
10. Hazewinkel, M. Bifurcation Analysis. Principles, Applications and Synthesis / M. Hazewinkel. – Netherlands: Springer, 2012. – 260 p.
11. Wilson, A.G. Catastrophe Theory and Bifurcation: Applications to Urban and Regional Systems / A. Wilson. – London: Croom Helm. – 1981.

ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ ВИМІРИ МОВНОЇ СТІЙКОСТІ

Функціональні виміри мововжитку лишаються відносно маловивченими у вітчизняній соціології. Дане дослідження представляє досвід апробації шкали мовної стійкості (її твердження у Табл. 1), розроблену з опорою на постколоніальну теорію у стосунку до мовної поведінки. Попри те, що вжиток мов у полілінгвістичному суспільстві часом пояснюється доволіною зручністю, ми виходимо із тези про зв'язок мовної стійкості та мовної стратифікації, а полілінгвістичну мовну ситуацію пояснюємо як диглосію із тривалим інституційно закріпленим домінуванням російської [1, 2: 24-26, 3: 128-146]. Досвід соціальних трансформацій (до)радянської доби - контрольованої урбанізації та індустріалізації, русифікації освіти та інші чинники сприяли цьому закріпленню.

Постколоніалізм пропонує аналізувати проблеми сучасного розвитку у минулому залежних країн крізь призму їхнього історичного становища підпорядкованості у співвідношенні «метрополія-колонія». Важливою рисою постколоніальної теорії є підкреслена увага до культурних ієрархій, які підлягають інтеріоризації населенням країн-колоній. Культурний колоніалізм розглядається як «комплекс заходів (існування культурних установ, ідеологій, практик, а також риторичних стратегій) у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади - гегемонії» [4].

Шкала апробована на опитуванні студентів факультету соціології Київського університету (n=219), додатково було проведено два фокус-групових дистанційних інтерв'ю із групами студентів із низькою та високою мовною стійкістю та інтент-аналіз транскриптів цих інтерв'ю. Нами було сформульовано гіпотези щодо поселенського, економічного та міжгенераційного вимірів мовної стратифікації, а також стосовно вжитку суржика та артикулювання мовних відносин у протиставленні «Ми-Вони» для носіїв різних мов.

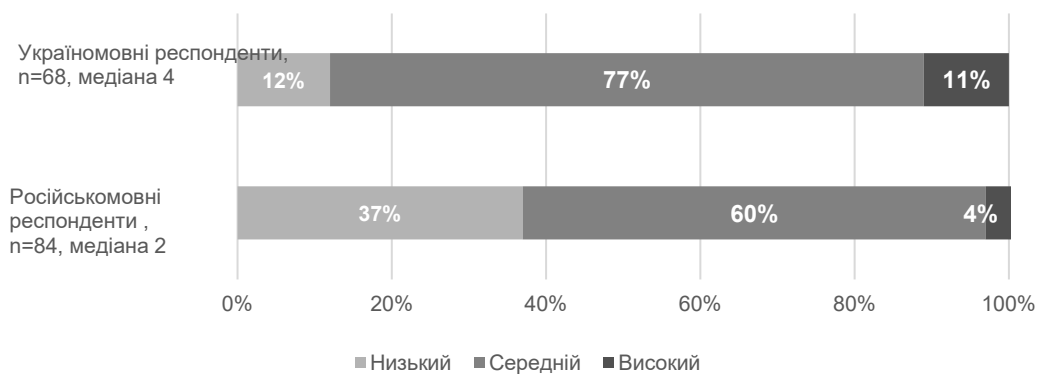
Таблиця 1. Твердження шкали мовної стійкості

Ситуації	Часто трапляються	Рідко трапляються
Я переходжу на іншу мову в компанії, якщо своєю основною мовою у ній розмовляю лише я	Н с 0	В с 1
Я за замовчуванням починаю говорити до незнайомих своєю основною мовою	В с 1	Н с 0
Я відповідаю своєю основною мовою безвідносно того, українською чи російською до мене звертається співрозмовник	В с 1	Н с 0
Лише у виняткових ситуаціях я переходжу на іншу мову спілкування	В с 1	Н с 0
У спілкуванні з керівництвом чи особами, які викликають мою повагу або острах, я використовую ту мову, якою спілкуються вони	Н с 0	В с 1
Трапляється, що я можу наполягати на тому, аби зі мною говорили моєю основною мовою спілкування	В с 1	Н с 0
Я відчуваю принциповість щодо того, аби говорити своєю основною мовою	В с 1	Н с 0
Я відчуваю втіху, якщо іншомовний співрозмовник у спілкуванні зі мною відповідає моєю основною мовою	В с 1	Н с 0

Джерело: складено авторами

Загалом з одного боку ще зберігається тяглість макроструктурно обумовлених відмінностей, насамперед пов'язаних із поселенським контекстом мовної стратифікації - у 60% російськомовних респондентів (далі – РР) батьки провели більшу частину життя у мегаполісах та великих містах, тоді як батьки відносної більшості україномовних (далі – УР) (39%) у середніх, малих містах і селах, проте на рівні міжіндивідуальних взаємодій спостерігається трансформація мовної поведінки респондентів у напрямку поступового відносного закріплення позицій української: спостерігався високий рівень кореляції між запитанням щодо принципності використання мови та

Рис. 1. Індекс мовної стійкості

запитанням про рідну мову (0,285 при рівні значущості 0,05) для УР.

У цілому як для УР, так і для РР найбільш притаманний середній рівень мовної стійкості, втім серед РР частка осіб, яким притаманний низький рівень мовної стійкості значно вища, аніж серед УР (Рис. 1). Підкріплення результатів опитування даними ФГІ дало змогу стверджувати, що суржик справді є більш характерним для респондентів з низькою мовною стійкістю, які формувалися у відносно русифікованому середовищі. Але при цьому вжиток суржику більш властивий УР (61.7% УР проти 15.3% РР). Ці дані вказують на те, що УР із значним використанням суржику у власному мововжитку і з низькою мовною стійкістю потенційно найбільш уразливі до русифікації, особливо при потраплянні у переважно російськомовне середовище. Результати інтент-аналізу транскриптів ФГІ дають підставу припускати, що полілінгвістична ситуація в Україні не спричиняє антагоністичного розмежування для різномовних інформантів. Прикметно, що система асоціацій, які були виявлені для української в ході ФГІ концентруються насамперед навколо літературних образів. Це показує вагу шкільного курсу української літератури для формування образу української у студентів і загалом значення школи як інституту у підтримці статусу української мови. У цілому постколоніальна теорія демонструє свою евристичність, а також продуктивне поєднання як із кількісними, так і якісними дослідженнями різних аспектів мовної ситуації. Попри обмежений потенціал екстраполяції, наші дані дають підстави окреслити певні макрочинники, що послаблюють тяглість постколоніального спадку для спільноти опитаних – зокрема йдеться про державну мовну політику у царині освіти та інформації останніх років та вплив певних глобалізаційних ефектів на

мовні ієрархії, проте уточнення переліку та впливу цих чинників є завданням досліджень, орієнтованих саме на макроструктурний контекст мовної ситуації.

Переформулювання потребує твердження «Лише у виняткових ситуаціях я переходжу на іншу мову спілкування», оскільки траплялося, що респонденти подекуди обирали альтернативу «рідко трапляється», маючи на меті підкреслити винятковість, рідкісний характер ситуації переходу, але отримували 0 на етапі аналізу їх відповідей, що штучно знижувало рівень їхньої мовної стійкості в агрегованому індексі мовної стійкості. Неочевидне за своїм змістом твердження має бути переформульоване із можливим перенесенням у кінець як підсумовуюче твердження для всього списку ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. Нью Йорк: Сучасність, Прологу, 1987. 295 с.
2. Кручик І. Діти радянської вдови. *Критика*. 2012. №5 (175). С. 24-26.
3. Парахіна М. Особливості русифікації в УРСР у другій половині 1950 – першій половині 1960-х рр. (з історії мовної проблеми) // *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 128-146.
4. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 531-536.

Нехаєнко Оксана

аспірантка, викладач кафедри політичної соціології, соціологічний факультет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ФІГУРАТИВНА СОЦІОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Перед сучасною соціологією стоїть завдання вирішення проблем дослідження подій, які відбуваються в суспільстві (як стихійні, так і контрольовані) і неухильно ведуть до соціальних змін різного характеру і масштабу. Фігуративна соціологія надає можливість пояснювати соціальні зміни за допомогою аналізу не тільки ситуацій та процесів сьогодення, а й беручи до уваги тривалий цивілізаційний процес. Пропонуємо проаналізувати і порівняти фігуративну соціологію з іншими теоріями і визначити, що нового пропонує цей підхід щодо процесуального аналізу соціальної реальності.

У першій половині ХХ століття, в період чіткої демаркації об'єктивістських і інтерпретативних теорій, фігуративна (процесуальна) соціологія Норберта Еліаса стала однією з нечисленних теоретичних побудов, що відкрили шлях до створення синтетичних теорій, популярних в сучасному соціологічному дискурсі. На відміну від теоретиків, які намагалися синтезувати теорії для опису суспільства на одному рівні, Н. Еліас поєднує мікро- і макро рівні аналізу соціальної реальності у концепті фігурації, евристичний потенціал якого був відмінний від ключового для соціології цього періоду концепту системи.

Фігуративна соціологія описує довготривалі процеси суспільства, аналізує історичні явища і події, що поєднує її з історичною соціологією. Але, тим не менш, відомий представник історичної соціології Ч. Тіллі не відносить

теоретичні погляди Н. Еліаса до цього напрямку, оскільки фігуративна соціологія має більш широкий спектр застосування.

Погляди Н. Еліаса відрізняються і від структурного функціоналізму. Поняття соціальної системи, яке використовує Т. Парсонс, Н. Еліас вважає недосконалим, оскільки, розглядаючи макрооб'єкти, структурний функціоналізм абсолютно не враховує, що вони складаються із індивідів. Введене Н. Еліасом поняття «фігурація» по-перше, долає протиставлення між соціальним та індивідуальним. По-друге, воно відображає активну роль особистості в створенні соціальної реальності. Проте, можемо відзначити, що існують і подібні риси між структурним функціоналізмом і фігуративною соціологією. По-перше, принцип цілісності: соціальні системи (групи, інститут, суспільства) є цілісними і тяжіють до стану рівноваги. По-друге, у системі, як і у фігурації об'єкт може розглядатися в якості суб'єкта.

Досліджуючи зв'язку фігуративного соціології з іншими теоретичними напрямками, слід зазначити досить тісний її зв'язок із феноменологією. У фігуративній соціології застосований класичний принцип феноменологічної редукції. Фігурації утворюються індивідами. Індивіди згідно фігуративної соціології є діючими суб'єктами, які розуміють соціальне оточення і яких розуміють в ньому, оскільки вони засвоїли і продовжують засвоювати соціальний контекст.

Як висновок відзначимо, що фігуративна соціологія має ряд особливостей, які роблять її особливо ефективною в дослідженні соціальних змін: 1) явища і процеси вивчаються в безперервному русі, оскільки вони не можуть бути завершеними, перебуваючи в цивілізаційному процесі; 2) здійснений синтез мікро- і макро-рівнів соціологічного аналізу дає можливість досліджувати процеси в цілісності; 3) фігуративна соціологія вивчає об'єкти і суб'єкти в тривалому, цивілізаційному процесі; 4) фігуративна соціологія досліджує зміни в усіх сферах людської життєдіяльності, і для того, щоб всі ці сфери охопити, Н. Еліасом і було введено в соціологічний обіг поняття «фігурація», яке відображає наявність і згуртованість взаємозв'язків між суб'єктами, а також їх процесуальний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер, с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева. Под ред. М.С. Ковалевой. — М.: Аспект Пресс, 1998.-270 с.
2. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства. 990–1992 гг. / Пер. с англ. Менской Т. Б. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2009. — 328 с.
3. Элиас Н. О процессе цивилизации. Том II. Изменения в обществе. Проект теории цивилизации / Н. Элиас. – М. : СПб., 2001. – 381 с.
4. Элиас Н. Придворное общество: Исследования по социологии короля и придворной аристократии, с Введением: Социология и история / Н. Элиас / пер. с нем. А. П. Кухтенкова, К. А. Левинсона, А. М. Перлова, Е. А. Прудниковой, А. К. Судакова. — М. : Языки славянской культуры, 2002. – 368 с.
5. Элиас Н. Общество индивидов / Н. Элиас. – М. : Практика, 2001. – 336 с.

ОПРОСТОРОВЛЕНИЙ ЧАС ПАНДЕМІЧНОГО КАРАНТИНУ

Простір і час є параметрами, в яких кожна людина форму(лю)є своє життя. Мова сповнена слів і метафор, образів та уявлень, які мають просторовий чи часовий характер.

Запровадження навесні 2020 року карантинних заходів у зв'язку з тоді епідемією, а наразі пандемією вірусу Covid`19, змінили не тільки повсякдення людства, робочий час, але і дозвіллевий та святковий час. Плин соціального та приватного життя трансформувалася. (Навіть в цьому реченні прослідковується вираженість через час (*плин*) і простір (*трансформувалася*)). І якщо останній етап існування суспільства, що визначають кризь теоретичну рамку постмодерну чи метамодерну, характеризований прискореним і ущільненим часом, плинним та фрактальним простором, - то після оголошення урядами світу локдауну час поступився простору. На місце соціального хронотопу (вчасовленого простору) прийшов топохрон (опросторовлений час) - просторово-часовий континуумом культурно-історичного середовища, за якого простору належить значиміша роль, аніж часові.

Поняття «хронотоп» введено в обіг Михаїлом Бахтіним, через який він запропонував визначати час і простір в їхній єдності - часопросторі. Саме в такому порядку: спочатку час, а потім простір; що визначає пріоритет часу над простором, що зміни простору можна помітити передусім з плином часу, а час робить простір (не)помітним. Михаїл Епштейн пропонує дзеркальний термін і поняття - «топохрону» (topochron; грец. topos - місце і chronos - час), який доречний в ситуаціях, коли простір домінує над часом. Хронос «витісняється та поглинається топосом. Хронос прагне до нуля, до несподіваності чуда, до миттєвості революційного або есхатологічного перетворення; а топос, відповідно, прагне до безкінечності, до охоплення величезної країни, континенту, а далі і всього світу. Хронотоп тут перегортається в топохрон, час опросторовлений» [1].

Метаморфозами простору і часу за період пандемічного карантину постало те, що час став хитким, невірним, слабо вивіреним, передбачувано-непередбачуваним в тому сенсі, що чимало запланованих заходів, дій не відбулись, або відтермінувались на невизначений період. Планування як практика роботи з часом набула інакших конотацій (зокрема, з'явився такий іронічний вираз «давай вже після карантину»). Час «в'яне».

Тоді як простір присутній навіть своєю відсутністю. Буденні розмови ведуться про час в обгортці простору, а не простору в обгортці часу. Простір став ще більш дисциплінарним, ніж він був. А час слабшає...іронічно, але як організм слабшає у хворобі. Чи не на перший план постали простори обмежень доступу, розмежування присутності. Права доступу до простору стали форматом соціальної спів присутності індивідів.

Просторове поняття - дистанція, як просторовий феномен і номен, стає домінантою соціальних відносин. Плутаються сенси між фізичним і соціальним

вимірами. Фізичну дистанцію проголошують соціальною...і при звичають соціум сприймати фізичне відсторонення формою соціальної та особистої безпеки. В той час, як час неймовірно розтягується через очікування швидкого позбавлення себе з цього простору небезпеки (хутчіше геть від ризику отримати дозу вірусу!).

Приватний...колись особистий простір розгортається до меж глобального світу. Несподівано чи не кожен з нас став свідком особистих просторів колег, знайомих, публічних осіб...та чи не кожного, з ким довелося комунікувати через сервіси відеозв'язку (які, до речі, через недовгий час вже запропонували користувачам «приховувати» за віртуальним фоном реальний простір). Простір набуває посиленого значення.

Близький простір здобуває креативної уваги та зосередження на собі... на його можливостях і варіаціях використання. Кухні, спальні, вітальні, балкони, гаражі перетворюються на офіси. Простір проживання стає дисциплінарним периметром права на визначення можливості рухатись. Простір оселі набуває масштабності...в інституційності. Простір дому інституціє в собі політичний, економічний, релігійний, дозвілевий, медійний, освітній, медичний формати.

Глобальний простір стискається в часі і розширюється в практиках кібервіртуальних переміщень. Мандрівки стають все більше віртуальними і уявлюваними, а їхнє планування перетворюється на невизначений в часі квест, коли точно відомо куди, але не відомо коли.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эпштейн М. О топохроне [Електронний ресурс] / Михаил Эпштейн. – Режим доступу: http://www.emory.edu/INTELNET/es_topochron.html

Суська Ольга

кандидат філологічних наук, доцент кафедри зв'язків з громадськістю, факультет соціальних наук і соціальних технологій, Національний університет «Киево-Могилянська академія»

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ «ПРОБЛЕМИ ЧАСУ» В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ У МЕРЕЖЕВОМУ ТА МЕДІАПРОСТОРИ

Сучасні проблеми «управління часом» в медіаконікативному просторі можна розділити на два напрями: перший – стосується формування мовленнєвого дня каналами традиційних медіа, що є більш стандартним для користування аудиторією, й тут присутня певна підпорядкованість і тих, й інших цим стандартам (усталеність «точок» новинних програм, prime-time та ін.); другий – стосується користувачів в мережах та їхнього «інтерферентного» споживання продукції медіаканалів.

Спостерігаючи потягом багатьох років за поведінкою аудиторій мас-медій, можна констатувати, що на усталеність медіаповедінки впливають і власний розпорядок дня (робочі та вихідні дні), і сезонність (зимовий, осінній, літній або весняний періоди), і «принади ефіру», тобто ті програми, що викликають стабільний інтерес тих груп, які переважно зберігають патерни «медійної особистості».

В період пандемії відбувається зближення форм міжособистісної та масової комунікації, коли внаслідок конвергенції різних комунікативних сфер утворилася якісно нова модель інформаційно комунікативної взаємодії. Актуалізується поняття «публічної приватності» (public privacy), введене свого часу МакКларгом (McClurg) [2]. Суть цієї нової комунікативної моделі – «публічної приватності» розкривається в соціальній репрезентації (соціальному експонуванні) особистісного досвіду. При цьому характер репрезентації може бути різним – без будь-яких обмежень або з обмеженнями, взаємодія між конкретними особами, групою осіб, або цільовою чи тематичною аудиторіями.

Особливу групу, що відчуває на собі так звану «дихотомію персоніфікації» [3], становлять журналісти. Виступаючи і як персоніфіковані медіакомунікатори, і як носії певної інформації в мережах (на власних сторінках, на веб-сторінках мас-медійних каналів тощо). Соціологи у зв'язку з розширенням Інтернету відзначають фактор утворення нових форм комунікативної поведінки в кіберкультурі, де панують горизонтальні зв'язки та відсутні територіальні, ієрархічні й часові межі. Проте різновиди спілкування в мережах, крім комунікаційної спрямованості ще відрізняються за ступенем інтенційності, висловлення власної думки, або транслявання вже відомої інформації з власними коментарями. Останній вид контенту набув особливого поширення в мережах у період пандемії, починаючи з весни 2020р.

У травні-червні 2020 р. під керівництвом автора було проведено онлайн-опитування на базі цифрової платформи Anketa.in.ua, в якому взяли участь, як експерти, так і блогери, і журналісти медій. Вік респондентів від 18 років. Масив налічував 205 анкет, відібраних для аналізу. В опитуванні взяли участь представники з різних регіонів України (зокрема, з Києва, Дніпра, Одеси, Харкова).

Випадковисна вибірка респондентів передбачала широку аудиторію користувачів соціальних мереж. На етапі аналізу були агреговані групи за професійною ознакою: журналісти – 16% та працівники сфери зв'язків з громадськістю, включаючи студентів-магістрів, які навчаються з цією спеціальністю – 17,6% респондентів.

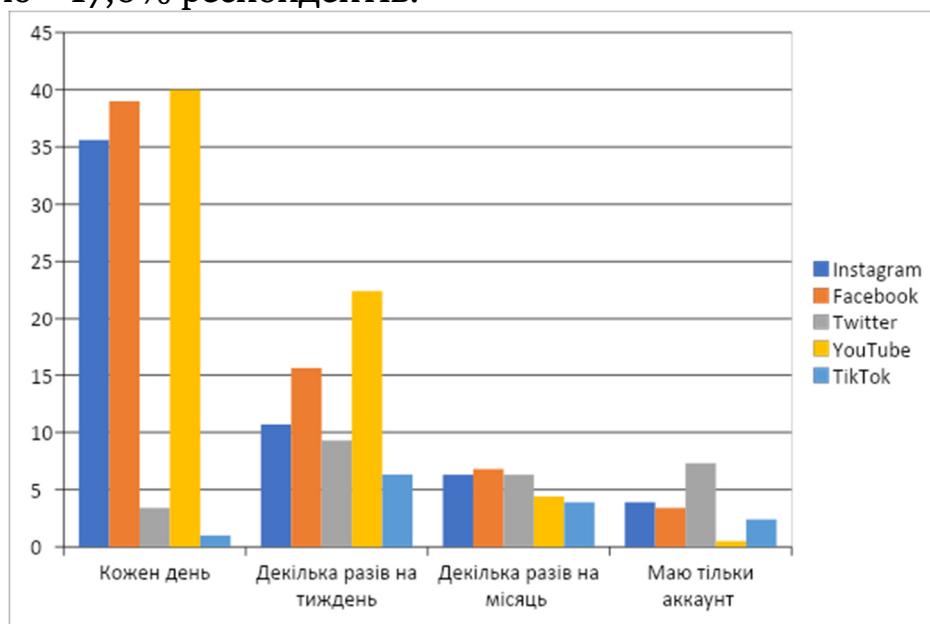

Рис. 1. Частотність звертання до соціальних мереж.

Діаграма (рис. 1) демонструє періодичність звертання до соціальних мереж. При цьому, серед відповідей на відкрите запитання «З якою метою Ви використовуєте соціальні мережі?» можна виділити декілька смислових груп:

а) особистий блог/робоча сторінка, спілкуюсь з клієнтами, друзями, колегами, стежу за тим, що мені цікаво і допомагає в розвитку, набуваю нові навички; б) творча реалізація, можливість заявити про себе, показати свої захоплення та донести до аудиторії свої думки; в) робочий інструмент для поширення інформації в рамках моєї професійної діяльності, продажі, реклама своїх товарів та послуг, г) професійні комунікації, розвиток власного бізнесу, інструмент для благодійності, д) знаходитись в курсі подій у світі, навчання, участь у мистецьких та навчальних проектах (концерти онлайн, лекції онлайн тощо), дізнаватись нову інформацію, передивлятися новини, джерело інформації про поточні новини тощо.

Як продемонструвало дослідження, найбільш відвідуваними є You Tube, Facebook та Instagram. В серпні 2020р. проводилось опитування USAID-Internews щодо споживання медіа. За його результатами серед соціальних мереж як джерел новин «першу позицію кілька років поспіль займає FB. Українці стали більш активно використовувати You Tube, як альтернативу телебаченню, а Telegram – найчастіше для отримання коротких новин, можливості бути в курсі подій» [1]. Порівнянню відповідей на запитання «Які новинні сайти ви відвідували за останні 30 днів?» серед споживачів інтернет ЗМІ: UNIAN(unian.net), 1+1(1plus1.ua), ін. та перегляду новин по телебаченню присвячена таблиця 1.

Таблиця 1. Результати опитувань USAID-Internews щодо споживання медіа.

Використання інтернет	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Загальнонаціональні	93%	91%	90%	92%	89%	84%
Регіональні	28%	31%	31%	42%	33%	29%
Зарубіжні	-	-	-	-	11%	19%
Використання ТБ						
Загальнонаціональні	99%	99%	99%	99%	99%	95%
Регіональні	43%	44%	39%	45%	30%	28%
Зарубіжні	-	-	-	-	4%	10%

Висновок: одним з найважливіших результатів використання інформаційно-комунікаційних технологій є подолання «фреймів» часу, вільний доступ до каналів різноманітної інформації, формування суб'єктом свого інформаційного поля, того «порядку денного», який відповідає його інтенціям. Утворення нових форм комунікативної поведінки відкриває шлях до розв'язання «проблеми часу» самим суб'єктом комунікацій, за умов володіння необхідними компетенціями пошуку, сформованості інформаційного вибору та орієнтованості у пропозиціях глобального медіакомунікативного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження соціологічної компанії InMind на замовлення Internews (серпень 2020р.) URL: <https://internews.in.ua/uk/news/onlajn-media->

ta-sotsialni-merezhi-perehopyly-liderstvo-u-telebachen nya-za-populyarnisty-v-ukrajini-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/

2. McClurg Scott (2003) Social Networks and Political Participation: The Role of Social Interaction in Explaining Political Participation // December 2003. Political Research Quarterly 56 (4). URL: https://www.researchgate.net/publication/40222531_Social_Networks_and_Political_Participation_The_Role_of_Social_Interaction_in_Explaining_Political_Participation

3. Susska O. Modern Approaches to the Evolution of Communication Processes in the Context of Transformation of Mediasystems [Сусська Ольга. Сучасні підходи до еволюції комунікаційних процесів в контексті трансформації медіасистем] // European Political and Law Discourse. Volume 4. Issue 2. 2017, pp. 195-201.

Настояща Катерина

кандидат соціологічних наук, доцент, докторантка факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЖИТТЄВИЙ СТИЛІВ

Нові глобалізаційні тренди змінюють існуючі матричні практики і породжують нові практики фактично в усіх сферах життя. Але найбільше глобалізаційні тренди індивідуалізації, віртуалізації, мобільності і гібридизації вплинули на ряд практик, які, трансформувавшись, змінили стилі життя сучасної людини, сформували нові його форми. Це практики зайнятості, дозвілля, самопрезентації, споживання, громадянської активності. Ці всі практики проявляються на особистісному, груповому або ж суспільному рівні. Саме ці практики є факторами змін, які в перспективі змінять соціально-культурний ландшафт планети. Таким чином, на нашу думку, трансформація системи стилеконструюючих практик сукупно й означає процес модернізації соціуму як його перехід в інший стан, іншу стадію динаміки. Цей процес є довгим і повільним, тому коли ми говоримо про появу нових практик ми найперше маємо на увазі багатовекторний поетапний процес якій складається з поступової анігіляції, або видозміни практик матричних і такої ж поступової появи протоформ нових практик. Спробуємо визначити основні фактори впливу глобалізаційних трендів. Перший фактор – фактор культурної гібридизації. Почнемо з того, що сьогодні сучасна людина має можливість, залишаючись вписаною у звичаєву соціальну структуру й буденну повсякденність, обирати стиль життя, далекий від традиційного для цього суспільства. За таких обставин сучасний світ швидко набуває рис глобального ринку життєвих стилів. Під тиском глобальних трендів практики, які формують життєві стилі стають усе більш полістилістичними, креативними, індивідуалістськими, відірваними від традиційних соціальних моделей і є позбавленими звичних соціальних фільтрів: соціального статусу, віку, статі тощо. [1]. Натомість більш важливими ціннісними складовими сучасних життєвих стилів стають самореалізація, саморозвиток, самовдосконалення, висока комфортність і якість життя. До

цього можна додати й загальноцивілізаційний акцент західної культури на правах і свободах особистості, її незалежності відзначений Р. Інґлегартом, і означений ним як постматеріалізація. [1]. Завдяки таким змінам пріоритетів останніми десятиліттями інтенсивно розвиваються рекреаційна і туристична галузі. Сучасна людина накопичує вже не матеріальні блага, а враження, почуття, смисли[2]. Так трансформується і змінюється й сам спектр практик, які формують стилі життя. Якщо в епоху модерну найпопулярнішими були практики споживання, то зараз їм на зміну прийшли практики самопрезентації, які, хоча і пов'язані зі споживанням, але в інформаційну епоху є новим, унікальним явищем[3]. Сучасна людина конструює тепер своє життя за принципом задоволення, насиченості, комфорту, що дає їй відчуття якості життя, його повноти і, водночас, захищеності. Другий фактор – фактор зникнення класового суспільства. Крім того, у глобалізованому світі спостерігається зникнення відмінностей, розмивання чітких класових меж і способу життя людей. М. Уотерс пропонує власне трактування такій новій стратифікаційності, стверджуючи що це – «посткласове» «товариство конвенціональних статусних груп» [4]. Нарешті, саме особистий вибір індивіда свого життєвого стилю і персонального набору цінностей детермінує його приналежність до певної соціальної групи або його перехід в іншу групу. Третій фактор – фактор соціалізації завдяки віртуалізації. На трансформацію традиційних практик, що формують стиль життя потужно впливає і віртуалізація. Знайомство людей із життям інших через інтернет робить останній вагомим каналом соціалізації і культурації. Мінлива й фрагментарна ідентичність сучасної людини вибудовується під впливом різнорідної та, часом, суперечливої інформації в інтернеті[3]. Вплив інтернету здійснюється через референтні групи, які об'єднуються на базі спільних інтересів або контактів і можуть бути різнорідні за віком, статтю, національністю. Інтернет, соціальні мережі, ЗМІ і серіали стали важливою складовою дозвіллевої повсякденності сучасної людини. До того ж, важливим є супутній фактор віртуалізаційного впливу на повсякденні практики – трансформація сприйняття людиною інформації. Такий спосіб споживання інформації формує специфічне її сприйняття – «зеппінг», коли шляхом безупинного перемикавання каналів TV (або інтернету) утворюється новий образ, що складається з уривків інформації та уламків вражень. П'ятий фактор – розмивання кордонів зайнятості, зникнення трудового суспільства. Зростання професійної та географічної мобільності дає змогу значно пришвидшити виконання тієї чи іншої роботи й збільшити заробіток виконавців. Можливість гнучкої зайнятості сприяє створенню індивідуальних ризиків та соціальних зв'язків. Адже працівник може тепер, перебуваючи в будь-якій географічній точці, працювати у міжнародній компанії чи будувати відносини з роботодавцями на засадах фрілансінгу. Підсумовуючи наш аналіз основних факторів впливу глобалізаційних трендів на практики стилеконструювання, варто зазначити, що сучасний світ став поліваріантним, мозаїчним, мобільним і гнучким. Так збільшуються модифікації практик, множаться індивідуальні варіації життєвих стилів, різнорідність культурних капіталів акторів. Глобалізація й сукупні з нею процеси, які ми означили як основні тренди, наділяють соціальність новими

якостями, новими векторами. І це має різні наслідки. Для нас, найперше, змінює практики тим, що розширює спектр вибору форм діяльності, життєвих стилів, життєвих стратегій, а також сприяє їх інтенсифікації і позбавлення соціальних фільтрів у вигляді статі, віку, соціального положення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nastoishcha K. The Global Trend of Individualization as a Factor of Social Transformation March 2019 Intercultural Communication 1(6):141-159 URL: <http://apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/article/view/900>
2. Настояща К.В. Практики споживання в фокусі глобальних трансформацій :споживання емоцій замість споживання речей. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Зб. наук. праць. – К.: КНУ – 2020. – №4 (43). URL: <http://apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/article/view/900>
3. Настоящая К. В. Практики самопрезентації в інтернет-просторі: форми і тенденції. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані»: зб. наук. праць., – Днепр.: Грані 2019 № 22 (1). – С.20-28
4. Waters M. Modern sociological theory. London: Sage Publication, 1994. Pp. 344-354

Настояща Катерина

кандидат соціологічних наук, доцент, докторантка факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ МІСТА КИЄВА І КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (НА ОСНОВІ КОМПЛЕКСНОГО СОЦІОЛОГІЧНОГО РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ).

Аналізуючи впровадження культурних практик в Україні, можемо констатувати, що лише останнім часом держава почала приділяти належну увагу їхньому розвитку. За даними Служби статистики, за останні роки кількість відвідувачів театрів збільшилася з 5,8 до 6,2 мільйонів глядачів на рік, відвідувачів музеїв – з 15,8 до 16,4 мільйонів відвідувачів на рік [1]. Проте в галузі культури залишаються проблеми, серед яких можемо виділити, зокрема, зменшення кількості культурних закладів. Так, кількість бібліотек за останні два роки зменшилася на 500 одиниць, кількість клубних закладів за останні 10 років зменшилася на 1,8 тисяч одиниць [1]. Недостатнім є і рівень державного менеджменту в сфері культури, слабкий рівень соціологічного забезпечення галузі, недостатня кількість аналітичних матеріалів щодо дослідження культурних практик. Значним є розрив між доступом до культурних благ у містах та селах. Відтак гостроактуальним є дослідження культурних потреб жителів міста й села та особливостей їх доступу до культурних благ. Столичний регіон та місто Київ у цьому контексті є показовими. Саме тому, дослідження культурних практик киян і мешканців області, виявилось на часі.

Дослідження було здійснено і реалізовано за фінансової підтримки Українського культурного фонду. Так, ми - громадська організація «Демократичні ініціативи молоді» за фінансової підтримки УКФ, з червня по жовтень 2020 року, здійснили комплексне соціологічне дослідження культурних практик мешканців Києва і Київської області шляхом поєднання

кількісних і якісних методів. Переважно акцентували увагу на дослідженні культурних практик жительок і жителів села та селищ, оскільки ця аудиторія малодосліджена.

Дослідження проводили кількома етапами, що передбачало послідовність виконання. Отже, спочатку ми проводили анкетне опитування, яке дало нам загальну картину популярності тих чи тих культурних практик серед різних соціальних груп. На другому етапі, завдяки якісним соціологічним методам (фокус-групові дискусії), ми проаналізували причини популярності чи непопулярності різних культурних практик, специфіку і частоту їх відтворення у різних верств населення, зокрема, визначили причини вірогідних відмінностей у способах проведення вільного часу мешканками та мешканцями села і міста. На основі отриманих даних було підготовлено аналітичний звіт, де ми здійснили порівняльний аналіз інформації щодо специфіки ставлення і сприйняття культурних практик сільським і міським населенням [2].

Опишемо основні результати нашого дослідження. Так серед форм культурного дозвілля, крім читання книг, мешканці столиці найчастіше обирають відвідування кінотеатрів. Менше, ніж кінотеатри киянки, кияни відвідують по-перше, театральні вистави, по-друге музеї і виставки, і зовсім мало бувають на концертах. Таке ж співвідношення спостерігається і в області, з тією відмінністю, що мешканці області відвідують всі ці заходи вдвічі менше за киян. Єдиний вид культурного дозвілля розповсюджений і популярний в області – це місцеві концерти і масово-вуличні заходи. Якщо для киянок і киян основним бар'єром відвідування культурних подій і заходів є загальна зайнятість, заклопотаність, то в області найперше заважає відстань і фінансовий стан. Також тут значно більше тих, кого відвідування музеїв, виставок, театрів і концертів просто не цікавить.

В середньому кияни витрачають на своє дозвілля дві годин в день, як і мешканці області, проте серед останніх у фінансовому еквіваленті витрати на дозвілля сягають в середньому 500 гривень на місяць, тоді як у перших - 1000 гривень на місяць. Також серед мешканців області значно більше тих, хто взагалі нічого не витрачає на своє дозвілля. Найчастіше кияни дізнаються про культурні події і заходи з Інтернету, соцмереж, а також від друзів і знайомих. Цими ж каналами інформування послуговуються і мешканці області, щоправда, серед них, на відміну від киян, значно більше тих, хто отримує інформацію з ТБ. Якщо більшість киян прочитали в середньому три книги за минулий рік, то мешканці області лише дві. Читають і в Києві, і в області книги переважно в паперовому форматі, хоча в місті частіше зустрічається і поєднання форматів. Серед читаючих у Києві, порівняно з областю, значно більше молоді, в області ж більше людей 45+. Якщо чверть опитаних у столиці не прочитали жодної книги, то в області таких виявилась половина. Більшість киянок і киян відвідували кінотеатри протягом року до карантину неодноразово. Особливо часто любить відвідувати кінотеатри молодь. Половина ж опитаних мешканців області не була в кінотеатрах жодного разу протягом року до карантину.

Музеї і виставки киянки та кияни відвідують менше, ніж кінотеатри. Так менше половини опитаних не були в музеї жодного разу за минулий рік до

карантину. В області тих, хто не відвідував музеї жодного разу за рік до карантину значно більше. Якщо фактично половина опитаних у Києві не була в театрі жодного разу за минулий рік до карантину, то в області таких також більшість - 71%. Всіх опитаних киянок та киян можна сегментувати по типам дозвілля на п'ять груп: неактивні, тусовщики, традиціоналісти, мандрівники і кіношники. Мешканців області однак можна сегментувати по типам дозвілля на чотири групи: неактивні, читачі, мандрівники і активні. Якщо неактивних серед киян лише близько третини, то в області неактивних половина. Всі типи мають різні культурні запити і пріоритетність форм дозвілля.

Аналіз виявлених проблем дозволив сформулювати пропозиції і рекомендації щодо оптимізації ситуації і активізації розвитку культурної сфери і діяльності культурних закладів Київщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Служба статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Чупрій Л.В. Аналітичний звіт комплексного соціологічного дослідження на тему «Культурні практики населення міста Києва і Київської області» / Л.Чупрій, К.Настояща. – Київ, 2020. – 189 с.

Безрукова Ольга

доктор соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри галузевої соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕЛЕКТОРАЛЬНА АКТИВНІСТЬ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 2020 РОКУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Однією з форм політичної поведінки є політична участь, а наймасовішою формою останньої є участь електоральна, яка набуває певних моделей електоральної поведінки. На думку О.Вишняка електоральна поведінка – це зумовлена певними установками та умовами діяльність громадян, спрямована на реалізацію виборчих прав (включаючи і право не брати участі у виборах) [1].

Невід'ємною складовою процесів демократизації українського суспільства є активна участь населення у формуванні ефективного механізму народовладдя, шляхом виборів органів влади на всіх рівнях. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Показником політичної участі є електоральна активність громадян. Місцеві вибори 2020 черговий раз підтвердили, що громадяни України не користуються своїм виборчим правом та вкотре демонструють пасивність в електоральній поведінці.

Центральна виборча комісія оприлюднила явку виборців на місцевих виборах 25 жовтня 2020 року, яка на момент закінчення голосування склала 36,88%. Вона є набагато нижчою від зафіксованої на попередніх місцевих виборах і на загальнонаціональних [3]. Можна стверджувати, що така ситуація склалася під впливом цілої низки факторів. По-перше, вже є підтвердженням той факт, що громадянки та громадяни більш активно беруть участь в

загальнонаціональних виборах, й менше зацікавлені в участі у місцевих. Хоча, зважаючи на досить успішний досвід реформи децентралізації, така ситуація зміниться найближчим часом, адже прийде розуміння того, що саме на місцеві органи влади покладено функцію забезпечення комфортного середовища проживання населення на місцях. Цьому сприятиме і зростаюче розчарування в діях центральної влади внаслідок попереднього досвіду участі у виборах. По-друге, нерозуміння за кого саме голосувати. Більшість тих кандидатів, що висувалися на виборчі посади незнайомі виборцю. Роблячи ставку на партійні бренди, штаби досить часто брали не якість, а кількістю кандидатів, вважаючи, що прихильність виборця до партії забезпечуватиме вибір окремих кандидатів без врахування їх професійного досвіду та особистісних рис. Але вибори продемонстрували абсолютно протилежну ситуацію. В умовах складної епідеміологічної, соціально – економічної ситуації, побоювання за своє здоров'я і обмеження доступності медичних послуг, населення проголосувало за тих кандидатів, які вже обіймали посади, дії яких є зрозумілими, без прив'язки до конкретних політичних гасел.

Саме тому в більшості великих українських міст діючи мери зберегли свої посади навіть в першому турі і завели в місцеві ради фракції своїх регіональних партій. Адже населення вже мало можливість спостерігати ефективність їх роботи в умовах першої хвилі пандемії, тотального локдауну, обмежень в умовах зонування України по карантинних зонах та й загалом реакції на карантинні рішення центральної влади. По-третє, нерозуміння процедури голосування після внесення змін у виборче законодавство. До цього Виборчим кодексом було передбачено, що система відкритих партійних списків діє на виборах до обласних і міських рад у містах з кількістю виборців від 90 тисяч осіб, тоді як депутатів сільських, селищних, районних у містах і міських рад у населених пунктах з кількістю виборців до 90 тисяч осіб обирають за мажоритарною системою (при цьому в одному окрузі можна обрати не одного депутата, а від двох до чотирьох). Новий закон поширює систему відкритих списків на районні, районні в містах ради та на міста, села й селища з кількістю виборців від 10 тисяч. Це означає, що в таких громадах не буде можливості для самовисування кандидатів [4].

Окрім того по-іншому виглядав нині і виборчий бюлетень. В лівій частині розташований перелік партій, а поряд з обраною політичною силою треба було вказати номер кандидата, якого готові підтримати. Їх перелік вказано праворуч. Спочатку потрібно обрати партію та поставити "галочку", "плюсик" чи будь-яку іншу позначку в першому квадраті для волевиявлення за партію. До другого квадрату потрібно було вписати номер кандидата. Цифри необхідно було вносити у другий квадратик для позначок у вигляді трафарету. Це так званий детектор на тих, хто пам'ятає 90-ті: раніше у такий спосіб треба було вписувати поштовий індекс на конвертах [6]. Розгорнута в ЗМІ роз'яснювальна й інформаційна робота замість того, щоб активізувати виборців, ще більше заплутала їх та відвернула від участі у волевиявленні. По-четверте,

складність/нерозуміння процедури зміни місця голосування, неможливість проголосувати за місцем реєстрації через проживання в іншому місці й карантинні обмеження в пересуванні територією України. По-п'яте, стан здоров'я, пов'язаний із загостренням хронічних хвороб, захворюванням на сезонні хвороби й на коронавірус, адже саме на час проведення місцевих виборів спостерігалось стрімке зростання захворювань на ковід, що стало підставою про оголошення так званої «другої хвилі» пандемії та обговорення можливостей введення більш жорстких карантинних обмежень.

І шоста, найголовніша причина, яка опосередковує всі позначені вище, це побоювання за своє здоров'я в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби. Адже громадянки та громадяни не пішли на вибори, оскільки боялися інфікуватися коронавірусом в місцях масового скупчення людей та не впевнені щодо ефективності протиепідемічних заходів, що вживаються для особистого захисту.

Електоральна поведінка не є статичною, це явище, яке динамічно розвивається та зазнає впливу як довгострокових так і короткострокових чинників. Так, найбільш активними традиційно для України були виборці старших вікових категорій, 56% з тих, хто прийшов на дільниці, були люди старші за 50 років, при тому, що в загальній структурі виборців їхня частка становить 45%. Водночас, молодь була менш активною – лише 11% з тих, хто прийшов на дільниці, були люди у віці 18-29 років (в загальній структурі виборців їхня частка становить 18%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорія, методи / О. Вишняк. – Київ: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – 310 с.
2. Мелешкина Е. Исследование электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения / Е. Мелешкина // Политическая наука. – 2001. – №2. – С. 190-211.
3. Явка на місцевих виборах: скільки українців проголосували [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://vybory.24tv.ua/yavka-na-mistsevi-vibori-2020-ukrayina-25-10-2020-yak-golosuyut_n1437878
4. Без нових районів та зі змінами до Виборчого кодексу: Як влада готується до місцевих виборів-2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zik.ua/article/bez_novykh_raioniv_ta_zi_zminamy_do_vyborchoho_kodeksu_yak_vlada_hotuietsia_do_mistsevykh_vyboriv_2020_975073
5. Нові бюлетені з номерами кандидатів: Як проголосувати і не помилитись [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/novi-biuleteni-z-nomeramy-kandydativ-yak-proholosuvaty-i-ne-pomylytys-546748.html>

доктор соціологічних наук, доцентка, професорка кафедри теорії та історії соціології, факультет соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОРЯДОК ДЕННИЙ ДИСКУРСУ ІСТОРІЇ ХХ СТОЛІТТЯ В МЕДІА: ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Тези присвячено українській, зокрема, медійній частині проекту "Історичні культури в процесі змін: узгодження пам'яті, історії та ідентичності в сучасній Центрально-Східній Європі", наук.кер. проф. Томаш Стриєк, що провадився протягом 2017-2020 рр. на грант Інституту політичних студій ПАН (сайт проекту: <http://www.kultury-historyczne.eu>).

Експертно сформований набір з вісімнадцяти маркерів історії ХХ сторіччя: "універсали", "Визвольні змагання", "Друга світова війна", "Застій", "Голодомор", "Голокост", "хрущовська відлига", "індустріалізація"), так і персони чи групові історичні суб'єкти ("Петлюра", "Сталін", "Розстріляне Відродження", "більшовики", "УПА", "радянська армія", "КДБ", "дисиденти", "шістдесятники", "Народний рух України" - взятий як матриця історії і використаний як слова відбору публікацій до масиву, в сукупності дав коло трьох тисяч медіа повідомлень. Виходячи із частоти апеляцій до історії та частки згадок історичних подій і персон в публікаціях українських медіа, виявилось, що хоча історія і присутня в актуальній (репрезентативній - за Ф.Тенбруком [2: 99-124]) культурі української спільноти, та вона порівняно невелике значення, напр., значно менше, ніж це ми бачимо з аналізу польських медій (де розмір масиву та щільність згадок маркерів історії за тих самих умов у разі перевищує український).

Також, той факт, що лише третина публікацій масиву містить два чи більше ключових слів відбору з історії ХХ століття, а лише кожен п'ятий текст має не одиничну їхню згадку, свідчить про те, що історія в медіа фігурує скоріше як побіжна згадка чи інформаційний привід, а не як самостійний предмет розгляду, яким могла б стати, особливо на фоні експансії Росії в бік своїх колишніх колоній. Загалом в українських медіа відсутній постійний дискурс історії, а звертання до неї відбувається частіше з нагоди ювілейних дат або за іншими інформаційними приводами (прем'єри фільмів, відкриття пам'ятників тощо).

Здійснений вихідний експертний поділ медій на шість груп: регіональні, профільні, україноцентричні, проросійські, аналітичні та популярні - відтворювався і в результатах, підтверджуючи значущість критеріїв групування. Приміром, регіональні медіа значно менше представлені в загальнонаціональній історичній тематиці, а проросійські транслюють не лише радянську лексику (наприклад "Великая отечественная война" замість «Друга світова війна»), а й ставлення до українських минулих чи сучасних подій характерне для контрольованого РФ інформаційного простору (наприклад, модуси сарказму щодо українського державотворення).

Порядок денний задається медіа переважно через жанр новин, загальну високу частоту згадок певних тем. Водночас підбір героїв, способи оцінювання

та висвітлення, аргументація у медійних текстах має внутрішні (вибори 2019 року) та зовнішні (глобальні та геополітичні) спонуки. Так, можемо говорити про визначальність геополітичних орієнтацій для формування та характеру медійного просування порядку денного. Так україноцентричні максималізують зусилля із розкриття невідомих сторінок визвольних змагань, задаючи тяглість українського державотворення протягом ХХ ст., а досить впливові проросійські медіа прагнуть принизити, знецінити, щоби десуб'єктивізувати українських політичних діячів та діячок, перетворити їх на об'єкт історії.

Можна виділити головні наративи історичного порядку денного в українських медіа даних років, які виділяються найтипівішими маркерами - *Другої Світової війни та більшовиків*. Проте, вони «говорять» не тільки, а у випадку *більшовиків* і не стільки про себе, як про період історії ХХ століття, який маркують. Окрім того даний порядок маркерів історії ХХ століття модифікується залежно від періоду. Так у звичайний період дослідження медійного дискурсу історії саме концепт Другої світової виявився тим парасольковим, який взаємонакладається із особами та явищами воєнних років (Голокост, діяльність УПА, радянської армії, Й. Сталіна), а також досить тісно засоційований із маркером *більшовиків*. Для ювілейного 2019 більш важливим виявляється часово більш ранній маркер *більшовиків*, що позначає і період *визвольних змагань* (в дуже тісному перетині з С.Петлюрою, національною революцією, радянською армією), пам'ятні дати яких задали календарні піки цього періоду.

У дискурсі історії українських медіа можемо побачити реалізацію схеми П'єра Бурдьє щодо ринку обмеженого та ринку масового виробництва [1], коли останнім стають популярні видання, а першим - профільні, україноцентричні та деякою мірою аналітичні. Приміром, саме на шпальтах профільних видань у дискусіях істориків/ів легітимізується і далі через аналітичні у популярні вводяться міжнародна назва Другої світової війни, паралельно обґрунтовуючи колоніальність ВВВ, кодифікуючи її нову символіку (червоний мак замість георгіївської стрічки).

ЛІТЕРАТУРА

1. Bourdieu P. The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature / Pierre Bourdieu. – Columbia University Press, 1993. – 322 p.
2. Tenbruck F. Perspektiven der Kultursoziologie: gesammelte Aufsätze / Friedrich Tenbruck, ed. Kora Tenbruck. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996. – 291 s.

Резнік Володимир

доктор соціологічних наук, завідувач відділу історії та теорії соціології, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

ОРІЄНТУВАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ В СТРУКТУРІ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОГРАМ

2019 року відділ історії та теорії соціології Інституту соціології Національної академії наук України, Київ завершив НДР, у ході виконання якої досліджувалося соціологічне метатеоретизування [1]. У підсумку очікувано констатувалося, що дотепер залишається недосяжною головна ціль

метатеоретизування у соціології – розроблення спільної для всіх соціологів загальної теорії, або метатеорії. Зауважувалося розгалужування власне самого метатеоретизування на позитивістську, герменевтичну, критичну, постмодерністську та феміністську перспективи.

Нездійсненність претензій метатеоретизування на конструювання загальної соціологічної теорії дає підстави оскаржувати продуктивність та доцільність цього дослідницького напрямку. Утім, вартими уваги тут є помірковані думки науковців, схильних до реалізму, а не до категоричного оптимізму чи песимізму в оцінках. Зокрема, йдеться про інтерпретацію соціологічного метатеоретизування згідно методології аналізу теоретичних дослідницьких програм Д.Бергера, М.Зелдича та Д.Вагнера [2]. Різні версії метатеоретизування тут трактуються як альтернативні орієнтувальні стратегії соціологічних досліджень.

Це трактування започаткував більше 40 років тому М.Зелдич, який надихався ідеями І.Лакатоша та Т.Куна [3]. Тоді йшлося про теоретичні стратегії як систематично взаємопов'язані поняття, директиви і стандарти, які мають метатеоретичну природу в тому сенсі, що диктують дослідникам як визначати проблеми, формулювати рішення проблем та оцінювати їх. Власне умовою існування стратегії вважалася її спроможність адекватно виконувати ці свої евристичні функції – пропонувати шляхи формулювання нових проблем для досліджень. Прикладами таких стратегій зазначалися структурно-функціоналізм, символічний інтеракціонізм, соціальний біхевіоризм, історичний матеріалізм, феноменологія та ін. Відтак соціологія визначалася як наука із мультистратегічним дослідницьким полем, де жодна стратегія не домінує.

У складі стратегій виокремлювалися: (1) визначення предмета соціології, (2) концептуалізації базової природи (феноменів) цього предмета, (3) уявлення про те, що в ньому є проблематичним, (4) директиви (приписи) дослідникам для формулювання будь-якого феномену, вибору проблем та концептуалізацій їх розв'язань, (5) цілі соціологічного дослідження, (6) методологічні пресупозиції (теорії пізнання та реальності), (7) методи (логіка) спостереження та умовиводу та (8) критерії оцінювання (ціннісні стандарти). Цінності та приписи в структурі будь-якої стратегії визначалися її ядром або стрижнем. Оскільки таке ядро (стрижень) стратегії за своєю природою є апріорно неемпіричним, воно вважалось стійким до емпіричного спростування.

Всі зауважені складники стратегії розглядалися як відносно незалежні один від одного. Кожен соціолог вимушений імпліцитно або експліцитно робити власний стратегічний вибір зазначених складників у своїх дослідженнях. Вказані обставини вможливають розщеплення наявних усталених стратегій на складники, комбінування й синтез складників цих різних стратегій та еkleктику синтезованих у такий спосіб нових стратегій.

Варіативність та чисельність теоретичних стратегій у соціології діагностувалася як криза останньої. Зазначались такі вияви кризи в мультистратегічному полі. *По-перше*, періодично відновлювані непримиренні конфлікти соціологів щодо різних складників стратегій. Для вирішення цих конфліктів недостатньо апеляції до будь-якого факту (міркування), бо вони є

фундаментальними диспуатами про цінності. Такі конфлікти не підлягають вирішенню через брак спільних передумов для міркувань про релевантність одних й тих самих фактів. *По-друге*, постійна заклопотаність дослідників не конкретними результатами досліджень, а дискусійними *grundfragen* (основними питаннями) або «Першими Принципами», що перманентно руйнуються. Відтак через відсутність спільної для всіх дослідників вихідної точки емпіричне дослідження є частіше вимушеним поверненням до підвалин, ніж вдосконаленням, розширенням, коригуванням, артикуляцією або якоюсь іншою модифікацією зробленого в минулому. *По-третє*, несумірність дослідницьких висновків, отриманих згідно різних теоретичних стратегій з відмінними поняттями, методами, параметрами та умовами релевантних досліджень. Такі висновки залишаються важко- або непорівнюваними фактами

Розщеплення стратегій визначалось ендемічним продуктом конфліктів між ними. Через це у мультистратегічному полі соціології зауважувалося переважання дивергенції стратегій над їх конвергенцією та злиттям. Відтак перспективи уніфікації соціологічної теорії 40 років тому оцінювалися вкрай малоімовірними. Цей прогноз Зелдича, як і загалом наведена вище його прониклива інтерпретація метатеоретизування у соціології, видаються наразі напрочуд релевантними сучасній соціологічній теоретичній реальності. І це спонукає до поглибленого вивчення його творчого доробку та доробку інших розробників методології аналізу теоретичних дослідницьких програм.

ЛІТЕРАТУРА

Соціологічне метатеоретизування: історія та сучасність / За заг. ред. В.Резніка. – Київ: Інститут соціології Національної академії наук України, Київ, 2019. – 506 с.

3. Wagner D. G. Theoretical Research Programs / David G. Wagner // The Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ed. by G. Ritzer. – Blackwell Publishing: Malden, MA et al., 2009. – Pp. 4984–4987.

4. Zelditch, M. Jr. Do Multiple Strategies Converge? / Morris Zelditch, Jr. // Society. 1979. – № 16 (July/August). – Pp. 25–30.

Мельніков Андрій

доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКСЕЛЕРАЦІЇ ЯК НОВІТНІЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Глобальна кризова ситуація, спричинена пандемією нової форми вірусу, надала імпульс для теоретичних рефлексій та емпіричних досліджень відповідних соціальних змін. На рівні теорії актуальність продемонструвало повернення до відносно сталих концепцій, які не втратили своєї релевантності й щодо пояснення сьогодення. До таких концепцій можна віднести розробки У. Бека, З. Баумана, Е. Гіденса, Дж. Александера, П. Штомпки, Дж. Уррі, Р. Інглгарта. Особливу увагу привертає екзистенціалістська парадигма, теорії глобалізації, рефлексивної модернізації та соціологія ризику, що підтвердила

значущість своїх базових постулатів. Водночас, виникають інші теоретичні підходи, які потребують розгляду та інтерпретації у загальній перспективі історико-теоретичного знання. До цих підходів належать процесуальна соціологія Е. Ебботта, теорія енактивізму Ф. Варели, концепція суспільства страху Х. Буде, неоматеріалізм Н. Фокса, карнальна соціологія Л. Вакана тощо. З урахуванням взаємозв'язку глобальної кризи зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, окремий інтерес викликає теорія соціальної акселерації, що претендує на статус новітнього евристичного напрямку в аналізі феномену сучасності (*modernity*).

Теорія соціальної акселерації об'єднала у собі розробки декількох зарубіжних соціологів, одним із яких є професор Лондонської школи економіки Джуді Вайцман, що запропонувала власну інтерпретацію соціальної акселерації як чинника «цифрового капіталізму» [1-2]. Проте, ще більш поширеною ідея соціальної акселерації стала завдяки дослідженням німецького соціолога Гартмута Роза, який сформулював низку базових положень щодо сутнісних характеристик процесів прискорення соціального життя у «високошвидкісному» (*high-speed*) соціумі [3-4]. На засадах критичної теорії Роза виокремлює три головні виміри соціальної акселерації:

технологічна акселерація втілює прискорення у сфері комунікацій, транспорту, виробництва та управління;

акселерація соціальних змін впливає на культуру, інституційну систему та інтерсуб'єктивну інтеракцію;

акселерація темпу особистого життя, попри очікуване звільнення індивідуальних часових ресурсів (що повинно було відбутися через зміни у двох інших зазначених вимірах), парадоксально проявляється в інтенсивності, полісинхронності та багатозадачності повсякденних практик.

Роза визначає соціальну акселерацію як «збільшення певних кількісних показників на одиницю часу..., або... як редукцію об'єму часу на деяку фіксовану кількість» [4: 65]. Розрізняються наступні форми прискорення:

- дистанція подорожей;
- повідомлення у комунікаціях;
- обсяг вироблених товарів;
- одиниці зайнятості на життєвий термін трудової діяльності;
- зміна інтимних партнерів на встановлений період;
- епізоди дії на одиницю часу.

Роза вказує, що високошвидкісне суспільство не лише призводить до «стиснення» або «компресії» сучасності, але й спричиняє діалектичний перехід від кількісного прискорення соціальних змін до якісного перетворення суб'єктивного досвіду та колективної свідомості.

Теорія соціальної акселерації розвинула окремі тези концепцій структурації (Е. Гіденс), «плинної» сучасності (З. Бауман) та поглибила ідею «процесуальної онтології» Е. Ебботта [5] через детальну інтерпретацію різноманітних режимів темпоральності, які є конститутивними у конструюванні соціальної реальності. Утім, слабкою стороною цієї теорії є недооцінка контрпроцесів соціальної «децелерації», що пов'язані з феноменом інституціоналізації рефлексивності та фундаментальною індивідуалізацією

вибору життєвих стратегій. Так, помітною тенденцією соціальних змін стають зворотні процеси інтенційного уповільнення повсякденної активності, яке відбивається у проникненні субкультурних цінностей дауншифтингу, свідомого споживання, мінімалізму, «повільного життя» (*slow life*) на рівень домінантної культури.

У підсумку необхідно звернути увагу на вже окреслений, але ще не концептуалізований зв'язок теорії соціальної акселерації із ширшими дисциплінарними контекстами соціології часу та простору, на яких фокусується, зокрема, парадигма екзистенціальної соціології. Урахування даного зв'язку дозволить більш комплексно підійти до аналізу процесів соціальної акселерації в їх досвідних та онтологічних проєкціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wajcman J. Pressed for time: the acceleration of life in digital capitalism / J. Wajcman. – Chicago : The University of Chicago Press, 2015.
2. The sociology of speed: digital, organizational, and social temporalities / J. Wajcman, Dodd N., eds. – Oxford : Oxford University Press, 2017.
3. High-speed society: social acceleration, power, and modernity / H. Rosa, W. Scheuerman, eds. – University Park : The Pennsylvania State University Press, 2009.
4. Rosa H. Social acceleration: a new theory of modernity / Rosa H. – New York : Columbia University Press, 2013.
5. Abbott A. Processual sociology / A. Abbott. – Chicago : The University of Chicago Press, 2016.

Паращевін Максим

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

СУЧАСНІ СУСПІЛЬСТВА МІЖ МОДЕРНОМ ТА АРХАЇКОЮ

Сучасний світ перебуває у стані глибокої кризи, яка стала наслідком комбінації кількох глобальних криз. Що стосується внутрішньо суспільних процесів, це криза Модерну та пов'язана з нею криза капіталістичної системи та тих сенсів, на яких суспільство базується. До цього додається посилення екологічної кризи. Природно, що реакцією на ці кризи є спроби пристосування, але оскільки сучасні суспільства є переважно сегментованими та плюралістичними, пристосування проявляється різними шляхами, які конкурують або й конфліктують між собою. По-перше, здійснюються спроби долати кризу й далі з опорою на модерні суспільні та державні структури та на примат розуму та розрахунку. Тобто передбачається, що необхідно врахувати існуючі недоліки системи і лише певним чином її «підправити». Такому шляху віддають перевагу не лише прихильники капіталістичної системи, але й ті, хто є її критиками (зокрема, відбувається відродження популярності різних варіантів лівих ідей). По-друге, численні групи починають заперечувати

Модерн як такий, пропонуючи нові шляхи, які переважно виявляються пов'язаними з відновленням домодерних, архаїчних форм взаємодій.

Архаїчні цінності головним чином суперечать цінностям модерним, включаючи: 1) з погляду світогляду - фаталізм, колективізм, як мінімум підозріле ставлення до свободи особистості (чи й повне її заперечення), обмеженість (чи й відсутність) цінності окремої особистості, орієнтація на вищі сили та сакральні підвалини соціального та особистого життя, зосередження на локальному світі, ксенофобія, орієнтація на минуле, на стабільність, прості та зрозумілі схеми життя, відсутність розвитку як культурної цінності; 2) з погляду соціальних зв'язків - персоналізація відносин, переважання їхньої емоційної складової, орієнтація не на чіткий закон, а на розмиту «правду» та «справедливість», базування відносин на емоціях; 3) з погляду владно-підлеглих відносин - патерналізм, побудова відносин не на формальних, виписаних процедурах, а на особистих патрон-клієнтських відносинах, антидемократизм (авторитаризм).

Архаїзація проявляється в спробах наголосу на збереження чи відродження традиційних цінностей, включенні до системи сенсів релігійних складових, спробі відновлення примату сакрального, релігійного над світським. Зокрема виникає або посилюється напруженість у відносинах між секулярним суспільством та релігійними групами з приводу обмежень, викликаних протидією поширенню COVID-19.

Показником зростання архаїзації свідомості широких мас стає й збільшення популярності різноманітних конспірологічних пояснень суспільних процесів та подій. В умовах відсутності руйнації чітких ціннісних орієнтирів, великого обсягу різноспрямованої інформації, підриву довіри до всього і всіх, зростає попит на прості пояснення всіх негараздів. Можливо з цим же пов'язане зростання популярності в багатьох країнах популістських політичних партій та рухів.

Відповідно, актуалізується потреба соціологічного аналізу та прогнозування можливих соціальних змін, пов'язаних з включенням архаїчних форм соціальних відносин. Адже навіть в умовах запиту на повернення чогось старого таке повернення в повному обсязі неможливе, але можуть формуватися всілякі гібриди з модерних та домодерних, архаїчних форм взаємодій, що впливатиме на майбутні соціальні зміни.

Питання архаїзації іноді підіймається у філософському та соціологічному аналізі, але в недостатніх масштабах. Наприклад, в публіцистиці нерідко зустрічаються твердження про нове Середньовіччя, формування неофеодальних політичних відносин. Проте подібні міркування залишаються більше в сфері метафор, аніж чіткою концептуальною схемою. Натомість, до аналізу суспільства з погляду раціональних дій сьогодні варто аналізувати зміни самої раціональності, а також ірраціональної масової поведінки.

КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА САМОІЗОЛЯЦІЇ В РЕАЛІЯХ ПОСТМОДЕРНОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ

В умовах посилення процесів культурної глобалізації особливо актуальними стають соціологічні та культурологічні дослідження проблем постіндустріальної модернізації культурних практик повсякденного життя, праці, побуту, а також спілкування між людьми різних соціальних статусів. Слід зазначити, що надзвичайно важливим й очевидним досягненням постсучасної цивілізації є можливість специфічного культурного об'єднання представників багатоманітних культурних анклавів на підставах єдності стандартів життя, визнання цінностей мирного співіснування, раціонального використання економічних можливостей різних суспільств для вирішення спільних проблем людства. В глобалізованому світі також посилюється уніфікація культурних практик ресурсного забезпечення різних форм життя людей інноваційними способами організації промислової, сільськогосподарської, адміністративної, офісної праці. Однак, приймаючи до уваги реалії більш ширшого контексту відтворення новітніх соціальних взаємодій та комунікацій, слід враховувати, що в останні роки не випадково масового розповсюдження набули стандарти моди, тілесності, зачісок, офіційного й повсякденного дискурсу, практики організації шлюбних, сімейних, родинних відносин, практики омолодження, репродуктивності, інші складові життєвого світу людини. Відчутно зросла роль й поширилось використання глобальної (англійської) мови, знання про різноманітні культурні традиції, зросли можливості знайомств, порозуміння й самопрезентації, відповідно, поступово складаються нові етикетні норми (часто дуже спрощені), практик привітань, компліментів, звернень, тощо.

Можна констатувати, що процеси глобальної культурної інтеграції стали настільки впливовими, що зараз, навіть в катастрофічних для життя різних груп людей ситуаціях, стає неможливим поставити між ними ізоляційні бар'єри. Вочевидь, що в умовах поширення глобальної пандемії COVID-19 формується нова суперечлива реальність повсякденного життя, яка загалом засвідчує про певні труднощі ефективного вирішення питань тимчасового (короткострокового, довгострокового) ізолюваного від інших людей способу життя індивіда, тобто - *добровільної або примусової ізоляції*. Вочевидь, це нові культурні практики *карантинного життя*, які повинна бути об'єктом спеціалізованих соціологічних та культурологічних досліджень.

В умовах реальної актуалізації епідеміологічних загроз, виникають нові важливі завдання й не лише для медиків, але й для політиків, соціологів, психологів та культурологів. Ці завдання складаються із первинних питань: 1) якою мірою адміністративні рішення стосовно ізоляції можуть позитивно сприйматися людьми, 2) який строк карантинних обмежень здатна витримати людина без травматичних ускладнень, 3) які умови (культурні, психологічні, медичні, матеріальні) оптимально сприяють забезпеченню здорового способу життя ізолюваного індивіда? Зрозуміло, що із будь-якого визначеного реєстру

умов найбільш значущим є перебування людини у «своєму» домі. Дім є матеріальним об'єктом, фізичним простором розгортання людської життєдіяльності. Його універсальна культурна значущість є очевидною. Але в умовах самоізоляції постійне перебування в домі означає тотальне занурення людини у специфічний приватний простір повсякденного життя. Вочевидь, що культурно-символічні параметри цього простору дуже різняться для людей різного віку, різного інтелектуального й емоційного розвитку, різного економічного й майнового стану. Але особливо важливим є те, що навіть абсолютно осмислене й добровільне перебування індивіда, або груп знайомих людей в зачиненому просторі робить повсякденність нав'язливою та нудною.

Важливим напрямком інноваційних наукових досліджень, спрямованих на пошуки шляхів зниження небезпек ізольованого життя є визначення двох базових проблем: по-перше, значення осмисленого вибору і розвинутих здібностей людини контролювати (наповнювати смыслом) свій вільний час у зачиненому просторі; по-друге, готовність стримувати свої особистісні бажання у колі родичів, розуміти близьких, запобігати конфліктам. Життя у домі під тиском таких проблем фактично робить самоізоляцію вимушеною, болісною, повсякденність руйнівною навіть при використанні сучасної техніки для домашньої праці.

Розуміючи сутнісні смисли повсякденності як атрибутивного транскультурного соціального явища і процесу рутинізованого індивідуального та колективного життя, важливим є вивчення небезпек руйнівного ефекту безнадійного занурення самоізолюваних людей у світ рутинізованих, монотонних буденних культурних практик. Водночас, слід визнати, що глобалізація прискорено змінює, модернізує сферу повсякденності. Так в останнє десятиріччя, завдяки новітнім технологіям організації домашньої праці (найбільш рутинного виду діяльності у повсякденному житті), відбулося оснащення домогосподарств на усіх континентах однаковими інструментами, технікою, засобами будівництва й ремонту, підтримки санітарних норм побуту, моделей одягу, взуття, косметики тощо. Змінилися види діяльності, практики спілкування, праці й гри, святкування, дозвілля, розваг, відпочинку, переміщень. Однозначно радикально змінює, знижує для «самоізолюваної» людини тиск рутинної повсякденності наявність інформаційного (медійного, телевізійного, інтернетного) зв'язку. Тому для багатьох людей період самоізоляції може стати важливим періодом формування нових стимулів їх емоційного та інтелектуального розвитку.

Дублікаш Тетяна

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політичної соціології, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

СТАРІ РІШЕННЯ ДЛЯ НОВИХ ВИКЛИКІВ: ФРАНЦІЯ У ПОШУКУ БАЛАНСУ МІЖ РЕЛІГІЙНИМ І СВІТСЬКИМ СВІТОГЛЯДОМ.

Здається, що у XXI столітті Європа знов повертається до питання секуляризації. Вихід з протистояння між радикальними прихильниками ісламу

та цінностями секулярного світопорядку президент Франції Е.Макрон знайшов в ультиматумі релігійній мусульманській спільноті, вимагаючи у неї офіційно відмовитися від політизованого ісламу. Та чи часто ультиматуми призводять до консенсусу у державі? У своєму виступі ми простежимо еволюцію ультиматумів у конкордати за допомогою порівняльно-історичного підходу та спрогнозуємо долю Хартії республіканських цінностей, запропонованої Е.Макроном.

Досліджуючи новітні соціальні зміни в цілому та кризи, через які проходить Європа та США внаслідок міграційного питання, нам здається доречним актуалізувати порівняльно-історичний підхід в соціології, адже виклики, з якими стикаються сьогоднішні суспільства, часом виявляються новими лише на поверхні. Та і рішення, до яких звертаються керманічи країн, часто вже були апробовані за інших історичних умов.

Зокрема, прогнозуючи наслідки згаданого ультиматуму Е.Макрона, доречно повернутися на більш ніж два століття назад у після революційну Францію, коли революційна влада на Установчих зборах у 1790 р. встановила новий церковний порядок, вимагаючи у християнського духовенства прийняти Громадянський устрій духовенства (*Constitution civile du clergé*), а декретом від 27 листопада 1790 р. зобов'язала духовенство прийняти присягу на вірність громадянському устрою духовенства.

Наразі в ультиматумі Е.Макрона вимагається те ж саме, але вже від мусульманського духовенства, яке має підтримати Хартію республіканських цінностей, що стверджує примат держави над релігійною сферою. Відмова представників духовенства від Хартії означатиме неможливість отримати офіційну акредитацію на проповідницьку діяльність. Тоді, у 1790 р., більшість священиків (щонайменше дві третини кліру) відмовилась від прийняття присяги, що посилювалось страхом піти проти волі Папи Пія VI, який закликав священиків до непокори та пригрозив звинуваченням у схизмі тих, хто присягнув революційній Франції. Внаслідок цього духовенство розподілилося на те, що присягнуло (конституційне) і те, що не присягнуло. Послідували довгі роки протистояння між обома фракціями духовенства з активним втручанням Риму у конфлікт, репресії з боку влади, непокора парафіян. Ретельне дослідження відносин між цими групами духовенства, влади та парафіян до обох з них, а також Святого Престолу може стати основою для побудови прогнозу щодо подальшої долі сьогоднішньої Хартії республіканських цінностей.

Однією з потреб прийняття Громадянського устрою духовенства було бажання позбавитися впливу Святого Престолу на релігійне життя Франції, а прийняття Хартії республіканських цінностей - впливу арабських країн та Туреччини. Однак, як Рим свого часу не сприйняв цього рішення нової французької влади, так і зараз не варто очікувати, що Туреччина та арабські країни залишаться осторонь питання врегулювання конфлікту навкруги сповідання та проповідування ісламу. Врешті решт, після тривалих конфліктів, спричинених прийняттям Громадянського устрою духовенства, революційна влада вимушена була частково капітулювати перед Святим Престолом і укласти в 1801 р. конкордат між Папою Пієм VII та Французькою республікою, який передбачав поступки з обох сторін. Тому ми прогнозуємо, що і наразі конфлікт

партікулярних державницьких інтересів та глобалізаційних релігійних може посилити усвідомлення необхідності синхронізації політичної та релігійної сфери, але вже не на рівні окремої держави, а в світових масштабах. Закон про відокремлення церков від держави, прийнятий у Франції у 1905 р., зафіксував примат державницьких законів та інтересів більш ніж на століття, але міграційне питання акцентує застарілість досягнутого статусу кво та необхідність знайти шлях до нового “конкордату” від латинської “concordo” - перебуваю у згоді, тим самим встановлюючи новий баланс між релігійним і світським світоглядом. Але від ультиматуму до конкордату Франція має пройти певні етапи, і звернення до порівняльно-історичного підходу може деталізувати виклики, що очікують Францію на цьому шляху, та вказати способи їх вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олар А. Христианство и французская революция. 1789 - 1802 / Альфонс Олар. // Издательство: М.: Атеист. - 1925. - 99 с.
2. Русаковский В.К. Позиция духовенства накануне Французской революции / Владимир Константинович Русаковский. // Вестник Московского университета. - Серия 8. История. - 2014. - №5. - С. 54 - 69
3. Betros G. The French Revolution and the Catholic Church [Електронний ресурс] / Gemma Betros. // History Today. - Issue #68. - December 2010. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.historytoday.com/archive/french-revolution-and-catholic-church>
4. Civil Constitution of the Clergy [Електронний ресурс] / Encyclopedia Britannica. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/event/Civil-Constitution-of-the-Clergy>
5. Concordat of 1801 [Електронний ресурс] / Encyclopedia Britannica. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/event/Concordat-of-1801>

Щиголь Ірина

старший лаборант навчальної лабораторії з прикладних соціологічних досліджень факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПИСЬМЕННИЦТВО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ ГРУП

Сучасні дослідження поступово відходять від макросоціологічного підходу [8] до мікросоціологічного в соціології професії [4], що дозволяє прослідковувати процеси інституціоналізації професії, її розвиток та деінституціалізацію на прикладі взаємодії суспільства з представниками як пересічних представників даної професії, так і видатних фахівців. Більше того, на думку О.Сімонової, «коли професії трактуються переважно як статусні категорії та інструмент конкуренції на ринку праці, соціологи здатні фіксувати лише безпосередні та вузькі економічні наслідки професійного управління, регулювання та діяльності. Проте, якщо трактувати професії як переважно

посередницькі асоціації громадянського суспільства, то стають помітними більш суттєві інституційні наслідки цих явищ» [9:8].

Ключовою причиною вбачається те, що сучасне суспільство – це світ, де розмиваються межі між домівкою та офісом, роботою та відпочинком, професією та хобі тощо. Показовим є бурхливий розвиток в «галактиці Інтернет» (М. Кастельс [5]) феномену «б/влогерства». Останнє спочатку виступало як суто соціально-комунікаційного явища, але невдовзі почало збагачуватися своїми соціально-економічними (через поступовий розвиток можливостей його «монетизації»), соціально-політичними [7] вимірами та введенням кібертекстів [3], зокрема блогерства в царину літератури як повноцінного учасника процесу [2].

Прогалиною в сучасних українських (почасти і російських) дослідженнях з соціології професій є те, що увага зосереджена переважно або на узагальненому терміні «професія» [6] чи на класичних професіях, де для отримання легітимного статусу професіонала (переходу з «учня» («підмастер'я») до «майстра») необхідно мати стандартний набір навичок/умінь та необхідних документів (перерахованих в «Класифікаторі професій»), а також (як не обов'язковий критерій) визнання колег, соціуму. Більшість майстрів залишаються анонімними не лише для наступних поколінь, а й для (не)професіоналів-сучасників.

Примітно, що на представників творчих професій як об'єкт соціологічних досліджень – їхні процеси інституціоналізації, набуття легітимного статусу й державних гарантів європейські соціологи звернули увагу не так давно [1]. Більше того, лише в останній третині ХХ століття творче заняття було визнано як професійне і увійшло до системи соціальних гарантій [9:18]. В Україні письменники (та й інші творчі люди) користувалися соціальними благами й гарантіями з 1920-х років.

В умовах пандемії COVID-19 в літературному дискурсі, як і в більшості інших, акценти змістилися в віртуальність і привнесли з собою нові правила гри або оновили вже існуючі. Серед таких: ширше охоплення читацької аудиторії з одночасним звуженням приватного простору письменника(ці); отримання швидкого фідбеку як від споживачів продукції, так і від постачальників її (в широкому сенсі) тощо. Хоча ці тренди вже існували в суспільній практиці саме для цього дискурсу, проте карантинні обмеження прискорили реорієнтацію всіх учасників ринку літературних творів з офлайн-комунікації у віртуальну.

Тому перспективними векторами для подальших спеціалізованих та міждисциплінарних досліджень письменства та літературної творчості вбачаються:

Постколоніальний метод для компаративістських досліджень становлення та розвитку (інституалізації) в метрополіях та їхніх колоніях;

Гендерний аналіз для виявлення явного та прихованого впливу гендерних стереотипів, уявлень тощо і навпаки;

Метамодерністський підхід до ролі та місця письменства і його продукту.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що традиційні підходи до розуміння та дослідження соціально-професійних груп, як і раніше, залишаються актуальними та перспективними. Тим не менше, з розвитком

новітніх культурних та суспільних парадигм вивчення професій переходить на новий рівень, який допомагає більш глибоко і повніше розглянути феномен становлення, розвитку та (де)інституалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Florida R. The rise of the creative class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life. / Richard Florida. – N.Y.: Basic books, 2002.
2. Karwacka M. Zahar Prilepin's blogs as the new modern literary creativity measurement / Monika Karwacka // Slavia Centralis. – 2020. – №1.
3. Radchenko, S. Metamodern Gaming: Literary Analysis of The Last of Us. / Simon Radchenko // Interlitteraria. – 2020. – №25.1.
4. Борисова С.Н. Изучение профессиональных групп в отечественной социологии: основные теоретико-методологические подходы. / Светлана Борисова // Вестник Нижегородского университета им. НИ Лобачевского. Серия: Социальные науки. – 2016. – №2 (42).
5. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу та суспільства / Мануель Кастельс. – К.: Ваклер, 2007. – 304 С.
6. Кравцов С.О. Професійні групи як соціальна система: проблеми інтеракції. / Сергій Кравцов // Український соціум – 2013. – №1.
7. Кульминская А.В., Кораблева Г.Б. Интернет-дискусии как инструмент формирования общественного мнения / Алина Кульминская, Галина Кораблева // Дискусия. Журнал научных публикаций. – 2011. – №9 (17).
8. Оксамитна, С., Стукало С. Престиж професій та занять у соціальному просторі міста. / Світлана Оксамитна, Сергій Стукало // Українське суспільство. – 2012.
9. Симонова О.А. Социология профессий в эпоху нового профессионализма / Ольга Симонова // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 11, Социология: Реферативный журнал. – 2014. – №3.

Соболевська Марина

доктор соціологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії соціології, факультет соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РАДИКАЛІЗАЦІЯ РЕФЛЕКСІЇ В СУЧАСНОМУ СОЦІОЛОГІЧНОМУ ТЕОРЕТИЗУВАННІ

На відміну від класичних концепцій рефлексивності, які формувались в соціології протягом ХХ століття та зробили рефлексію обов'язковою складовою соціологічного теоретизування і невід'ємною частиною методології соціологічного пізнання та дослідження, на початку ХХІ століття оформлюється ще один вид рефлексивності, яку М.Лінч пропонує позначити як «радикальну рефлексію» [4; 456]. Така радикальна рефлексивність базується на специфічних уявленнях про соціальну реальність і про процес пізнання. Ці уявлення можна позначити як «радикальний конструктивізм». Сутність радикального

конструктивізму полягає у тому, що відбувається перегляд зв'язку між самою реальністю та пізнавальним процесом: пізнання не є відображенням чи репрезентацією реальності, воно скоріше є її втіленням або/та спробами трансформації. У зв'язку із цим, результатом процесу пізнання стає ще одна конструкція, а суб'єкт пізнання перетворюється із простого спостерігача на активного конструктора реальності. Як зазначає Дж.Александр, «текст вченого – це не лише констатація, але й перфоманс, це зусилля, спрямовані на створення, представлення та зміну соціального світу, реальність якого робить данні надійними, імовірними й навіть необхідними» [1; 15]. Такий підхід призводить до абсолютно іншого розуміння не лише теоретичних засад соціологічних досліджень, але й самих дослідницьких практик.

Теоретичним напрямком, який розпочав переосмислення пізнавальних процесів в соціології та в науці в цілому, став STS – дослідження науки та технологій, представники якого намагаються поєднати соціальність, матеріальність та дискурсивність у пізнанні. Якщо попередні концепції рефлексивності прагнули, якщо не мінімізувати вплив соціальної обумовленості пізнання, то хоча б його врахувати, радикальна рефлексивність, виходячи із положень конструктивізму, включає соціальність та матеріальність у саму суть дослідження. Так, згідно з одним із провідних представників цього напрямку – Б.Латуром, значущість наукового результату визначається сталістю й охопленням тієї мережі, в яку включене нове знання [3]. Мережа, у свою чергу, складається із матеріальних та нематеріальних елементів, які в межах мережі відносно рівноправні. Метафора «виробництво знання» отримує своє буквальне значення – знання можливе у випадку достатності ресурсів для його виробництва та відповідної організації виробничого процесу. Утворення мережі відбувається за рахунок як символічних, так і матеріальних ресурсів.

З позицій такого підходу пізнання постає не як відображення реальності, але як самостійна форма активності, що створює нові реалії. Знання стає активним початком і діяльністю з впорядкування різноманітних процесів дискурсивного та матеріального конструювання. Отже, знання не лише описує реальність, але виробляє, створює і перебудовує її відповідно до своїх цілей та завдань. Так Б.Латур розглядає рефлексивність як «позначення будь-якого тексту, який враховує власне виробництво і таким чином уникає шкідливого впливу на читача, що полягає у тому, що тексту вірять або надто забагато або занадто мало» [2, 113–143]. Латур виокремлює два види рефлексивності – метарефлексивність та інфрарефлексивність. Метарефлексивність подається як позиція «над» текстом і науковим дискурсом, спроба конструювання пояснень текстів, подібне до зовнішнього спостереження за спостерігачем. На думку Латура «метарефлексивність контрпродуктивна, оскільки робить тексти менш цікавими й правдоподібними» [2; 133]. Інфрарефлексивність, навпаки, не потребує привілейованого статусу і не прагне створювати метамову, але передбачає проникнення наукового знання у різноманітні сфери життя суспільства: «Критерій нашої рефлексивності – здатність розповсюдити свою роботу по мережам. Цього можна досягнути у співавторстві із науковцями, а також розмиванням різниці між вивченням науки й виробництвом інших наук (демонструючи, як на практиці кинути виклик гегемонії)» [2, 140]. Тим самим

рефлексивність розглядається не як окрема дія, але як сукупність дифузних зусиль, що складають частину повсякденних наукових практик і дозволяють трансформувати їх, а не просто робити опис із певної зовнішньої позиції. Іншими словами, рефлексивність досягається не за рахунок уніфікованих пояснень із зовнішньої точки зору, а за рахунок унікальних, локальних і часових описів, включених у саму наукову практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александер Дж., Рид А. Социальная наука как чтение и перформанс: культурно-социологическое понимание эпистемологии // Социологические исследования. – 2011. - № 11. – С.14-23.
2. Латур Б. Политика объяснения: альтернатива // Социология власти. - 2012. - № 8. - С. 113-143
3. Latour B. The Pasteurization of France. – Harvard University Press, Cambridge Mass., USA, 1988
4. Lynch M. Against Reflexivity as an Academic Virtue and Source of Privileged Knowledge // Theory, Culture and Society. – 2000. - №17(3). - P. 455-474.

Мороз Євгенія

*кандидат соціологічних наук, асистент кафедри теорії та історії соціології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ТА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК АКТУАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Процеси глобальної інформатизації, що охоплювали та пронизували різноманітні суспільні галузі кінця ХХ – початку ХХІ століття набули особливо стрімкого розвитку в період пандемії COVID-19 в 2020 році. Вочевидь, такі стрімкі тенденції інформаційного охоплення та розширення медіапростору як наслідок несуть за своїми ефектами як численні переваги (зокрема, посилення технічної освіченості населення), так і логічні виклики часу. Вважаємо, що переважна більшість бар'єрів інтернет-споживання не є якісно новими феноменами, щоправда кількісний їх вплив на усвідомлення аудиторією поглинутої інформації різного гатунку вимагає у свою чергу посилення навиків та компетентностей медіаграмотності та критичного мислення задля ефективного відокремлення фактуального знання від різноманітних типів дезінформації (суджень, фейків, псевдонаукових міфів, плагіату, тролінгу, маніпуляцій та ін.). (Досить гарний інструмент перевірки документів на наявність зазначеного представлено авторами онлайн-курсу «Very Verified: онлайн-курс з медіаграмотності» [1], з точки зору яких будь-яке твердження може пройти перевірку щодо належності до факту чи судження на основі критерію можливості (легкості) зовнішньої перевірки та доречності додавання фрази «на мою думку...». Окрім того, авторами розроблено низку питань, відповіді на які можуть стимулювати знаходження маніпулятивних технік представленої інформації (наприклад, «Чи представлені у тексті різні погляди,

чи є баланс думок?», «Чи експерти у статті дійсно можуть мати статус експертів?» та ін.)).

Яскраве представлення та опора на наявні поширені стереотипи сприяють швидкому поширенню неправдивої або ж викривленої інформації. Однак, обізнаність щодо типів, способів та інструментів нав'язування та переконання потенційних суб'єктів споживання, з нашої точки зору, виступає досить надійним превентивним способом боротьби з подібним неконтрольованим інформаційним зовнішнім впливом. Так, серед способів емоційного впливу на споживачів можна виділити такі як, тролінг; використання мови ворожнечі; залякування та тривожність як форма представлення дискурсу; опора на підтверджувальні упередження та стереотипи; маніпулятивні візуалізації. Особливою рисою подібних інструментів впливу, що ускладнює їх регулювання, є їх морально-етичний характер – часто ті чи інші формулювання є формально допустимими і єдиною їх перепорою до оприлюднення є особиста відповідальність редактора. Наприклад, заголовок до інтернет-статті «В Іспанії екстрено посадили літак через українця, який відмовився надягти маску» не містить дезінформації, однак у ньому наявна прихована м'яка мова ворожнеча, що ґрунтується на генералізації характеристик представника певної соціальної групи щодо усіх представників даної спільноти.

Варто зазначити про подекуди й внутрішньо-суб'єктні способи аутодезінформування, відповідальність за які потрібно нести особисто. Так, феномени клікбейтерства, а також ефекту читання й складання споживачами висновків та умовиводів на основі лише заголовків (без прочитання змістовної частини статті) є досить відомими й, відповідно, активно використовуються суб'єктами поширення такої інформації у формі змістовних суперечностей назви й тексту. Окрім того, описаний Елі Парізел [2] феномен «інформаційної бульбашки» може бути інтуїтивно оціненим та легко визначеним користувачами мережі Facebook та Google Search, однак наразі становить серйозну загрозу поглинання споживачами єдино тематичної та спрямованої інформації, що в своє чергу можна назвати легальною та формально дозволеною формою маніпулювання, відмежування від якої керується лише власним усвідомленням та відповідальністю висновків у зв'язку з цим.

Таким чином, як змістовний аналіз повідомлень інформаційного простору, так і рефлексія щодо практик сприйняття даних повідомлень є необхідними інструментами формування компетентностей медіаграмотності та критичного мислення як універсальних навичок орієнтації як науковця-соціолога, так і повсякденного споживача в період все більшого розширення медіапростору як на глобальних, так і повсякденних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Very Verified: онлайн-курс з медіаграмотності [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://verified.ed-era.com/ua>
2. Парізел Е. Стережіться «фільтрових» бульбашок онлайн [Електронний ресурс] / Елі Парізел. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ted.com/talks/eli_pariser_beware_online_filter_bubbles/transcript?language=uk.

**ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19
В ОЦІНКАХ СТУДЕНТСТВА ТА ВИКЛАДАЦТВА**

Для розуміння проблем в сфері вищої освіти, викликаних COVID-19, і дослідження заходів, які були здійснені вищими навчальними закладами по всьому світу Міжнародною асоціацією університетів (IAU), Європейською асоціацією університетів (EUA) та Європейською асоціацією міжнародної освіти (EAIE) була проведена низка досліджень [1, 2, 3].

Їх результати свідчать, що COVID-19 вплинув на викладання та навчання, фінансове становище університетів, міжнародну мобільність викладацтва та студентства. Більшість ВНЗ виявилися не готовими до дистанційного навчання, перехід на яке супроводжувався різноманітними труднощами. Основні проблеми, з якими зіткнулися вищі навчальні заклади були пов'язані з відсутністю технічної інфраструктури та засобів, необхідних для організації дистанційного навчання; складнощами адаптації до онлайн-викладання педагогічного персоналу; обмеженнями дистанційного навчання в певних галузях навчання. COVID-19 вплинув на міжнародну мобільність, скоротивши фізичну й одночасно збільшивши віртуальну мобільність студентства та викладацтва.

Результати опитувань засвідчують, що вимушений перехід на дистанційне викладання та навчання, створює й нові продуктивні можливості серед яких опанування та випробування нових інструментів та засобів, що забезпечують навчальний процес; більша гнучкість навчання, зростання інновацій у педагогіці викладання; розширення можливостей викладання та навчання на відстані та отримання доступу до можливостей навчання впродовж життя.

Для з'ясування проблем та викликів, з якими зіштовхнулися класичні університети України в умовах пандемії COVID-19 та порівняння їх з даними міжнародних асоціацій університетів, дослідницькою групою проекту «Фінансова стабілізація класичних університетів в умовах прояву глобальних наслідків пандемії COVID-19» в листопаді-грудні 2020 року проводилося онлайн-опитування викладацтва (N=267) та студентства (N=1021) вищих навчальних закладів України.

Переважає більшість респондентів повідомили про перехід їх навчального закладу виключно на дистанційне навчання у зв'язку з запровадженням адаптивного карантину в Україні. Це спричинило низку проблем навчального процесу, передусім технічного характеру, проблем, пов'язаних з організацією навчального процесу дистанційно, зміну обсягів навчального навантаження та актуалізували питання якості навчання. Кожен десятий опитаний студент повідомив про виникнення проблем, пов'язаних з міжнародною академічною мобільністю через запровадження карантинних заходів. Водночас близько 20% опитаних студентів та викладачів вказали на відсутність будь-яких проблем у зв'язку з переходом на дистанційне навчання.

Переважає більшість опитаних (83% викладачів та 78% студентів) вказали на активність власних навчальних закладів щодо забезпечення дистанційного навчання. Йдеться, зокрема, про запуск власних платформ дистанційного навчання, про наявність яких повідомили 74% опитаних викладачів. І лише 8% викладачів та 5% студентів відзначили відсутність таких заходів.

Оцінки викладачами заходів, вжитих їх навчальними закладами задля забезпечення дистанційного навчання, засвідчують вищий, порівняно зі студентством, рівень задоволеності (відповідно 48% та 62% повністю або загалом задоволених).

Щодо заходів, які необхідно здійснити вищим навчальним закладам для вирішення проблем, котрі виникли у зв'язку з переходом на дистанційне навчання, думки студентства та викладацтва мають незначні відмінності. Більше половини опитаних викладачів серед топ-3 проблем, які потребують вирішення, відзначають необхідність укладення вищими навчальними закладами договорів з платформами дистанційного навчання (59%), організацію постійної технічної підтримки учасників навчального процесу (56%), а також скорочення документації та звітності, що супроводжують дистанційне навчання (57%). Пріоритети студентства в пунктах 1-2 співпадають з викладацькими, хоча й мають нижчий рівень підтримки. Окрім цього 45,3% опитаних студентів очікують від своїх ВНЗ здійснення різного роду підтримки (психологічної, фінансової тощо).

Оцінка можливостей та переваг, які створює формат дистанційного навчання, у викладацтва та студентства також дещо відрізняється. Серед переваг викладачі передусім відзначають оволодіння новими інструментами, які надають платформи дистанційного навчання (71%), ширші можливості для використання візуалізацій, що сприяють кращому засвоєнню матеріалу (49%), можливість повторення лекційних матеріалів у запису (47%) та можливість працювати в більш зручних умовах (44%). Студентство ж до основних переваг, пов'язаних з дистанційним навчанням, відносить головним чином економію часу та коштів (59%), а також можливість працювати в більш зручних умовах (58%).

ЛІТЕРАТУРА

1. IAU Global Survey on the Impact of COVID-19 on Higher Education around the World [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid19_and_he_survey_report_final_may_2020.pdf
2. Public Funding Observatory 2020/2021 Part 1: Financial and economic impact of the Covid-19 crisis on universities in Europe [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://eua.eu/resources/publications/944:public-funding-observatory-2020-2021.html>
3. Rumbley Laura. Coping with COVID-19: International higher education in Europe [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eaie.org/our-resources/library/publication/Research-and-trends/Coping-with-COVID-19--International-higher-education-in-Europe.html#>

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСВІТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Навесні 2020 р. ще можна було перебувати в ілюзії, що період “після пандемії” незабаром настане, втім наприкінці осені на це вже мало хто розраховує, а відтак соціологія має вивчати нову соціальну реальність, в тому числі в полі освіти.

Західні публікації в галузі соціології освіти зосереджені на посиленні нерівності внаслідок неоднакового доступу до інструментів онлайн-навчання. Мова йде про: 1) нерівний доступ до технологій та 2) про розрив у вмінні користуватися цими технологіями, і, 3) поглиблення нерівності у ставленні до студентів із різним рівнем оволодіння цифровими технологіями [1].

Цифрова нерівність в Україні також існує й не може не позначитися на умовах доступу до шкільної освіти різних прошарків населення під час карантинних обмежень. За даними звіту ЮНІСЕФ, є суттєва нерівність між бідними та багатими домогосподарствами щодо наявності вдома комп'ютера / ноутбука / планшета. Серед 10% найбідніших домогосподарств тільки 55% мають комп'ютер. Якщо серед підлітків 14-17 років користуванням інтернетом для освітніх цілей є широко розповсюдженим (83%), то серед дітей 7-13 років це є менш розповсюдженим, тобто молодші школярі мають менше навичок у цьому. Успішність онлайн-навчання залежить і від умов проживання. Найскладніше – багатодітним сім'ям, серед яких близько половини (49,6%) проживають у квартирах площею до 40 м² за даними цього звіту.

Отже, українське суспільство стикається із ризиками нерівності (в тому числі цифрової), що поглиблюють нерівності у доступі дітей до якісного навчання, втім, у полі освіти є й інші проблеми (й можливості), що яскраво проявилися під час пандемії та потребують соціологічного осмислення.

Потребує уваги феномен, який можна умовно окреслити як “саботаж (невиправданих?) заборон”. Мова йде про саботування карантинних обмежень у навчальних закладах при тому, що формально вони виконуються. Формально учням здійснюється вимірювання температури, реально – прилади не відкалібровані та показують явно невірні значення; формально учениць чи учнів, які мають перебувати на самоізоляції, не навчають очно, реально – ці діти відвідують заняття тощо. Для соціології тут є певний виклик, адже дослідження в галузі освіти мають враховувати невідповідність між декларованими та реальними заходами, при цьому кількісні дослідження можуть бути недостатньо чутливими для “вхоплення” важливих показників.

Важливим напрямом для вивчення змін під час пандемії мають стати дослідження, спрямовані безпосередньо на дітей та підлітків, як отримувачів освіти. Потрібна консолідація зусиль із психологами, які вивчають психоемоційний стан дітей, а також порівняльний аналіз із даними про академічну успішність учнів. Цілком можливо, що для частини високомотивованих дітей із низькими комунікативними характеристиками карантинне навчання є психологічно більш комфортним, в той час як для дітей

із високою потребою у живому спілкуванні онлайн-навчання викликає серйозну психологічну фрустрацію та, як наслідок, зниження академічної успішності.

Період карантину можна розглядати не тільки як виклик, а й час для нових можливостей. Так, наприклад, для сімей, які не були певні щодо переходу на *дистанційну освіту* та індивідуальну освітню траєкторію для дитини, пандемія може стати достатнім поштовхом для цього кроку. Зростання запиту на продуману та якісну дистанційну освіту вочевидь породжує сплеск пропозиції такого формату навчання у приватному секторі. До цього ж, приватна дистанційна освіта суттєво дешевше, ніж приватна очна, тому для сімей, незадоволених якістю навчання у державних закладах та ціною у приватних, приватна дистанційна освіта може стати прийнятним варіантом.

Онлайн-формат в період пандемії висвітлив питання про *якість та зміст державної шкільної освіти* – незадоволення ними батьків може призвести як до пасивного пристосування до ситуації (зростання ролі репетиторства для індивідуальної підготовки дитини), так і до активних дій (участі в обговоренні нових стандартів освіти або переході на хоумскулінг). Саме незадоволення шкільною освітою може перетворитися на можливість для впровадження сучасніших та ефективніших напрямків навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cassidy Puckett and Matt Rafalow. COVID-19, Technology, and Implications for Educational Equity // ASA Footnotes. A publication of the American Sociological Association. May/June 2020. – 2020. – Vol.48. Issue 3. Available at <https://www.asanet.org/news-events/footnotes/may-jun-2020/research-policy/covid-19-technology-and-implications-educational-equity-sociology-education>

Сазонова Валерія

аспірантка факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АВТОРИТАРНІСТЬ ЯК СПРИЙНЯТТЯ ГРУПОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПІДХІД ДЖОНА ДАКІТА

Активні наукові дослідження авторитарності почалися з роботи Теодора Адорно та колег «Авторитарна особистість», яка стала першою ґрунтовною концептуалізацією феномена авторитарності. Саме в рамках цієї роботи авторитарність розумілася як набір особистісних характеристик, а точніше восьми особистісних якостей: конвенціоналізм, авторитарне підпорядкування, авторитарна агресія, антиемоційність, забобонність та стереотипність, сила та непорушність, деструктивність та цинізм, проєктивність та надмірна стурбованість сексуальними проблемами [1, с. 228]. Чимала кількість подальших робіт, присвячених вивченню авторитарності, спиралася саме на психодинамічний підхід, запропонований групою Адорно. Проте поступова критика «Авторитарної особистості» стимулювала пошук нових підходів до пояснення і розуміння феномена авторитарності. У цьому контексті варто згадати роботи Джона Рея [5], Мілтона Рокіча [6], Роберта Алтемаера [2] та

інших. В межах даної роботи ми зосередимося на аналізі напрацювань новозеландського дослідника Джона Дакіта.

Ключова дослідницька проблема, яку актуалізує Дакіт, полягає у тому, що особливості міжособистісної взаємодії цілком можуть бути пояснені через відмінності в структурі особистості (індивідуальні якості та характеристики особистостей, які взаємодіють). Однак для пояснення колективної чи групової поведінки відмінності в індивідуальній структурі особистості виявляються недостатніми. Натомість варто звертатися до специфіки групової ідентифікації. Відтак, аналізуючи доробок Алтемаєра, який визначає авторитарність як зв'язок трьох конструктів: конвенціоналізму, авторитарного підкорення та авторитарної агресії [2], – Дакіт припускає, що кожен із цих трьох аспектів відображає інтенсивність емоційного зв'язку індивіда з соціальною групою, до якої він належить. На його думку, чим вищий рівень ідентифікації з групою, тим вища потреба в груповій згуртованості. Спираючись на це припущення, дослідник пропонує визначати авторитарність як індивідуальну чи групову концепцію відносин, як мають вибудовуватися стосунки групи з її окремими членами [3]. Виходячи з цього визначення, вищим рівнем авторитарності характеризуються групи чи особистості, які вважають, що потреби та цінності окремих членів групи мають бути другорядними відносно цінностей та потреб групи. Пропонуючи таке розуміння феномена авторитарності, автор усуває ще один суттєвий недолік «Авторитарної особистості» – брак розуміння того, що ж саме лежить на протилежному боці континуума авторитарності. Дакіт вважає, що це лібертаріанізм – віра в те, що цінності індивідуальної свободи мають бути першочерговими щодо цінностей групи та її потреб. На думку автора, до виділених Алтемаєром складників авторитарності можна додати відповідні їм характеристики лібертаріанізму, тим самим уточнивши феномен авторитарності. В такому разі, як вважає Дакіт, кожен із критеріїв буде вимірювати як індивідуальні переконання, так і характеристики групи, до якої належать респонденти [3].

Варто зазначати, що сила цих соціальних переконань, а, відповідно, і рівня авторитарності, залежить від зовнішніх обставин, в яких опиняється група. Наприклад, якщо з'являється загроза єдності групи, то значущість та важливість групової згуртованості різко зростає. Відтак, принциповим моментом, про який варто згадати, є те, що підхід до розгляду авторитарності як групового феномена, означає важливість соціального контексту, в якому перебуває група, і його (контексту) безпосередній вплив на коливання рівня авторитарності в групі. Іншими словами, авторитарність слід сприймати як нестабільну характеристику групи.

Отже, запропонований Дакітом концепт авторитарності як соціальних переконань та ступеня групової згуртованості має потенціал для пояснення проявів авторитарності в ситуаціях, де зачіпаються інтереси групи, до якої належить індивід, а отже, для пояснення проявів авторитарності на індивідуальному рівні ця концепція малозастосовна. Переконання людей щодо нормативних правил регулювання взаємодії всередині соціальної групи є самоочевидними для них, такими, що не потребують пояснення чи підтвердження, відповідно, в подальшому такі переконання знаходитимуть

відображення в установках та цінностях індивідів. Для дослідників це означає, що авторитарність може бути виміряна через установки та цінності, як передбачалося в класичній Ф-шкалі. Проте варто пам'ятати, що більшість розроблених методик все ж орієнтована на розуміння авторитарності як індивідуального феномена. Хоча тут можна заглибитися ще більше та шукати пояснення виникнення тих чи інших переконань відмінностями у структурі особистісних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности. Под общей редакцией д.филол. н. В. П. Култыгина. – М.; Серебряные нити, 2001. – 416 с.
2. Altemeyer R. Right-Wing Authoritarianism / Robert Altemeyer. – Winnipeg: University of Manitoba Press., 1981.
3. Duckitt J. Authoritarianism and Group Identification: A New View of an Old Construct // Political Psychology. – 1989. - №10(1). – Pp. 63 – 84.
4. Duckitt J. Psychopathology, authoritarian, attitudes and prejudice / J. Duckitt // South African Journal of Psychology. – 2002. –№4. – Pp. 1-8.
5. Ray, J. J. (1976). Do authoritarians hold authoritarian attitudes? Human Relations, 29, 307-325.
6. Rokeach M. The Open and Close Mind/ Milton Rokeach. – Basic books, New York, 1960.

Popovici Angela

Associate professor, Ph.D., Head of the Department of Political Sciences and International Relations? Academy of Public Administration, Republic of Moldova

EUROPEAN SOLIDARITY IN THE FACE OF THE COVID 19 CRISIS

Now more than ever, the fight against coronavirus encourages an analysis of the foundations and limits of solidarity between the Member States of the European Union, just as the 70th anniversary of the Schuman Declaration, often cited for its call for "concrete achievements that first create a de facto solidarity". In 2007, Article 2 of the Lisbon Treaty confirms the importance of solidarity and raises it to the rank of value common to the Member States [4]. The Charter of Fundamental Rights devotes an entire chapter to it [1], and the case law of the Court of Justice of the European Union specifies the conditions for its application. However, this definition of solidarity is incomplete because it doesn't take into account the social dimension that is intrinsic to it and which organizes the balance of coexistence.

It is essential that the European Union be placed in a global framework in order to better understand how solidarity within the European Community works at different levels. In this context, are being explored three forms of solidarity that are fundamental in the European Union. First of all, transnational solidarity between Europeans; international solidarity between Member States; and, finally, national solidarity in European countries and societies [3:165].

European solidarity is also a tool for responding to crises. The repeated crises that Europeans have faced in the last ten years, including the current crisis generated by the COVID-19 pandemic, call into question the idea of a convergence between the national interest and the common European interest. European construction

sublimated national political rivalries by rejecting the policy of power. But this construction was, at the same time, the result of a compromise between national visions, each Member State projecting on it a particular political strategy and specific national interests.

Of course, European integration didn't make the interests of EU Member States disappear or merge completely. However, "de facto solidarity" has developed among Europeans, in other words, the possibility for them to count on the support of their partners, especially when faced with major challenges and exceptional circumstances.

The COVID-19 pandemic put European solidarity to the test. In the face of this major crisis, the EU's decision-making machinery initially reacted with difficulty. There were no mechanisms dedicated to the health protection of Europeans and the rapid, coordinated and unified counteraction of epidemiological dangers of this magnitude. Some European governments have been overwhelmed by the rapid transmission of the virus, and others resorted to uncoordinated actions, such as restricting the marketing of medical equipment or free interstate movement [2].

The pandemic demonstrated that EU member states not ready to sacrifice self interests for pan-European. At one point, European solidarity was just a slogan, and the European Commission failed to fulfill its coordination mission. Gradually the mechanisms of European coordination, exchange of information, advanced experience and crisis management have been activated. European Commission President Ursula Von der Leyen made an unusual gesture, apologizing to the Italians on behalf of Europe. She acknowledged that the Union not demonstrated enough solidarity when northern Italy was hit by the coronavirus epidemic. It should be noted, however, that the crisis has been deepened by national selfishness and increased feelings of distrust of the EU's central institutions.

In conclusion, we can say, that the Europe is facing a crisis of solidarity, both in its political dimension (between Member States) and in its social dimension (towards European citizens). States are increasingly opposed to the principle of pooling risks and resources, and compensation and redistribution mechanisms remain national prerogatives. In this context, only the creation of a real European "political and social community", which involves deepening integration, can create the bonds of solidarity in Europe. We must not forget that solidarity is the heart of European construction. For the first time since its creation, this solidarity is jeopardized by the proliferation of crises. Solidarity establishes first of all a relationship of collaboration, bilateral and mutual support in the interest of each state. Moreover, global challenges are also transnational and can only be solved at European level, thanks to solidarity. Attempts by states to govern international phenomena on their own, especially globalization, the digital revolution and migration, can only lead to political failure. By continuing political integration, the European Union can unite states and peoples around a common vision, while (re) finding intra-European solidarity and establishing a democratic Europe.

REFERENCES

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. In: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012P/TXT>

2. Cenușă D. Efectele pandemiei - între solidaritatea UE și reziliența vecinilor estici. In: https://www.ipn.md/ro/revista-ipn-a-evenimentelor-si-tendintelor-politice-16-22-7978_1072368.html#ixzz6Mi2vuoUp

3. Coman R., Fromont L., Weyembergh A. Les solidarités européennes: entre enjeux, tensions et reconfigurations. Ed. Bruylant, 2019, 448 p.

4. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. In: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12007L/TXT&from=EN>

Сірій Євген

доктор соціологічних наук, професор, Державний інститут сімейної та молодіжної політики.

НОВІ ВЕКТОРИ ІДЕНТИЧНОСТІ СОЦІОЛОГІЇ

Проблематика пандемії COVID-19 резонансно ввійшла не тільки до предмету обговорення природничих наук і медицини, але і соціогуманітарних. І хоча це ще контрастно не вирізняється, однак перші розвідки, як ми бачимо, на цьому фронті вже з'являються.

Разом з тим приходять і нові пізнавальні проблеми епістемологічного характеру, що можливо видозмінить дизайн-структуру соціологічного знання та зміст функцій соціології.

Проблема соціологічної рефлексії, яка витікає з цієї пізнавальної площадки, а саме впливу природних катаклізмів на соціум, на соціальні процеси, та наслідків власної (антропогенної) діяльності, як би дозріває давно, але, на щастя не знаходила можливості резонансно заявити про себе.

Вплив природних аномалій і техногенних катастроф не був об'єктом пильної уваги вітчизняної та світової соціології. Мабуть мала місце низька затребуваність як прикладного, так і фундаментального характеру, в результаті чого існує проблема відсутності системного погляду на соціалізовану природу та біологізований соціум, а також відсутності міждисциплінарного діалогу і методів соціальної інтерпретації екологічного знання.

Однак, як бачимо, глобальним є не тільки соціальне життя, але і природні процеси, спричинені екологічними і соціальними катастрофами. Сам факт зненацької появи такого мегакатаклізму як пандемія COVID-19 є доволі загадковим і невивченим у блуканні між конспірологічними теоріями змов щодо перезавантаження економіки і знищення дрібного бізнесу у світі, тотальної і глобальної чіпізації, радикального «відновлення» суспільства за аналогією природного доборута іншого, з одного боку, та свідомого чи випадкового витoku вірусологічної зброї – з іншого. А можливо, має місце природне, синергійне (за принципом) походження цього катаклізму. Як би там не було, однак, є факт наявності надзвичайної події – «удару» біологічного посоціальному. До того ж тотальна та радикальна зміна способу життя є дуже рідкісним фактом. Ми всі є свідками того, що йдеться про події та ситуації найрізноманітнішого масштабу: від поширення смертельно небезпечних

захворювань і зміни типу суспільного виробництва, до серійних явищ локальних подій суспільно-політичного характеру (масової непокори, бунтів, зниження терпимості, надвисокої соціальної напруженості і масового «психозу», зміни культурних взірців та багато іншого. У суспільстві вже говорять про появу так званої «нової нормальності».

Зараз люди погано розуміють, як світ влаштований, що і як буде складатися завтра. Людська свідомість може прийняти такий опис сьогодення лише як картину тимчасового світу – світу чужого і незрозумілого, з невідомими правилами, загрозами, з похмурих майбутнім, і в надії, що вчорашній світ завтра повернеться, що «сьогодення» потрібно пережити як тимчасовий проміжок між вчора і завтра, що виник з вини вірусу. І важко уявити, як зможуть повернутися вчорашні «цінності» в умовах економічного спаду з втратою роботи, зниженням благополуччя і рівня життя.

Однак реальність ще й така, жити потрібно сьогодні, тут і зараз. Щоб жити і орієнтуватися в такому світі, потрібні уявлення про нього, що роблять його реальністю, з якою можна спробувати впоратися. Як буде формуватися картина «нової реальності» чи «нової нормальності» – це, мабуть має стати ключовим питанням для соціології, яка ще претендує на роль універсальної теорії про суспільство, інстанції опису, тлумачення соціальних процесів. Звідси, дослідницькі завдання для соціології формулюються у пізнання того (тут доречно звернутися до В. Ядова): «як звичайні люди, діючи в межах загального коридору можливостей і правил гри, заданих соціальними інститутами змінюють звичну поведінку, починають жити по-новому. І в разі драматичних змін умов свого життя знаходять нестандартні рішення, формують іншу ідентичність, видозмінюють зміст свого життя» [1]. До слів В.Ядова варто додати і «суспільну реакцію на природні виклики».

Так чи так, ця дослідницька площадка розглядається як предметна область глобальної соціології, що включає в себе характеристику такого глобального процесу, як пандемія коронавірусу COVID -19. Сюди входять і ті завдання, які пов'язані з осмисленням сценаріїв і трендів посткоронавірусного світу, що виражається в систематизації дослідницьких проектів зарубіжних та вітчизняних соціологів, соціальних філософів, представників гуманітарного та природничо-наукового знання, які прогнозують майбутній устрій світу.

На ці та інші питання, що стосуються функціонування майбутнього суспільства і людини в цьому суспільстві, повинна відповісти соціологія, подібно до таких відносно перших такого роду працях Г. Радрігерса, Т. Вачтендорфа, К. Расселла «Дослідження катастроф у соціальних науках: вивчені уроки, виклики та майбутні траєкторії» [2], Р. Доуті та Л. Аллена «Динаміка катастрофи. Уроки ризику, реагування та відновлення» [3], Д. Блека «Соціологія пандемії», Д. Кохана «Соціологія освоєння коронавірусу» [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Как люди делают себя. Обычные россияне в необычных обстоятельствах: концептуальное осмысление восьми наблюдавшихся случаев / Под общ. ред. В.Ядова, Е.Даниловой, К. Клеман. - М.: Логос, 2010. - 388 с.

2. Rodriguez H., Wachtendorf T., Russell C. Disaster Research in the Social Sciences: Lessons Learned, Challenges, and Future Trajectories. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*. 2004. Vol. 22, No. 2.

3. Dowty R., Allen L, eds. *Dynamics of Disaster. Lessons on Risk, Response and Recovery*. London: Earthscan, 2011.

4. Cohan D.J. Sociology of the virus assignment. Режим доступу: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/social-lights/202004/college-assignment-about-the-pandemic>.

Мариніч Ірина

кандидат соціологічних наук, науковий співробітник відділу історії та теорії соціології, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

КОНЦЕПТ КАУЗАЛЬНІСТЬ У ДОСЛІДНИЦЬКІЙ СТРАТЕГІЇ АНАЛІТИЧНОЇ СОЦІОЛОГІЇ ТА ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОГРАМАХ

Пандемія COVID-19 і тотальний у глобальному вимірі й наймасовіший в історії людства карантин стануть черговою перевіркою соціології на здатність виконання нею найголовнішої функції – пояснення (а не тільки опису). Центральною формою соціального пояснення є причинно-наслідковий зв'язок. Найважливіші експланандуми (предмети пояснення) – соціологічні феномени. Каузальність (причинність) є фундаментальною категорією пізнання й однією з найважливіших у методології, ключовим поняттям категоризації та концептуалізації навколишнього світу.

Аналітична соціологія позиціонується як дослідницька стратегія, що вможливорює побудову та верифікацію пояснювальних моделей у соціальних науках, представляє теоретичне знання як набір схем каузальних механізмів і забезпечує метатеоретизування інструментом агентно-орієнтованого імітаційного моделювання [1]. Базовими теоретико-методологічними засадами аналітичної соціології є: 1) структурний індивідуалізм (всі соціальні факти, їхню структуру та зміну можна пояснити під кутом зору індивідів, їхніх властивостей, дій і відносин між ними [2: 60]); 2) механістичне пояснення (як протиставлення двом іншим стратегіям пояснення: на основі загального закону та у статистичному вимірі [3]; 3) принцип каузально-супервенційних зв'язків макро- та мікрорівня, який деталізує загальну схему взаємозв'язку соціальних дій індивідуальних акторів і структурних соціальних феноменів [4]. Макрорівневі стани каузально впливають на мікрорівневі дії як соціалізаційні та ситуаційні умови. Виявлення причинних механізмів, які пов'язують макрорівень соціальних інститутів, норм, емерджентних колективних явищ і мікрорівень індивідуальних поведінкових актів, і є основною метою соціальних досліджень [5]. Щоб зрозуміти причини дії, ґрунтованої на переконаннях і поглядах дієвця, його цілях, намірах і принципах, потрібно визначити сенс дії у контексті правил, практик, традицій і пояснень. То ж ця дослідницька програма застосовує обчислювальні інструменти, такі як агентне моделювання, машинне навчання і широкомасштабні веб-експерименти, і значною мірою співпадає з областю обчислювальної соціальної науки, що народжується [7]. Ключові ідеї,

на яких ґрунтується теоретизування із зверненням до механізмів в аналітичній соціології, є плідною альтернативою економічним підходам, орієнтованим на виявлення причинно-наслідкових зв'язків [8].

Фактично ієрархія механізмів утворює ієрархію теорій та концептуальних схем, які уточнюють, деталізують одна одну. За умов теоретичного плюралізму, доцільно застосовувати методологію теоретичних дослідницьких програм (ТДП), розроблену соціологами Стенфордського університету (США) Дж. Бергером, М. Зелдичем і Д. Вагнером, які ідентифікували моделі теоретичного зростання та відповідні їм критерії оцінки [8]. Під теоретичною дослідницькою програмою розуміється система взаємопов'язаних теорій у сукупності з орієнтуючими стратегіями та релевантними прикладними дослідженнями соціальної реальності; під теоріями – сукупності загальних і абстрактних взаємопов'язаних понять і принципів, які описують певну область реальності; а під орієнтуючими стратегіями – метатеоретичні структури взаємопов'язаних понять, цілей, стандартів, припущень, що спрямовують конструювання емпіричних теорій [8]. Типологія відносин між теоріями ґрунтується на варіативності, конкуренції й інтеграції теорій [9: 4984–4985]. ТДП призначені для раціонального пояснення накопичення теоретичного знання; теорії всередині програми співмірні і відкриті для перевірки на емпіричну адекватність. Big Data можуть змінити існуючі в межах соціології концептуальні схеми і теоретичні пояснення соціального світу фундаментально [10]. За таких умов аналітична соціологія може бути найзапитованішою, пояснюючи, як індивідуальна (суб'єктивно) раціональна поведінка може призводити до ненавмисних і небажаних наслідків на колективному рівні, а макрорівневі ситуації відтворюватися через каузальні механізми на мікрорівні. Каузалістська концептуальна стратегія, ґрунтована на механістичних поясненнях аналітичної соціології у поєднанні з теоретичними дослідницькими програмами, виявляє значний інноваційний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hedstrom P., Bearman P. (eds.). *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. Oxford : Oxford University Press, 2009.
2. Hedström P., Ylikoski P. *Causal Mechanisms in the Social Sciences*. *Annual Review of Sociology*. 2010. Vol. 36. P. 49–67.
3. Hedstrom P., Swedberg R. (eds.). *Social mechanisms: An analytical approach to social theory*. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1998.
4. Савчинський Р. Проект аналітичної соціології, або У пошуках відповіді на питання «чому?». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 47–64.
5. Гацков М. Соціологічний аналіз і логос. Експланаторна схема аналітичної соціології. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2011. № 4. С.143–161.
6. Keuschnigg M., Lovsjö N., Hedström P. *Analytical sociology and computational social science*. *Journal Computational Social Science*. 2018. Vol. 1. P. 3–14. <https://doi.org/10.1007/s42001-017-0006-5>

7. Hedstrom P., Wennberg K. Causal Mechanisms in Organization and Innovation Studies. Forthcoming in Innovation: Organization & Management. Ratio Working Paper 284. 2016 <http://dx.doi.org/10.1080/14479338.2016.1256779>
8. Theoretical Research Programs: Studies in the Growth of Theory / Ed. J. Berger, M. Zelditch. Stanford : Stanford University Press, 1993.
9. Wagner D.G. Theoretical Research Programs. Blackwell Encyclopedia of Sociology / Ed. G. Ritzer. Cambridge, MA : Blackwell, 2006. Vol. X. P. 4976–4979.
10. Мариніч І. Каузалістська перспектива метатеоретизування і аналітична соціологія П.Гедстрема. Соціальні виміри суспільства : Зб. наук. праць / Головн. ред. д.соціол.н. М.О. Шульга. Київ : Інститут соціології Національної академії наук України, Київ, 2019. Вип. 11 (22). С. 190–211.

Ліпич Людмила

кандидат філософських наук, доцент, Національний транспортний університет

ЦІННІСНА НЕЙТРАЛЬНІСТЬ: ОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПТУ В СОЦІОЛОГІЇ АЛВІНА ГОУЛДНЕРА

Спроби зрозуміти і пояснити зміни, що відбуваються в суспільстві, завжди перетворювалися в науковому середовищі в дискусії навколо природи соціологічного знання, сутності, ролі і місця соціологічної науки, її предмету, структури, методів та методології досліджень. Привертає увагу той факт, що учасники дискусій при аргументації своїх позицій вдавалися до усталених концепцій із теоретичного спадку авторитетних постатей науки.

Під час однієї із таких дискусій, що розгорнулася в 60-х роках ХХ століття в західній соціології, американський соціолог А. Гоулднер звертається до концепту ціннісної нейтральності, вперше обґрунтованого в соціології Макса Вебера.

Свою статтю «Анти-мінотавр: міф ціннісно-нейтральної соціології», Алвін Гоулднер розпочинає так: «Це опис міфу, створеного до речі, чудовим мінотавром на ім'я Макс – Макс Вебер, якщо бути точним; його міф полягав в тому, що соціальні науки повинні і мають бути ціннісно-нейтральними» [1: 199]. Цікаво, що назва статті, хоча одразу і викликає асоціацію з назвою роботи Ф. Енгельса «Анти-Дюринг», однак це не є анти-Вебер, мова скоріше не про Макса Вебера, а про тих, хто, на думку Гоулднера, спотворює веберівський концепт ціннісної нейтральності, догматизує його, закликає до відмови здійснювати оціночні судження.

В контексті веберівського концепту ціннісної нейтральності він зосереджується на критиці сприйняття ціннісної нейтральності представниками структурно-функціонального підходу. Так, А. Гоулднер зауважує, що Т. Парсонс і його послідовники забезпечують базу для критики суспільства, але ця критика може бути тільки критикою окремих частин, а не всієї системи, «критикою зсередини». Ухвалення існування «універсальних реквізитів» соціальних систем і розгляду частин суспільства з точки зору їх функціональності, що має на увазі спрямованість на благо, призводить

функціоналістів до парадоксу, характерного для платонівської теорії, яка могла критикувати окремі форми рабства, але не сам інститут рабства в принципі.

Є ще і інший аспект в назві статті: нагадаємо, що міф означає деяку амбівалентність: повідомлення і матеріал для нового повідомлення [2:284].

Таким повідомленням стає обґрунтування нового напрямку соціологічних досліджень, суттю якого є необхідність «дивитись на соціолога так само, як і на будь-яке інше заняття, будь то водій таксі, медсестра, шахтар чи лікар» (1:199), тобто вивчення самих соціологів.

В якості критерію для виділення типів соціологів А. Гоулднер використовує концепт ціннісної нейтральності, за яким виокремлює наступні типи: ті, хто «живе за допомогою» соціології; ті, що зорієнтовані на тих, хто більше дасть; незалежні від моральних переваг; ті хто живе «заради» соціології.

На думку А. Гоулднера, багато соціологів відчувають себе відчуженими від суспільства, в якому вони живуть, оскільки, огородившись в зведених ними самими «інтелектуальних гетто», вони не можуть вносити свій внесок в життя цього суспільства. Головним завданням рефлексивної соціології за Гоулднером є виведення нової породи соціологів, які будуть здатні краще розуміти людей та соціальний світ, в якому вони перебувають.

Таким чином, концепція ціннісної нейтральності в соціології Алвіна Гоулднера представляє інтерес за наступними ознаками:

- пропозицією щодо створення іншої дослідницької програми для соціології – програми «рефлексивної соціології»;
- розробкою концепції рефлексивної соціології, предметом якої має стати сама соціологія і світ соціологів;
- аргументацією відходу від «value-free sociology» до соціології, яка налаштовується критично до сучасного суспільства і спрямовується на зміну життя тих чи інших соціальних груп;
- поясненням механізмів взаємодії суспільства всезагального добробуту і соціологів, взаємовідносин держави і соціологів.

Отже, як представник нової генерації соціологів, А. Гоулднер, звертається до проблеми місця соціолога в суспільстві і прагне поставити вчення про взаємини соціологів і суспільства на теоретичну основу. Він ініціював створення відносно нової парадигми в розвитку соціологічного знання – рефлексивну соціологію.

Слід відзначити, що А. Гоулднер вважав попередниками своєї рефлексивної соціології соціологію пізнання і соціологію професій і науки. Однак, серед дослідників, існує думка, згідно з якою ідея рефлексивної соціології Алвіна Гоулднера є прямим продовженням справи засновника розуміючої соціології Макса Вебера. Проте, це не так, тому що концепт соціальної дії розуміючої соціології, як відомо, поділяє дії людей на чотири категорії: цілераціональна дія, ціннісно-раціональна дія; афективна дія і традиційна дія.

А тому, можна зробити висновок про те, що ті, хто спроможний до раціонального узгодження наміру і дій можуть легко перетворювати усіх інших в засоби власних дій.

На відміну від розуміючої соціології, в рефлексивній соціології такої суперечності не існує. В ній є проблема суперечності між соціологами і суспільством і є проблема соціологічної рефлексії, предметом якої є питання морального вибору соціолога, – з ким бути, з суспільством, чи з тими, хто стоїть над суспільством і панує над ним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gouldner A.W. Anti-Minotaur: The Myth of a Value-Free Sociology / A.W. Gouldner// Social Problems. – 1962. – V. 9, № 3. – С. 199–213.
2. Николаенко В.Л. Социология культуры : краткий словарь / [под науч. Ред. Туленкова Н.В.] / В.Л. Николаенко, Л.Г. Николаенко. – К. : ИПК ГСЗУ, 2011. – 577 с.

Позній Олександр

директор дослідницької компанії «Актив-груп»

РЕЛІГІЙНІСТЬ У РОЗРІЗІ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ: ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Потреба в описі, аналізі та систематизації концептів, що описують феномен релігійності, сформованих на рівні спеціалізованих досліджень чи суміжних дисциплін, спричиняють наукові проблеми, що відповідають загальній ситуації сучасної соціології останніх десятиліть. Накопичення емпіричних галузевих досліджень детермінують потребу узагальнити їх в єдиній соціологічній теорії. Зрештою, процес появи нових релігійних форм та тенденції їх розвитку вимагають ретельного соціологічного теоретичного аналізу не лише з точки зору відокремлення від культурного рівня та опису характеристик сучасної релігії, а й із встановлення абсолютно нової форми взаємодії між релігією та іншими сферами життя сучасного соціуму.

Тому, з огляду на повну відсутність у цій галузі широкої цілісної теорії, необхідність концептуалізації трансформації релігійної поведінки в рамках великої соціологічної теорії представляється вельми актуальною, адже сама релігійна теорія, як і концепція релігії, формується на рівні досліджень у цій сфері. Адже за умови, якщо ми знаємо, що релігія – це джерело найважливіших духовних цінностей, то зрозуміло, що релігійність – це не лише якась певна поведінка в межах релігійних установ, релігійність – це також те, як людина діє в особистому, громадському та політичному житті. Релігійні переконання – це те, як релігійні погляди людини позначаються на її поведінці та думках, включаючи як морально-етичний, так і політичний і повсякденний смисложиттєвий вибір. Однак не важко помітити що навіть віруючі люди, часто представники однієї церкви чи однієї конфесії роблять його по різному ще й тому що сама релігійність у них різна.

Не заглиблюючись в типологію релігійності слід відзначити, що релігійність слід аналізувати на двох рівнях: декларативному та фактичному, реальному. Зокрема це зазначає в своїй роботі О. Козловській [1], а також описує в своїй роботі Н.Дудар [2]. В українській соціології вже багато років поспіль вимірюють релігійні вірування людей. Використовують цей всеосяжний показник для оцінки як релігійної поведінки так і релігійного знання, участі у

релігійних заходах та різноманітних практиках. Вивчаються і інші показники - глибина релігійних вірувань: віра в релігійні заяви, наголос на віруваннях, участь у релігійних зборах (богослужіннях), особисті молитви та фінансова підтримка церкви. Виходячи з оцінок глибини релігійності ми також можемо виділити два принципово різні типи релігійності: масові вірування та церковні вірування. Згідно з дослідженнями, крім протестантів, до другої категорії належить близько третини віруючих традиційних церков, релігійність яких відповідає існуючим релігійним стандартам ортодоксального наслідування. Більшість з цих стандартів слід віднести до повсякденних практик традиційної релігійної поведінки, які потребують окремого вивчення в контексті тих чи інших поведінкових виборів. І хоча в просторі соціології релігії існують вже чимало концептів, які намагаються пояснити деталі взаємодії релігійності з полем культури та цінностей, слід зазначити, що соціальний та культурний механізм трансформації релігійних переконань є загалом новим для вітчизняних соціологічних теорій з огляду на унікальну соціальну ситуацію в сучасній Україні.

В цьому контексті слід зазначити що останні десятиліття багато дослідницьких установ, зокрема таких як КМІС, Соціальний моніторинг, Демократичні ініціативи, Центр Розумкова і т.д., проводили емпіричні дослідження українських релігійних вірувань та ролі церкви в українському суспільстві. На основі всебічного аналізу цих результатів дослідження ми можемо чітко побачити динаміку української соціальної та релігійної діяльності та її основні тенденції. На Заході також активно розвиваються емпіричні дослідження релігійної діяльності, і на цій основі сформувались концепції взаємовпливу релігійності й інших сфер соціуму. У той же час, більшість сучасних релігійних концепцій «потерпають» від описовості і не осмислюються в загальних соціологічних теоріях, що значною мірою ускладнює інструменти вимірювання релігійності і зокрема розрізнення типів релігійності, обґрунтування основних її маркерів. Проте особлива увага й інтерес дослідників релігії прикутий до неорелігійних рухів та інституцій, їх впливу на сучасні суспільства, взаємодію з традиційними релігіями і т.д.

Окремий інтерес в цьому становить вплив процесу глобалізації на релігію, процеси адаптації традиційних релігій до сучасних реалій, створення і вплив руху нью-ейдж, як синкретичної форми релігійної і містичного мислення на сучасну масову культуру і ідеологію. В цьому контексті досліджується і секуляризація, яка поступово змінюється вже десекуляризацією, адже більше вчених починають говорити про нове «повернення» релігії, формування нових її форм і як інституцій – організацій так і спільнот-громад. Зокрема, одна з останніх робіт присвячена цьому питанню – це робота М. Паращевіна [2]. Мова йде про появу віртуальних спільнот, дистанційне залучення, міжконфесійний діалог. Завершуючи нарис основних векторів сучасних досліджень релігії в соціології, варто зазначити, що в контексті концептуалізації основних проблемних зон, найактуальнішою постає, на нашу думку, тема трансформації традиційної релігійності і її вплив на інші сфери життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козловський О. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу / Олег Козловський. – Київ, 2007. – 187 с.
2. Дудар Н. Релігійність в Українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : спец. 09.00.11 "релігієзнавство" / Дудар Н. – Київ, 2002. – 20 с.
3. Паращевін М. Релігія в Україні: траєкторія інституційних змін / Максим Паращевін. – Київ: Ін-т соціології Національної академії наук України, Київ, 2017. – 360 с.

Бондаренко Микола

аспірант факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕРЖКОМУНІКАЦІЇ В ДОБУ ПАНДЕМІЇ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА

Комунікація з громадянами з боку держустанов та державних організацій є невід'ємною частиною сучасного суспільного устрою, що виконує функції інформування, мотивації, контролю, експресії [1: 318-320]. Це вказує на те, що для держкомунікацій вагомим є не лише факт передачі інформації, а і ті наслідки, що ця інформація провокуватиме у суспільстві – який ефект матиме. Такий підхід робить можливим розгляд державних комунікацій через призму комунікаційних моделей, а саме «лінійної моделі» Г. Ласуелла.

Модель Ласуелла [2: 37-38] відбиває структуру комунікаційного процесу, описуючи його з точки зору п'яти ключових елементів передачі повідомлення: «*передавач – тема – канал/засіб – приймач/аудиторія – ефект*». У випадку держкомунікацій *передавачем* стає, власне, сама держава (компетентний орган), що має повідомити певну інформацію за необхідною темою. *Приймачем* є *аудиторія* – суспільство чи певна група, котра цю інформацію отримає. Проте, зокрема в моменти кризи (наразі, пандемії), комунікація здійснюється не просто, щоб озвучити інформацію. Оскільки вірно вибудована комунікація в добу COVID-19 покликана зменшувати паніку та нестабільність в суспільстві, і рятувати життя, важливим питанням стало «Яким чином держава може передати інформацію, щоб вона мала максимальний ефект і охоплення?». Такий ефектоорієнтований підхід, застосований в Україні на початку розповсюдження коронавірусної хвороби у 2020 році, дозволяє говорити про часткову зміну лінії моделі комунікації і вибору каналів розповсюдження повідомлення, додаючи туди нові елементи.

Одним з ключових кейсів такого характеру став «Коронавірус_інфо» – Telegram-канал та Viber-спільнота з охопленням понад 4 мільйони підписників [3], запущені Інститутом когнітивного моделювання (ІКМ), що стали офіційним комунікатором з боку Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України щодо інформування та протидії пандемії. Розібравши цей кейс через комунікаційну модель Ласуелла, можна виділити важливі додаткові елементи для кризової комунікації. *Тема* комунікації відповідала чіткому *запиту* населення на отримання достовірної інформації щодо небезпек та шляхів передбачення й

подолання коронавірусу. *Передавач* (МОЗ) дав повноваження *Посередникові* (ІКМ), що мав (створив) доступ *аудиторії* до доцільних каналів передачі – наразі Viber та Telegram мають, відповідно, доли у 97,9 та 70,6% серед користувачів мобільних додатків в Україні [4]. Користувачі цих каналів дали сумарне охоплення в понад 4 млн. людей, котрі також передавали інформацію далі, «з вуст в уста», нарощуючи аудиторію та ефективність комунікації через використання креативів, інфографіки, фактів, додаючи повідомленню цікавості, відповідній *інтересу* аудиторії (див. Рис. 1).

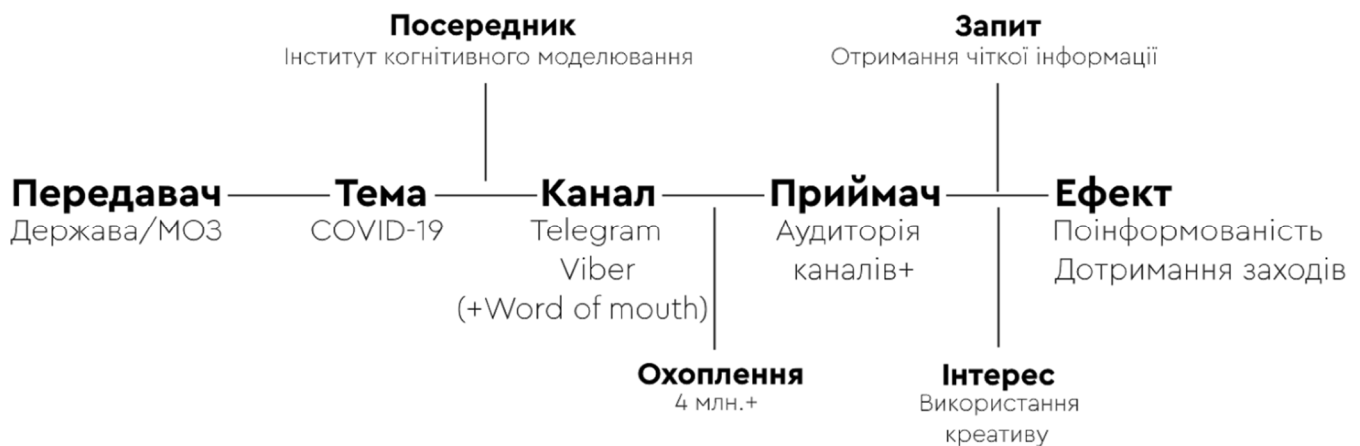

Рис. 1. Модель комунікації «Коронавірус_інфо»

Таким чином, дослідження державних (а з ними і організаційних, політичних, соціальних) комунікацій доцільне через розкладання передачі повідомлення у комунікаційні моделі – це допомагає покроково досягнути процес комунікації з точки зору ефективності каналів. Комунікаційні моделі змінюються, нарощуючи додаткові новітні елементи, що допомагають підвищити досяжність, охоплення аудиторії та ефект від переданого повідомлення, що важливо для кризових комунікацій, зокрема, під час пандемії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник А. Ф. Менеджмент державних установ і організацій: навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Н. М. Кривокульська; за ред. А. Ф. Мельник. – Київ: ВД “Професіонал”, 2006 р. – 464 с.
2. Lasswell H. The structure and function of communication in society // The Communication of Ideas / H. Laswell // The communication of ideas; ed. L. Bryson. – N.Y.: Harper and Row, 1948. – 37-51 p.
3. Не вір фейкам, читай МОЗ. Засновник «Коронавірус_інфо» - про державні комунікації після карантину [Електронний ресурс] / Hromadske. – 2020. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/ne-vir-fejkam-chitaj-moz-zasnovnik-koronavirusinfo-pro-derzhavni-komunikaciyi-pislya-karantinu>. – Назва з екрану.
4. Рейтинг мобільних додатків за березень 2020 [Електронний ресурс] / Kantar. – 2020. – Режим доступу: <https://tns-ua.com/news/rejting-mobilnih-dodatkov-za-berezen-2020>. – Назва з екрану.

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІКО-СОЦІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ РИНКУ

Електронна комерція є важливою частиною сучасного ринку, який функціонує в умовах зростаючої технологізації та діджиталізації, відтак доцільно проаналізувати досліджуваний феномен у контексті економіко-соціологічних концепцій ринку. В. В. Радаєв визначає ринок як систему регулярного, переважно грошового, взаємовигідного, добровільного та змагального обміну благами. Метою і сенсом ринкового обміну є отримання його учасниками взаємної вигоди [1: 22, 24]. У цьому контексті електронна комерція є формою взаємодії учасників ринку, яка забезпечує регулярний, переважно грошовий, взаємовигідний, добровільний та змагальний обмін благами.

Розглядаючи електронну комерцію крізь призму сучасних економіко-соціологічних концепцій ринку, варто сфокусувати увагу на таких із них, як неоінституціональний, соціокультурний та феноменологічний підходи до дослідження сучасних ринків.

Неоінституціональний підхід до дослідження ринків (В. Бейкер, Н. Біггарт, Л. Болтанські, М. Брінтон, П. Дімаджіо, Дж. Мейер, В. Ні, В. Пауелл, Н. Флігстін та ін.) велике значення надає правилам, котрі трактуються як регулятивні принципи, підкріплені легітимними правовими або соціальними нормами, які або дозволяють певний спосіб ринкового обміну як можливий, або передбачають його як бажаний, або, навпаки, забороняють його, вважаючи неприйнятним. Таким чином, інститути одночасно обмежують і стимулюють повсякденні дії учасників ринку. Вони не усувають добровільності обміну, а швидше економлять витрати пошуку потрібного варіанту, пропонують готові схеми дій, дозволяють здійснювати вибір і передбачати дії інших учасників [1: 33].

Отож, з точки зору неінституціонального підходу електронну комерцію можна розглядати як легітимний спосіб ринкового обміну, який не тільки дозволений і можливий, а й за певних умов є бажаним і більш прийнятним, ніж інші способи обміну (наприклад, в умовах епідемії інфекційного захворювання). У той же час у цій сфері є дії, котрі вважаються неприйнятними. У системі електронної комерції функціонують інститути, які одночасно обмежують і стимулюють повсякденні дії учасників ринку. Також вони економлять витрати пошуку потрібного варіанту, пропонують готові схеми дій, дозволяють здійснювати вибір і передбачати дії інших учасників.

Соціокультурний підхід в економічній соціології представлений різними авторами (серед них – М. Аболафія, П. Бурдье, П. Дімаджіо, Ф. Доббін, В. Зелізер), які, приділяючи увагу мережевим зв'язкам і інституціональним устроєм, занурюють їх у більш широкі контексти – звичок, традицій, культурних навичок. Ринкові інститути також занурені в більш широкі соціальні контексти, отримують підкріплення і обґрунтування у певній культурі. Господарська

культура – це інтегральне поняття, яке включає як мінімум три аспекти: когнітивний – набуті знання і навички; ціннісний – засвоєні стандарти поведінки; символічний – вироблені способи ідентифікації та інтерпретації дійсності [1: 39–40, 42].

Щодо когнітивного аспекту господарської культури й електронної комерції як її елементу зазначимо, що на сучасному етапі достатньо розробленим є напрям наукових досліджень, який вивчає особливості прийняття учасниками ринку технологій електронної комерції, зокрема мобільної, у різних суспільствах (наприклад, [2; 3]). Розглядаючи ціннісний аспект культури, логічно припустити, що культурні особливості впливають і на здійснення купівельного вибору у сфері електронної комерції. Ю. С. Горбова та Д. О. Сироватка зазначають, що процес і характер споживання все повніше відображає спосіб життя, цінності та культуру населення певної країни. У цьому контексті споживання, з одного боку, залежить від основних цінностей сьогодення, підпорядковується їм та сприяє їх вираженню, а з іншого – впливає на процес формування самих цінностей [4: 153].

Як зауважує В. Зелізер, «варто не протиставляти ринок позаекономічним соціокультурним факторам, а розуміти його як особливу категорію соціальних відносин і культурних цінностей» [5: 194]. З цього погляду електронна комерція є сферою соціальних відносин учасників ринку, а також простором прояву певної культури і соціальних практик.

Прихильники феноменологічного підходу (П. Асперс, У. Брюггер, К. Кнорр-Цетіна, Г. Б. Юдін та ін.) виступають проти виведення теоретичних конструктів без розуміння того, як вони сприймаються учасниками ринку. Вважається, що інтерпретувати ринок можна тільки за допомогою структури значень, вироблених його учасниками, і тих смислів, які вони вкладають у свої повсякденні господарські дії. Таким чином, мова йде не про абстрактне (логічне) розуміння ринку як об'єкта відстороненого спостереження, а про сукупність загальних смислів, які виробляють його учасники в процесі практичного занурення у світ ринкових трансакцій. У цьому відношенні процес розуміння ринку є невіддільним від практичних дій з його формування [1: 44].

Розвиваючи положення феноменологічного підходу, електронну комерцію слід розуміти невіддільно від практичних дій учасників ринку у цій сфері і тих значень, які вони надають цим діям. У свою чергу, це приводить нас до вивчення повсякденних споживчих практик. За допомогою положень феноменологічного підходу можна спробувати пояснити багато феноменів, починаючи від уявлень про електронну комерцію на різних етапах проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у різні сфери суспільного життя, готовності здійснювати онлайн-покупки споживачами різних вікових категорій, бар'єрів, які стримують розвиток цієї сфери, і закінчуючи такими явищами, як довіра, лояльність покупців і репутація різних суб'єктів соціально-економічних відносин у системі електронної комерції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радаев В. В. Современные экономико-социологические концепции рынка // Экономическая социология. – 2008. – № 1, Т. 9. – С. 20–50.

2. Moorthy K., Ling Ch. S., Fatt Y. W. and oth. Barriers of Mobile Commerce Adoption Intention: Perceptions of Generation X in Malaysia // Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research. – 2017. – Vol. 12, Issue 2. – P. 37–53.

3. Bigné E., Ruiz C., Sanz S. Key Drivers of Mobile Commerce Adoption. An Exploratory Study of Spanish Mobile Users // Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research. – 2007. – Vol. 2, Issue 2. – P. 48–60.

4. Горбова Ю. С., Сироватка Д. О. Вплив соціокультурних чинників на споживчу поведінку студентської молоді [Електронний ресурс] // Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 26 лют. 2020 р.) / [редкол.: Гаєвська О. Б. та ін.]. – Київ: КНЕУ, 2020. – С. 153–155. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/123456789/32722>

5. Zelizer V. Making Multiple Monies // Explorations in Economic Sociology; Swedberg R. (ed.). – New York: Russell Sage Foundation, 1993. – P. 193–212.

Скокова Людмила

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник, Інститут соціології Національної академії наук України, Київ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АНАЛІЗУ РИЗИКІВ І КРИЗ

Коронавірусна криза (КК) має планетарний масштаб, одночасно виявляючи, підсилюючи інші соціальні проблеми у кожній країні світу, що в сукупності породжує мультиризиками, “пучки” здебільшого негативних коротко- і довгострокових ефектів в економічній, соціальній, культурній сферах на різних рівнях суспільного життя. Специфіка розгортання КК як різкої зміни існуючого стану речей в окремій країні стає особливо випуклою у порівнянні із ситуаціями в інших країнах і регіонах.

Використання статистичних даних для оцінки ризиків, побудова імовірнісних прогнозів перебігу кризової події є усталеним напрямком у міждисциплінарному полі досліджень ризику і невизначеності. До речі, розрізнення ризику і невизначеності ще у 1920-і роки запропонував Френк Найт. Він вважав, що ситуація, в якій ми не знаємо точно, що станеться в майбутньому, але знаємо шанси, є ризиком; ситуація, в якій ми навіть не знаємо шансів, є невизначеністю. В сучасні часи взаємодії людей і технологій, впливи непередбачуваних наслідків раніше прийнятих рішень настільки ускладнені, що стало звичним сприймати організацію соціального співжиття у контексті множинних ризиків, співіснування людства у “світовому суспільстві ризику” (У. Бек).

У соціології ризику і невизначеності поряд із досягненнями об'єктивістських (імовірнісних) підходів накопичено й значний досвід соціокультурних інтерпретацій феномену ризику, який доречно застосовувати й для аналізу коронавірусної кризи. Зачинателями культуральної теорії ризику

вважають М.Дуглас і А.Вілдавські, які привернули увагу до суб'єктивних вимірів ризику. В праці “Ризик і культура” (1982) йдеться, зокрема, що сприйняття ризиків (уявлення майбутнього) завжди є опосередкованим культурними фільтрами. Представники (суб)культур можуть по-різному сприймати небезпеки, конструювати їх ієрархію (селективність ризиків). Поширеними є випадки приховування ризиків, применшення їх загрози у власних інтересах (згадаємо звинувачення влади Китаю у невчасному наданні інформації про поширення вірусу). Оцінки ризиків і способів їх уникання, як правило, суперечливі, як на експертному рівні, так і на повсякденному. Приклад: до цього часу точаться дискусії експертів/псевдоекспертів/звичайних людей в медіа, соціальних мережах про необхідність носити маску як запобіжний захід зараження коронавірусом; такі суперечності можуть дезорієнтувати і впливати на реальну поведінку. Інший момент – упередженість в оцінці ризиків, їх недооцінювання чи переоцінювання – як на рівні влади, так і звичайних громадян. Велику роль в цьому відіграють фейкові повідомлення, чутки, як здатні сприяти поширенню недовіри до офіційної інформації, скептицизму щодо дотримання *режимів обережності*. В умовах епідемії саме персональна обережність, соціальна відповідальність є важливими механізмами протидії поширенню вірусу.

В працях Дуглас і Вілдавські, їх послідовників прийнято вирізняти декілька типів сприйняття ризиків на основі культурних, фонових уявлень, патернів світосприйняття. Це типи “ієрархістів” (цінують усталений порядок, безпеку, дотримуються норм, правил, рекомендацій владних структур), “індивідуалістів” (цінують свободу, можливість вільно діяти, а отже критикують обмеження прав і свобод у якості засобів посилення безпеки громадян); “егалітаристів” (цінують справедливість, критикують дії влади як порушення прав соціально вразливих верств) [1]. В оригінальній схемі Дуглас “grid/group” четвертим типом є “фаталісти”, які з покорюю сприймають ті ризики і негаразди, що з ними відбуваються. В сучасній соціології можна знайти критику цього підходу, особливо в контексті реляційної соціології (А.Бохольм); разом із тим необхідність врахування ціннісно-сміслових конфігурацій (наприклад, “гради” Л.Тевено) та пов'язаності “режиму виправдання/обговорення” певного випадку/події із культурними практиками, в тому числі із практиками поводження із ризиками, не викликає сумнівів.

Інший дослідницький напрям аналізу сприйняття ризиків пов'язують із внеском Пола Словіка та його колег. Вони з 1970-х років розвивають “психометричний” підхід аналізу суджень експертів і публіки щодо різних видів ризику на основі даних кількісних обстежень, різного типу опитувань. У фокусі уваги – вплив когнітивних, емоційних, соціальних, соціально-демографічних, соціополітичних, культурних чинників на сприйняття різного роду ризиків і можливостей, зокрема й тих, що пов'язані із впровадженням нових технологій у повсякденне життя. Зокрема виявлено, що одним із сталих критеріїв відмінностей у сприйнятті ризиків, є гендерний: жінки частіше остерігаються тих чи тих ризиків, ніж чоловіки [2, р. 396-402]. Цей висновок підтверджують й дані моніторингу-2020 Інституту соціології Національної академії наук України, Київ: на запитання, в якому ступеню

хвилює проблема епідемії коронавірусу, обрали відповідь “дуже хвилює” 39% жінок; серед чоловіків ця частка є меншою (28%).

Для українського суспільства диференціувальним чинником у сприйнятті соціальних ризиків, їх оцінюванні є соціополітичні уподобання і пріоритети. Так, за даними КМІС вибір суджень щодо походження і поширення коронавірусу відрізняються серед прихильників того чи того потенційного кандидата на виборах Президента (коли б вони відбувалися найближчим часом). Судження, що подібне до пояснення в рамках «теорії змови» (“коронавірус був спеціально розроблений і навмисно поширений у світі для зменшення чисельності населення та/чи завдання шкоди окремих країнам”) підтримали 36,7% опитуваних. Ця частка вища серед виборців таких потенційних кандидатів у Президенти, як І.Ляшко (57,6%), Ю.Тимошенко (48,5%), тоді як серед виборців П.Порошенка цей варіант обрали 20% респондентів [3].

Ідеї й культуральної, й психометричної традиції сприйняття ризиків враховують в сучасних емпіричних дослідженнях КК. Дослідників часто цікавить крос-культурний вимір, який здатен показати відмінності у сприйнятті і реагуванні на КК та інші соціальні проблеми громадян і урядів різних країн. Так, за даними онлайн-опитування (міста 50 тис.+ міжнародної компанії IPSOS у березні-квітні 2020 року середнє значення у сприйнятті COVID-19 як найбільшої проблеми для 29 країн становило 61% [4].

Для України цей показник дорівнює 31%. Більш значущими для громадян України виглядали корупція, фінансові, політичні скандали (60%), безробіття та ринок праці (48%), медичне забезпечення (45%), бідність та соціальна нерівність (38%). У другій хвилі цього обстеження (липень 2020) цей рейтинг проблем зберігся, до того ж ризики коронавірусу стали хвилювати ще меншу частину опитуваних українців (19%), тоді як зросли показники проблемності безробіття (55%), а також злочинності і насильства (20%).

У Польщі рейтинг соціальних проблем за даними другої хвилі має дещо іншу конфігурацію: охорона здоров'я (44%), коронавірус (31%, було 68% у першій хвилі), корупція, скандали (30%), бідність і соціальна нерівність (29%, було 18% у першій хвилі), податки (24%), безробіття (21%), зміни клімату (20%). На кінець вересня-початок жовтня 2020 року за даними репрезентативного опитування Інституту соціології Національної академії наук України, Київ рейтинг проблем, які хвилюють респондентів найбільше, був таким: високі ціни на товари та послуги (76%), високі тарифи на житлово-комунальні послуги (61%), корупція в органах влади і управління (57%), недоступність якісного медичного обслуговування (47%), безробіття (45%), пандемія коронавірусу (COVID-19) – 43%.

Ці та інші дослідження показують, що сприйняття певної загрози завжди є опосередкованим динамікою розгортання кризи, мінливою конфігурацією сукупності факторів, серед яких важливе місце займають й соціокультурні (ціннісно-сміслові структури соціума, актуальні афекти, культурні настанови тощо). Врахування цієї динаміки є необхідним для управління ризиками, коригування стратегій ризик-комунікації в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вилдавски А., Дейк К. Теории восприятия риска: кто боится, чего и почему? // Thesis. 1994. Вып. 5. С. 268-276.
2. Slovic P. The perception of risk / P. Slovic. Earthscan, 2000. 475 p.
3. Оцінка дій влади, епідемія коронавірусу та реакція на поточні події. Опитування 7-11 серпня 2020 р. Прес-реліз. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=964&page=3>).
4. Сприйняття загрози Covid-19. IPSOS. Global Advisor в Україні. Липень 2020. Хвиля 143.1. Електронний документ: www.ipsos.com › default › files › news › documents

Яворська Євгенія

соціолог 1-ї категорії навчальної лабораторії соціологічних та освітніх досліджень, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПЕРСПЕКТИВІ БОРотьБИ ЗА СВІТОВУ ГЕГЕМОНІЮ КРАЇН АЗІЇ ТА ЗАХОДУ

Запит на «мультикультурність» як цивілізованого та прогресивістського принципу міжкультурної комунікації: шанобливого ставлення до «іншого», його розуміння та співставлення з власною культурною ідентичністю з позицій гуманізму, відмови від колоніалістської диференціації культур на «правильні», «цивілізовані», «варварські», «вищі» і т.д., визначає відносно новий виток культурних взаємодій в умовах глобальних мереж та сучасних культурних диспозицій. З одного боку – глобальна мережа комунікацій покликана зруйнувати закритість та незрозумілість інших культур. З другого – теоретичні дискусії довкола проблем мультикультуралізму розпалюються з новою силою внаслідок неможливості бути захищеним від глобальних викликів тероризму, міжетнічних конфліктів, епідемій, що звужує багатогранність та евристичний потенціал даної проблеми, виставляючи на перший план питання міжкультурного непорозуміння, упередженості та консервативності.

Культурні та геополітичні протиріччя між Заходом та Сходом, між секуляризованим та релігійним соціумом, між ціннісним релятивізмом світських країн та конфуціанською етикою Східної Азії в період глобальних криз породжують в публічному дискурсі нові «зіткнення цивілізацій», відображуючи посилення тенденцій міждержавної атомізації та трайбалізму в системі світових капіталістичних відносин. Країни азійського регіону, формують свої специфічні практики комунізму, меритократії, демократії, та, що більш частіше, – їхній симбіоз, побудований на культурних традиціях, східній філософії, історії, а також, викликах глобального ринку. Зокрема, сучасний Китай пройшов етапи постколонізаційної фрустрації та самоідентифікації в новому світі і, очевидно, сьогодні володіє не тільки економічною та військовою потужністю, але й висуває власні домагання на світову гегемонію.

На тлі фундаментальних культурних, історичних, політичних та економічних протиріч, КНР, попри фінансову привабливість, залишається для Заходу «злим іншим» та «ворогом відкритого суспільства». «Жовта загроза» як

буденний ярлик, застосований в американському суспільстві для характеристики китайців та японців в період після Другої Світової та під час Холодної війни, для Російської імперії актуалізований за ХХ століття протистоянь Російсько-японської війни, Другої Світової і територіальних спорів з Китаєм в Радянському Союзі, сформував певний стереотип щодо людей з азіатською зовнішністю як «чужинця» та «небезпеки» для своїх територіальних та культурних меж. В сучасному світі такий детермінізм, попри відкрито расові упередження, відображує тренди світової дезінтеграції та культурної ексклюзивності, а також демонструє архаїчний страх перед «зовнішнім ворогом», або ж «східним варваром». Кінець 2019-го та 2020 рік відродив «жовту загрозу» завдяки пандемії, походження якої в ЗМІ було нерозривно пов'язане з Китаєм, а люди азіатської зовнішності подекуди почали зазнавати утисків та принижень через своє етнічне походження.

Економіка найрозвиненіших країн Азії, незважаючи на скептицизм світових експертів, за декілька десятиліть змогла вирватися з переліку відсталих аграрних країн у топ найбагатших, використовуючи трудовий потенціал, культурні традиції, ефективний політичний та економічний менеджмент, посунувши тим самим великі індустріальні країни на світовій арені. В цій ситуації загострення риторики «жовтої загрози» дозволяє дистанціювати та культурно дискваліфікувати своїх конкурентів, які, до того ж, знаходяться в стані перманентних внутрішньорегіональних конфронтацій, пов'язаних з роллю Японії в період окупації території Китайської Республіки та Корейського півострова, в той же час будучи найменш інтегрованими спільною азійською або «східною» культурою та ідеологією, ніж Захід, репрезентований в ЗМІ більшою мірою Європою та США.

Подекуди пересічні громадяни також реагують на ситуацію з Covid-19 зростанням рівня побутової ксенофобії, вбачаючи в кожній людині азіатської зовнішності носія «жовтої небезпеки». В цій ситуації принципи транскультуралізму – зменшення дистанції між «нами» та «іншими», зазнають поразки в подіях реального життя, адже, наприклад, американці та європейці азіатського походження, яким були не раді в ресторанах або громадському транспорті під час раптової суспільної істерії зазнали нападок на свою культурну ідентичність, будучи легітимними громадянами цих держав. Сильний агент володіє культурними повноваженнями представляти свою картину світу та власну ціннісну шкалу, за якою будуть оцінені союзники та опоненти, а сучасна епідеміологічна ситуація лише підштовхує загострення економічних і культурних суперечностей та взаємних негативних репрезентацій двох наддержав: США та Китаю.

Сьогодні теоретичний потенціал проблем «мультикультуралізму» та «транскультуралізму» здебільшого обмежується макроструктурними викликами і нарративами, покликаними вирішити проблему міжкультурних взаємодій радше шляхом інтеграції та гомогенізації, нівелюючи креативний вимір диференційних та глокалізаційних процесів сучасності

**ВІД СОЦІОЛОГІЇ ЕКСПЕРТІВ ДО СОЦІОЛОГІЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРАКТИК ПРОДУКУВАННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЗНАННЯ В ЕПОХУ ПОСТ-ПРАВДИ**

Однією з характерних ознак сьогодення є криза науки та експертизи. Інститути, що покликані продукувати суспільно легітимне знання про реальність, втрачають довіру та авторитет. Пост-модерністська критика науки врешті решт покинула кабінети гуманітаріїв, спростилася та пірнула в безмежні простори соціальних медіа та світу конспірології та популізму.

Осмислення цих явищ зручно та продуктивно робити через власне експертне поле, через рефлексію про виробництво експертного знання в українській соціології.

Соціологів регулярно звинувачують в заангажованості та піддають сумніву їх професійність не лише скептично налаштоване населення, але й представники влади. Так, колишній міністр Кабінету міністрів Дмитро Дубілет, дізнавшись деталі попереднього перепису, виявив, “що він був мало не суцільною фікцією. Українці масово не відкривали двері інтерв'юерам, і ті просто брали дані з амбарних книг ЖЕКів”[1]. Щоб не витратити гроші на отримання сумнівної якості дані, міністр використав big data для державної інтерпретації складу українського суспільства, відмовившись від послуг соціологів і демографів провести традиційний всеукраїнський перепис населення.

В основному українське соціологічне середовище реагує на такі тенденції позитивістською риторикою про особливу епістемологічну позицію науки, захищаючи таким чином межі свого поля компетенції репрезентувати соціальний вимір реальності. Науковці апелюють до свого авторитету, відстороненої позиції, та до володіння спеціальними знаннями і навичками.

Щоб окреслити кордони свого поля компетенції, соціологи вступають союз з медіа-акторами, в своїх інтерв'ю та коментарях публічно артикулюючи межі свого професійного поля та відповідних компетенцій, і їх чітку відмінність від практик, що не відповідають науковому канону. Деякі навіть інвестують в цю класифікаційну роботу фінансові ресурси: у фейсбук-групі “Академічна соціологія”, що об'єднує українських фахівців, провідні представники професійної спільноти закликають підтримати медіа-проект видання “Тексти” під назвою “База псевдосоціологів та політичних піарників”.

Втім таке позиціонування участі в суспільних процесах є зручним об'єктом для критики. За Бурдьє, боротьба за можливість класифікації реальності є типовою для експертних середовищ [2]. Стовпами інституалізованої компетенції є, з одного боку, монополія на певну окреслену базу знань, що дозволяє професійній групі контролювати рівень поширення пропозиції своїх послуг, а з іншого - автономія у визначенні значимості та актуальності своїх знань, що дозволяє контролювати попит на відповідні експертні послуги.

Продуктивним для розширеного аналізу виробництва соціологічного експертного знання є поєднання аналізу як самих акторів, що володіють певною

юрисдикцією, так і експертизи загалом, тобто всіх інших домовленостей, пристроїв, концепцій та учасників необхідних для того, щоб твердження експертів було сформульовано, відтворено та поширено як незмінні мобільні (immutable mobile) [3], форма та функції яких залишаються стабільними в різних контекстах та місцях.

Якщо аналіз експертів дозволяє дослідити виробництво меж їх юрисдикції на виконання певних завдань, то аналіз виробництва експертизи дозволяє дослідити сам процес виробництва експертних суджень, ідентифікувати задіяні для цього складові, які можуть знаходитись як всередині, так і за межею професійного поля, та ситуативно мобілізуватися у виробництво експертизи, щоб підвищити здатність робити її краще та швидше [3].

Аналіз експертизи розширює розуміння соціологічної практики як складової колективних взаємодій, де соціологи постають як активні співучасники продукування соціальних порядків, а не відсторонені реєстратори суспільних процесів.

Така перспектива розширює аспект відповідальності соціологічних експертів. Есенціалістський підхід, який ставить експерта відповідальним в першу чергу перед певною ідеальною істиною (у випадку соціології - об'єктивними суспільними процесами), доступною за допомогою відповідної системи знань, доповнюється соціальною відповідальністю, а саме - прагматичним налаштуванням на вироблення експертизи необхідної для врегулювання певних проблемних питань.

В такому ракурсі авторитет і знання соціологів можуть слугувати не лише продукуванню певних суджень, а й медіації та упорядкування суспільних дискусій інших акторів в певній інституалізованій площині, доведення цих дискусій до досягнення консенсусу, висновків та прийняття відповідних рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубілет Д. Dubilet [Електронний ресурс] / Дмитро Дубілет. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://t.me/dmytro_dubilet/680.
2. Eyal G. For a Sociology of Expertise: The Social Origins of the Autism Epidemic / Gil Eyal // University of Chicago Press. – 2013. – №118. – С. 863–907.
3. Bourdieu P. Classification Struggles: General Sociology, Volume 1 (1981-1982) / Pierre Bourdieu. – Cambridge: Polity, 2018. – 240 с.

Bataeva Kateryna

Professor of the Department of Sociology and Humanities, Kharkiv University of Humanities “People’s Ukrainian Academy”

ON TRADITIONAL AND INNOVATIVE LEARNING MODELS IN MODERN SOCIOLOGY OF EDUCATION

In the modern sociology of education, one can notice a “communicative turn”, which implies a rethinking of the value of the “traditional” teaching model focused on lecture forms of knowledge transmission. The communicative model of teaching emphasizes the importance of interactive forms of education, carried out in a discussion mode, during which students, in cooperation with a teacher, construct new knowledge, produce new interpretations of already known theories [1]. Some

theorists equate traditional with instrumental and innovative with communicative learning. If the communicative model presupposes the process of generating knowledge in a situation of interaction between a teacher and students, then the instrumental model is associated with the transfer of some information from a teacher to students who are just the recipients of this information. How theoretically correct is such an identification of instrumental teaching style with the traditional one, and communicative teaching model with the innovative one?

Let us distinguish between modernist and postmodernist/deconstructivist theories of education. If in the modernist theory there is the opposition between traditional and innovative forms of education and the preference for the latter, then in the deconstructivist paradigm of education, it is questioned any “centrisms” and radical decisions, any preferences and priorities. The opposition of lecture and interactive forms of teaching, attempts to raise one educational context by suppressing another, the desire to oust lecture models of teaching by cultivating non-lecture forms of teaching can be regarded as a manifestation of the modernist style of thinking. In the deconstructivist concept of education, both lecture and interactive teaching are accepted.

Since modernist researchers assume that contemplative character of traditional/lecture form of teaching does not contribute to the activation of the educational process, they tend to remove it in favor of the active/practical model of learning. However, is it possible to oppose the contemplative and active learning contexts? It can be assumed that in the context of a lecture lesson, even if it is carried out in the mode of a monologue, and not a dialogue, if a teacher is able to involve students in the intellectual adventure of the birth of Meaning, the students will be in an active state, reflecting on their own cognitive experience. And vice versa, it is possible to assume such an interactive context of learning, which, due to the banality and superficiality of the discussed problems, due to the formality of the implementation of the interaction, will not contribute to the active comprehension of the Meaning and tune students to the formalized style of question-answer interaction. In such a context, students may seem to be active, in fact remaining intellectually unengaged and internally passive.

In the modernist theory of education, the lecture form of teaching is associated with the tactics of transmitting knowledge, coupled with the imposition of unambiguous interpretations by a teacher; on the contrary, it is assumed that interactive forms of learning are always deprived of suggestive implications giving students the opportunity to independently construct meanings. It is assumed that interactive pedagogies are free from instrumentalism, recreating the space of communicative egalitarianism. In the context of the postmodernist theory of education, one can find more complex and ambiguous analytics of this problem. It can be assumed that interactive teaching practices can also be instrumental in nature. This can take place if a teacher latently imposes on students those meanings that seem correct to him/her. Such tactics can be carried out by encouraging relevant students' opinions and by ignoring communication positions that are not consistent with the learning concept. Thus, interactive teaching methods might also be associated with the idea of transmission of meanings, implicitly suggested by an instructor/teacher, although, in formal terms, this may resemble free communication.

In the modernist theory of education, much attention is paid to the opposition of subject-subject and subject-object relations between the subjects of the educational process. It is assumed that in a classical lesson the principle of “subject-object relationships” most often operates. Does the lecture context automatically turns a student into a weak-willed object controlled by a teacher-subject and, conversely, is it necessary that a student is a subject in the context of any interaction? In the context of lecture, both subject-object and subject-subject relationships can be established, which depends not on the format of the lesson (classical or innovative), but on the scientific and pedagogical culture, professional skills and personality of a teacher. A talented teacher who respects students and strives to satisfy not his/her own ambitions, but the interests of students, will be able to recreate in the context of a lecture (both monologue and dialogical) the context of in-depth reflection and critical thinking.

In the modernist theory of education, the subject-object relationship is often correlated with the topic of memorizing information, which is regarded as a sign of passivity of social actors as objects of information transmission. However, memorization can be not only passive, but also active. A. Giordan believes that memorization is not an ordinary process of accumulating facts, it is a structuring mechanism [2]. An individual not only registers knowledge, he/she “constructs”, or rather, “produces” it. “Memorization” can be associated with the invention and discovery of new ideas, which can become the effect of the resonance of new and old concepts that collide in the mind of a student.

Lecture and discussion, monologue and dialogue, classics and innovativeness are included in the pluralistic context of modern education and might co-present in one intellectual event. The marginalization of a lecture in favor of communication (as well as the cultivation of a classical lecture and seminar to the detriment of innovative formats) can be regarded as a manifestation of a logocentric, hierarchical, modernist style of thinking, inclined to stigmatize non-trend practices.

REFERENCES

1. От коммуникативного действия к практикам деконструкции в современном образовании / [Е. В. Батаева, Е. В. Астахова, Н. А. Бусова та ін.]. – Харьков: Издательство НУА, 2017. – 204 с.
2. Жиордан А. Аллостерическая модель и современные теории обучения [Электронный ресурс] / А. Жиордан // Теоретические вопросы образования: хрестоматия. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/104669>.

Шпікер Марина

аспірантка кафедри соціології факультету соціології та права, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАВОВИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Протягом останнього десятиліття в Україні спостерігається підвищений інтерес до питань правових потреб громадян, що пов'язане зокрема зі

створенням у 2011 році державної системи безоплатної правової допомоги, формуванням мережі громадських радників з 2017 року та діяльністю правозахисних недержавних неприбуткових організацій (зокрема тих, що з'явилися як відповідь на нові виклики, спричинені збройним конфліктом на сході України). У представників правозахисної спільноти є потреба в інформації стосовно правових проблем, котрі турбують населення, щоб вдосконалювати процес надання юридичної допомоги, організувати правопросвітницькі заходи тощо. Варто також згадати, що з 2015 року в Україні тривав процес адаптації «Цілей сталого розвитку ООН», одна з яких сформульована наступним чином: «Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях». Відтак, одним із завдань, прийнятих Україною, є забезпечення доступу населення до правосуддя, прогрес виконання якого відслідковуватиметься за допомогою двох індикаторів: «Рівень довіри громадян до суду» та «Рівень обізнаності громадян щодо права на безоплатну правову допомогу».

В Україні проводяться як загальнонаціональні, так і локальні дослідження правових проблем і потреб населення, а також окремих вразливих груп (етнічних меншин, сільських жінок, постраждалих від домашнього насильства тощо). Їх особливістю є розгляд проблем з точки зору тих, хто з ними стикається (перспектива "знизу догори"), а не з точки зору працівників системи юстиції, правоохоронних органів чи надавачів правової допомоги (перспектива "зверху донизу") [1:12], а відтак, вони дають змогу виявити всі стратегії вирішення проблем, до яких вдаються люди, включно з неформальними, та ідентифікувати всі джерела допомоги, що ними використовуються.

Розвиток методології досліджень правових потреб в Україні відбувається у декількох напрямках:

1. Зростає потреба в уніфікації методології досліджень для забезпечення можливості порівняння результатів, та здійснюються спроби розробити таку методологію, зокрема, шляхом адаптації міжнародного досвіду до місцевого контексту;

2. Зростає кількість досліджень, виконаних не соціологічними компаніями чи науковими установами, а самими надавачами правової допомоги після належного навчання [2]. Перевагами залучення практикуючих юристів до збору соціологічної інформації щодо правових потреб населення є їх професійна компетенція в їх царині, а також налагоджені зв'язки і тому великий потенціал співпраці з органами місцевого самоврядування, котрі можуть надавати інформаційний супровід опитуванням у громадах, що є особливо затребуваним в умовах пандемії та епідеміологічної настороженості місцевих мешканців;

3. Відбувається поширення дослідницьких практик на місцевому рівні, відтак, зростає число локальних досліджень на рівні міста чи громади.

Необхідність приділяти увагу локальному контексту, особливо для надавачів правової допомоги, що працюють на місцевому рівні,

підтверджується аналізом результатів окремих соціологічних досліджень [3, 4] та даних щодо клієнтських звернень до системи надання безоплатної правової допомоги за 2019 рік. Аналіз вказує на існування суттєвої географічної варіації специфічних показників поширеності тих чи інших категорій правових проблем на рівні окремих населених пунктів, районів чи об'єднаних територіальних громад. Спостерігається зв'язок частки звернень щодо тієї чи іншої категорії проблем до центрів та бюро з надання безоплатної правової допомоги із соціально-демографічними характеристиками населення окремих областей (за даними Держкомстату [5, 6] та з географічним розташуванням і розміром населених пунктів, де знаходяться ці центри та бюро. Наприклад, частка звернень щодо питань житлового права корелює на рівні області з відсотком домогосподарств, що проживають у квартирах, і зростає зі збільшенням розміру населеного пункту і наближенням до обласного центру. Частка звернень щодо земельних питань зростає зі зменшенням розміру населеного пункту, а також корелює з відсотком сільського населення в області та і з відсотком зайнятих у сільському господарстві. Частка звернень щодо спадкових питань більша на заході країни і в менших населених пунктах, а також корелює з середнім розміром домогосподарства в області. Водночас, типовими є ситуації, коли показники поширеності різних правових проблем суттєво відрізняються у сусідніх районах однієї області. Відтак, можливості екстраполяції загальнонаціональних та інших локальних досліджень правових проблем для точкової оцінки ситуації в певній громаді є обмеженими, що, вірогідно, зумовить подальше зростання дослідницької уваги до місцевого контексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Legal Needs Surveys and Access to Justice / Open Society Foundations. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 208 p.
2. Правоспроможна громада: забаганка чи необхідність? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://gurt.org.ua/news/informator/63198/>
3. Дослідження правових проблем та потреб в українських громадах. Звіт за результатами дослідження. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ldn.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Ukraine-justice-needs-2018.pdf>.
4. Громадські центри правосуддя в Україні успішні практики та невдачі першого центру на Харківщині / Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська спілка «Мережа правового розвитку», Громадська організація «Чугуївська правозахисна група»: Р. Лихачов, В. Бабика, під ред. Є. Полтенка. – Чугуїв: 2019. – 36 с.
5. Статистичний збірник «Регіони України. 2019. Частина 1» / Державна служба статистики України. – Київ: 2020. – 276 с.
6. 6.Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2019 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) / Державна служба статистики України. – Київ: 2019.

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ В ІДЕОЛОГІЯХ ТРАНС- ТА ПОСТГУМАНІЗМУ.

Перш ніж говорити про ідеології транс- та постгуманізму нагадаємо, що гуманізм (від лат. *humanitas* – людяність) – це світоглядна позиція, згідно з якою людяність виступає як найвища цінність.

Ідея гуманізму – продукт епохи Відродження. Вона фактично означала повернення до античної ідеї калокагатії (від дав.-гр. *καλοκαγαθία*, від дав.-гр. *καλός* καὶ *ἀγαθός* – прекрасний і добрий) – єдності фізичної краси та духовної досконалості особи, що досягається в ході освіти та виховання. Тепер же постала мета всебічного та гармонійного розвитку кожного, яка відіграла і продовжує відігравати свою історичну роль, бо: була покладена в основу майже всіх ідей епохи Просвітництва; дала поштовх для становлення і розвитку соціогуманітарних наук; стала критерієм оцінки соціальних процесів, що відбуваються в сучасному світі, на предмет міри їх моральності (людяності) тощо.

Однак, майже разом зі становленням соціальних наук в них відбувся розкол на дві взаємовиключні стратегії досліджень: 1) пошук шляху до здійснення гуманістичної ідеї; 2) розробка технологій інтелектуального розшарування суспільства з огляду на соціал-дарвіністську ідею фізіологічної нездатності людей з низів досягти більш високого інтелектуального рівня.

Насправді ж рівень розвитку особистості залежить від її місця в системі суспільного розподілу праці (на фізичну та розумову) та статусу в класовому суспільстві. Так індустріальний капіталізм з його конвеєрним виробництвом почав продукувати так званого «деталізованого робітника» [4], який вмів здійснювати лише найпростіші операції, що визначає й його позаробоче життя і призводить до деградації його духовних потреб, перетворюючи його в «одномірну людину» [1].

І значна кількість науковців, під тиском панівних верств, – почала не лише відмовлятися, а й дискредитувати ідеї Відродження та Просвітництва, відмовляючи робітників в праві на всебічний розвиток.

В ХХІ столітті змінюється характер суспільного розподілу праці, а з ним – й вимоги до особистості. Це пов'язано з так званою НБІКС-революцією: становленням нано-, біо-, інфо-, когніто-, соціогуманітарних технологій. І саме їх розвиток породжує новий тип капіталістичного суспільства – кіберкапіталізм, в якому влада переходить до новітньої техноеліти (кібер-буржуазії) [2].

Поява нового пануючого класу, потребує появи нової ідеології, яка б легалізувала владу техноеліти та обґрунтовувала її право на переробку людини з соціальних низів та пошук нових способів її контролю та експлуатації.

Такою ідеологією поступово й стає трансгуманізм (від лат. *trans* – крізь, через, та від лат. *homo* – людина), якому, – як і всій буржуазній ідеології, – притаманна суперечність між декларованими постулатами та реальними

цілями, що не залежить від її напрямків: соціал-демократизм, лібералізм, консерватизм, фашизм тощо.

Декларується, що трансгуманізм – це ідеологія, яка виступає за перетворення людини, її фізичних та інтелектуальних здібностей за допомогою останніх досягнень науки і техніки, що, як вважається, позбавить людей від страждань, хвороб, старіння і навіть смерті. Трансгуманізм в своєму розвитку поступово переходить в постгуманізм, який декларує наступне: людська еволюція триває і триватиме в майбутньому; людська еволюція може бути раціонально спрямованою, а отже й контрольованою; головним засобом людської еволюції є наука і технології; традиційна мораль не має права впливати на процес раціонально орієнтованої переробки людини; потрібно розробити нову науку про правила контролю над цілеспрямованою еволюцією людини – біоетику, яка б орієнтувалася не на мораль, а на науково-обґрунтовані можливості трансформування людських фізіології та інтелекту; в кінцевому випадку еволюція людини призведе до появи нової людини – постлюдини.

Але диявол криється в деталях, бо за декларованими благими намірами приховуються реальні цілі: контрольоване роздвоєння людської еволюції на два вектори, що означає перетворення класових відмінностей та суперечностей між людьми в міжвидові, що має відбутися в результаті формування двох видів людей: суперменів (уберменшів) та недолюдей (унтерменшів); позбавлення представників соціальних низів духовного потенціалу та свободи волі; перехід від управління масами за допомогою використання соціальних технологій до прямого програмування їх повсякденної поведінки, наприклад, шляхом перетворення інтернету у «нейронет» – єдиний світовий біоелектронний мозок, об'єднуючий всіх людей не в суспільство, а в єдину мережу людей, позбавлених будь-яких переживань та страждань, основний сенс існування яких полягає в обслуговуванні техноеліти тощо.

Фукуяма досить обережно висловився стосовно світу, названого ним постлюдським, який «може виявитися куди більш ієрархічними і конкурентним, ніж наш сьогоднішній, а тому повним соціальних конфліктів. Це може бути світ, де втрачено буде будь-яке поняття «загальнолюдського...» [3: 308].

У висновку, можна наголосити наступне: *по-перше*, намір позбавити людей страждань може зовсім не означати «робити людей щасливими»; *по-друге*, транс- та постгуманісти в реальності виступають з одного боку за створення елітарних суперособистостей, а з іншого – за позбавлення права бути особистостями представників соціальних низів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркузе Г. Одномерный человек. / Герберт Маркузе – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pavroz.ru/files/MarcuseOneDimentionalMan.pdf>
2. Ніколаєнко В. Кібертаріат та люмпен-кібертаріат в світі постмодерну, анархо-капіталізму та кіберпанку. / Ніколаєнко Володимир Леонідович / Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Спільноти: суспільна уява і практики

конструювання» 18-19 квітня 2019 року (м. Київ) Київ – Логос – 2019 р. С. 185 – 188

3. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / Френсис Фукуяма / М.: ОСЮ «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС». – 2004. – 349 с.

4. Braverman H. Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the Twentieth Century / Harry Braverman – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://caringlabor.files.wordpress.com/2010/11/8755-labor_and_monopoly_capitalism.pdf

Полтораков Олексій

кандидат політичних наук, докторант факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ПАНДЕМІЇ COVID-19

На глибоку думку видатного філософа-суспільствознавця Т. Гоббса, соціальна модель «війни всіх проти всіх» є природним станом відносин у суспільстві. Засудження насильства або його прийняття залежить від багатьох факторів, які в різних соціальних об'єднаннях можуть або посилюватися, або слабшати. Ставлення суспільства і держави до таких соціальних явищ як «насильство» трансформується відповідно до певного історико-культурного контексту [Див. 2], принциповими чинниками якого зараз виступають передусім глобалізація та медіатизація – з одного боку, а пандемія COVID-19 – з іншого.

Ще Г. Зіммель у своєму доробку «Великі міста і духовне життя» (1903) [3] фіксував, з одного боку, – збільшення соціальної дистанції і відчуження жителів великого міста, а з іншого, – «інтенсифікацію нервових імпульсів», породжуваних прискореним темпом життя та різноманітними контактами мешканців між собою, причому багато в чому знеособленими.

Насильницькі практики на «внутрішньому», мікросоціальному рівні (сімейному/домашньому і т.п.), а також багато дещо неоднозначних різновидів «психічного насильства» («неглектінг», «газлайтінг» [4] і т.п.) довгий час залишалися на периферії широкого публічного обговорення або міждисциплінарних наукових досліджень, зокрема соціально-правових. Лише починаючи з середини ХХ століття спочатку в США, а потім в Європі дедалі більший спектр насильницьких практик (насильство над дітьми, жінками, тваринами і т.п.) входить в проблемне поле суспільствознавчих досліджень (Г. Кеппер та ін.) – і починає дедалі активніше та глибше розглядатися як значуща суспільна проблема, що потребує комплексного вирішення. Адже, наприклад, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (2012), порядку 35% (тобто більше третини) вбивств жінок здійснюється їхніми інтимними партнерами.

Наприклад, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання була

прийнята лише 10 грудня 1984 р, а Декларація про викорінення насильства щодо жінок (резолюція 48/104 ГА ООН) – лише 1993 р.

Вихід дедалі ширшого кола проблем, так чи інакше пов'язаних із насильством, у загальну суспільну площину спричинив в т.ч. прийняття спектру законів, що вводять сувору відповідальність в т.ч. кримінального характеру) за насильницькі/жорстокі дії (щодо партнера, дитини, тварини і т.ін.), а також вимоги до фахівців, що працюють з профільними соціальними групами, повідомляти правоохоронні органи про виявлені або потенційних випадки насильства.

Наприклад, у Великобританія в 2012 році було розширено перелік осіб, які, відповідно до закону, можуть постраждати від домашнього насильства, – щоб включити в даний список осіб 16-17 років, адже проведені опитування щодо домашнього насильства виявили, що саме ця вікова група знаходиться у групі дуже серйозного ризику.

Разом із тим, в Україні наразі лише порядку 10-15% жінок звертаються в поліцію з повідомленнями щодо проблем домашнього насильства. Крім того, дотепер, як зокрема відзначає російський психолог О. Волкова, «часто випадки насильства над дитиною сприймаються як область приватності, приватної справи сім'ї або школи і не співвідносяться з проблемою порушення права дитини на повноцінне життя» [1: 2].

Додатковою проблемою є та обставина, що жертви певних видів насильства (зокрема сексуального) відчувають «внутрішню» стигматизацію та/або побоюються отримати відповідний «зовнішній» статус після оприлюднення фактів насильства – як визнання ненормальності і відкидання – з боку суспільства, що ще більше посилює соціально-психологічні наслідки пережитого насильства. Стигматизація та непрямий суспільний осуд жертв насильства (зокрема сексуального) розглядається в тому числі як колективний психологічний захист, через почуття страху перед тим, що відбулося. Дотичною до цієї є також проблема «вторинної віктимізації», в т.ч. через непрості процедурними обставинами розслідування злочинів (допити потерпілих і т.п.) – з одного боку, а також нестачу кваліфікованої психологічної та правової допомоги постраждалим від насильства – з іншого.

Принципово значущою соціально-правовою проблемою прикладного характеру вбачається передусім обставини доказовості наявності/присутності прецедентів психологічного (зокрема вербального) та/або економічного (зокрема фінансового) насильства, – з одного боку, а також не завжди достатньої уваги до прецедентів «легких» форм фізичного насильства – з іншого. Перспективним в цьому контексті вбачається імплементований в США та Європі підхід, орієнтований на потерпілого (victim-centred approach).

Крім того, як вже відносно давно артикулював генеральний секретар ООН А. Гутерріш, в умовах карантину та режиму самоізоляції, введених в багатьох країнах для боротьби з поширенням вірусу COVID-19, в рази збільшилася кількість випадків домашнього насильства. За даними ООН, в часи карантину в певних країнах кількість звернень жінок в служби підтримки подвоїлася, – але при цьому співробітники правоохоронних органів і медичних установ є дуже перевантаженими роботою та іноді не можуть вжити необхідних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Е.Н. Насилие и жестокое обращение с детьми: основные направления научных исследований // Вестник Мининского университета. 2013. №. 1 (1).
2. Гидденс Э. Устройство общества. Очерк теории структуризации. М.: Академический Проект, 2005. 528 с.
3. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь. М.: Strelka Press, 2018. 112 с.
4. Stern R. The Gaslight Effect: How to Spot and Survive the Hidden Manipulation Others Use to Control Your Life. Random House Digital, 2007.

Кириченко Роман

аспірант факультету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛЯРИЗАЦІЇ

Поняття «соціальна поляризація» все більше використовується соціологами та політологами в останні роки, хоча не є новим. Однак якщо раніше поляризація суспільства була пов'язана переважно з ідеологічним поділом чи соціальною нерівністю, зараз все більше дослідників говорять про важливість афектів у поляризації громадян.

Дослідження соціальної поляризації є досить складним, насамперед через розбіжності у розумінні цього поняття. Загалом їх можна об'єднати у дві групи:

- 1) Значення поляризації більше пов'язане із соціально-економічною стратифікацією [1, 3, 5].
- 2) Значення поляризації більше пов'язане з різницею в політичних поглядах [6, 7, 10, 11, 12, 13].

Концепція соціальної поляризації стала популярною з 2012 року завдяки публікаціям Аєнгара, який пропонував використовувати цей термін для позначення відмінностей між демократами та республіканцями. Він вважав, що відмінності між ними полягають не стільки в ідеології, скільки в стійкому негативному емоційному ставленні одне до одного, сильно асоційованого з партією [6]. Довгий час стверджувалося, що найбільше розбіжностей викликає ідеологія [4]. Цей підхід перед усім виріс як опозиція теорії ідеологічної поляризації.

Теоретичною основою своєї концепції Аєнгар взяв соціально-психологічну концепцію соціальної ідентичності Генрі Тайфеля. Ідея Тайфеля полягає в тому, що всі люди, як правило, класифікуються і відносяться до певної групи. У той же час ця група стає частиною людської ідентичності, зміцнюючись шляхом побудови стійкого кордону із зовнішніми групами [15]. Аєнгар наклав це на асоціацію громадян США з партіями та вивчав розбіжності в думках між ними. Більшість доступних досліджень соціальної поляризації дотримуються традиції Аєнгара і мають такі ознаки:

- акцент на партійній приналежності;

- увага до формування емоційних установок, соціально-психологічних аспектів;
- вивчення ролі соціальних медіа.

Існує багато публікацій з емпіричними дослідженнями того, як ЗМІ ізолюють поляризовані групи, зокрема, утворення так званих «ехо-кімнат». Основна ідея полягає в тому, що фрагментація інформаційного поля унеможливорює формування консенсусних рішень.

Однак такий підхід має свої недоліки. Перший - орієнтація на політичну науку. Дослідження, засновані на цій концепції, залежать від партії та зосереджуються лише на ній. Їх майже неможливо використовувати в країнах з нестабільною партійною системою, наприклад, в Україні [8, 12, 13]. Другий недолік - американізація, адже ця схема більше орієнтована на американські реалії, де існує двопартійна система.

Сара Б. Гоболт, Томас Дж. Ліпер та Джеймс Тіллі поставили дослідницьке питання: чи обмежена соціальна поляризація партійністю, що стало початком розробки альтернативного та більш соціологічного розуміння цієї концепції [9].

Вони звернулись до теорії Ліпсета суперечливих тем, які можуть викликати різну та різку реакцію в суспільстві. Так з'явилася концепція афективної поляризації навколо груп однодумців.

Як і традиція Аєнгара, їхня концепція в першу чергу базується на теорії соціальної ідентичності та її поділі на внутрішньогрупову та позагрупову [15].

Автори виділяють три компоненти груп соціальної поляризації груп однодумців:

- (1) ідентифікація належності до групи на основі спільних поглядів;
- (2) вороже ставлення до тих, хто не належить до групи;
- (3) оціночне упередження у сприйнятті світу та прийнятті рішень.

Виділяється також теорія політичної поляризації Балдасарі та Бірмена. Вони покладаються на теорію міжособистісного впливу Лазарсфельда та Берельсона і стверджують, що мікровзаємодії накопичуються і призводять до макроефектів. Так, поляризація є наслідком такої мікровзаємодії членів малих груп. З точки зору моделі Балдасарі та Бірмена, поляризація впливає зі структури дискусійних мереж [2, 14].

Висновок. Теорія соціальної поляризації виросла з теорії соціальної ідентифікації, яка була використана для пояснення, чому прихильники різних партій так сильно відрізняються одна від одної.

Ми визначили чотири основні проблеми, які зараз стоять перед соціологічним дослідженням поляризації:

Термінологічна невідповідність. Автори часто називають досліджуване явище соціальною поляризацією, але існує поняття «партійна поляризація», «політична поляризація». Зараз частіше використовується термін «соціальна поляризація».

Політологічність. Дослідження зосереджені на вивченні політичних процесів, особливо конфронтації партій у США.

Американізація. Дослідження поляризації часто зосереджується на вивченні американського випадку, з чого можна помилково зробити висновок, що це лише американське явище.

Соціальний психологізм. Теоретичною основою сучасних теорій поляризації є соціально-психологічні теорії. Автори зосереджуються на психологічних аспектах поляризації, в основному ігноруючи соціальні фактори, що впливають на неї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andersen, H. T. (2004). Spatial – Not Social Polarisation: Social Change and Segregation in Copenhagen. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 113(113), 145. <https://doi.org/10.12681/grsr.9356>
2. Baldassarri, D., Bearman, P., & Baldassarri, D. (2016). *Dynamics of Political Polarization*. 72(5), 784–811.
3. Baum, S. (1997). Sydney, Australia: A global city? Testing the social polarisation thesis. *Urban Studies*, 34(11), 1881–1902. <https://doi.org/10.1080/0042098975295>
4. Dalton, R. J., & Dalton, R. J. (2008). *Its Measurement , and Its Consequences*. 41(7), 899–920. <https://doi.org/10.1177/0010414008315860>
5. Hamnett, C. (1994). Social Polarisation in Global Cities: Theory and Evidence. *Urban Studies*, 31(3), 401–424. <https://doi.org/10.1080/00420989420080401>
6. Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., & Westwood, S. J. (2019). The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 129–146. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>
7. Iyengar, S., Sood, G., & Lelkes, Y. (2012). Affect, not ideology: A social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76(3), 405–431. <https://doi.org/10.1093/poq/nfs038>
8. Lauka, A., McCoy, J., & Firat, R. B. (2018). Mass Partisan Polarization: Measuring a Relational Concept. *American Behavioral Scientist*, 62(1), 107–126. <https://doi.org/10.1177/0002764218759581>
9. Leeper, T., Hobolt, S., & Tilley, J. (2020). Divided by the vote: affective polarization in the wake of the Brexit referendum. *British Journal of Political Science*, 1–34.
10. Levendusky, M. S., & Malhotra, N. (2013). The Effect of False Polarization: Are Perceptions of Political Polarization Self-Fulfilling Prophecies? *Annual Meeting and Exhibition of the American Political Science Association*, 2(6), 1–34.
11. Luttig, M. D. (2017). Authoritarianism and affective polarization: A new view on the origins of partisan extremism. *Public Opinion Quarterly*, 81(4), 866–895. <https://doi.org/10.1093/poq/nfx023>
12. Mason, L. (2015). “I disrespectfully agree”: The differential effects of partisan sorting on social and issue polarization. *American Journal of Political Science*, 59(1), 128–145. <https://doi.org/10.1111/ajps.12089>

13. Mason, L. (2018). Ideologues without issues: The polarizing consequences of ideological identities. *Public Opinion Quarterly*, 82(S1), 280–301. <https://doi.org/10.1093/poq/nfy005>
14. McGarty, C., Bliuc, A. M., Thomas, E. F., & Bongiorno, R. (2009). Collective action as the material expression of opinion-based group membership. *Journal of Social Issues*, 65(4), 839–857. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01627.x>
15. Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420010202>

Мілосердов Валерій

випускник факультету соціальних наук і соціальних технологій Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

ВОРОГ УЖЕ БІЛЯ ДВЕРЕЙ: COVID-19 ЯК СОЦІАЛЬНИЙ АКТОР З ПЕРСПЕКТИВИ АКТОРНО-МЕРЕЖЕВОЇ ТЕОРІЇ

В процесі написання кваліфікаційної роботи на здобуття ступеню бакалавра мною було проведено дослідження на тему «Covid-19 як соціальний актор у наративі соціальних медіа МОЗ України» [1].

В рамках даного дослідження було використано акторно-мережеву теорію (actor-network theory, ANT) версії Бруно Латур. Вибір на користь цього теоретичного підґрунтя було зроблено у зв'язку з тим, що ANT дозволяє акцентувати дослідницьку увагу соціолога на не-людських сутностях та їх вплетеності до соціального. Бруно Латур, один з засновників акторно-мережевої теорії, вказує на те, що вона ще раз довела свою актуальність під час пандемії Covid-19: ««Що дає змогу двом кризам (кліматичній та пандемії Covid-19 – авт.) насувати одна за одною, то це раптове й болісне усвідомлення, що класична дефініція суспільства – взаємозв'язок людей – позбавлена сенсу. Становище соціального в кожний момент перевизначається зв'язками між багатьма акторами, більшість із яких не мають людської форми... Суспільство вже давно вийшло за вузькі рамки соціального». [2].

В процесі розробки важливих положень ANT Латур багато у чому опирався на семіотику Греймаса. Греймаса у тексті цікавлять не такі класичні об'єкти дослідження, як закладені автором сенси чи читацькі інтерпретації, а операції, які відбуваються у самому тексті, і взаємодію актантів (дійових осіб), що відбувається у тексті [3]. Латур вказує на те, що такий хід дає літературознавцям багато свободи у дослідженнях сутностей, які мають вплив на інші сутності у текстах, бо «у казці один і той самий актант може бути примушеним діяти силою чарівної палички, думки у свідомості феї чи лицаря, який вбиває дві дюжини драконів» [4, с. 79].

Латур вказує на те, що зазвичай соціологи обмежують себе вивченням сутностей, здатних на «усвідомлені дії» - людей, і відкидає це обмеження. Теоретичним ходом акторно-мережевої теорії є зміна критерію соціальності з

усвідомленості актором своєї дії на вплив, який актор має на дії інших акторів. Таким чином, як соціальна може визначатися будь-яка сутність, яка впливає на інші сутності чи спонукає їх до дії [4].

В цілому, акторно-мережева теорія приділяє багато уваги тому, яким чином пов'язаність дій різних акторів створює соціальне, а також наголошує на нестійкості соціальних зв'язків, які існують не за замовчуванням, а за умови активної участі акторів

Греймасівський семіотичний аналіз є важливим методом дослідження в акторно-мережевій теорії, оскільки він дозволяє зробити акцент на тому, які актори показані у тексті, як так такі, що мають вплив на інші сутності. Він також дозволяє застосувати важливий для АНТ підхід «слідування за акторами», за якого дослідник не інтерпретує приховані авторські сенси, як часто роблять представники соціальних наук, а вивчає, яким чином автор тексту описує акторів, їхні інтереси та дії.

В рамках мого дослідження було проведено семіотичний аналіз постів Telegram-каналу «Коронавірус_інфо» з 06.03.2020 по 08.05.2020.

У даному медіа коронавірус зображено серйозним невидимим ворогом, який несе загрозу життю кожного українця - «ми всі опинилися в епіцентрі бойових дій - ворог уже біля дверей. Буквально», «це не десь далеко. Це поряд. Загроза є для кожного з нас», «Коронавірус - це невидима загроза для людства». В цілому, взаємодія з вірусом зображується з активним використанням військової термінології - лікарі встають на передову боротьби проти Covid-19, а їх «зброєю» є необхідне обладнання та медикаменти.

Інтереси, якими наділяється Covid-19 - це розповсюджуватися, потрапляти до організму, чинити масові зараження тощо. У наративі соціальних медіа МОЗ України коронавірус дуже часто має агентність - він прагне «не обійти Україну стороною» і не робить виключень ні для кого - вірусу «байдуже, хто його жертва - вчитель, шахтар» чи навіть «народний депутат».

З перспективи АНТ, Covid-19 може вважатися соціальним актором через вплив, який він чинить на інших. У наративі соціальних медіа МОЗ України згадуються сотні акторів, що зазнали впливу вірусу - це президенти, міністри, країни, корпорації, громадяни України та медичні маски. Саме через впливовість вірусу у наративі людям постійно рекомендують обмежити свою активність та переосмислити свої цінності.

В цілому, акторно-мережева теорія дає епістемологію, яка помітно відрізняється від класичних підходів у соціальних науках та дає змогу зосередитися на нелюдських акторах, які мають великий вплив на людські життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мілосердов В. Covid-19 як соціальний актор у наративі соціальних медіа МОЗ України : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню бакалавр соціології / В. Мілосердов. - Київ, 2020. - 72 с.
2. Латур, Б., Іллуз, С., & Нансі, Ж.-Л. "Який світ після пандемії? - Бруно Латур, Єва Іллуз, Жан-Люк Нансі [Електронний ресурс]. - 2020. - Режим

доступу до ресурсу: <https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakuj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/>

3. Greimas A. Semiotics and Language. An Analytical Dictionary / A. Greimas, A. Courtes. – Bloomington: Indiana University Press, 1982. – 409 с.

4. Латур Б. Пересборка социального. Введение в акторно-сетевую теорию / Б. Латур. – Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2014. – 382 с.

**СКЛАД
ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ**

**XVII Міжнародної науково-практичної конференції
«Проблеми розвитку соціологічної теорії:
Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків
пандемії COVID-19»**

18–19 грудня 2020 року

Голова оргкомітету – Чепак Валентина Василівна, д. соц. н., професор, декан факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Заступник голови оргкомітету – Степаненко Віктор Петрович, д.соц.н., головний науковий співробітник Інституту соціології Національної академії наук України.

Члени оргкомітету:

1. Бацак Назарій Костянтинівич, голова Наукового товариства студентів факультету соціології, студент IV курсу факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
2. Безрукова Ольга Анатоліївна, д. соц. н., доцент, завідувач кафедри галузевої соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
3. Горбачик Андрій Петрович, к. фіз.-мат. н., професор кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
4. Дейнека Артемій Вадимович, к. соц. н., технічний секретар оргкомітету, асистент кафедри теорії та історії соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
5. Костенко Наталія Вікторівна, д. соц. н., професор, завідувач відділу соціології культури та масової комунікації Інституту соціології Національної академії наук України;
6. Куценко Ольга Дмитрівна, д. соц. н., професор кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
7. Мазурик Олег Володимирович, д. соц. н., професор, завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
8. Мороз Євгенія Олегівна, к. соц. н., голова Ради молодих учених факультету соціології, асистент кафедри теорії та історії соціології

- факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
9. Петрушина Тетяна Олегівна, д. соц. н., старший науковий співробітник, завідувач відділу економічної соціології Інституту соціології Національної академії наук України;
 10. Сазонова Валерія Віталіївна, технічний секретар оргкомітету, аспірантка факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
 11. Сидоров Микола Володимир-Станіславович, к. фіз.-мат. н., доцент, завідувач кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 12. Соболевська Марина Олександрівна, д. соц. н., доцент кафедри теорії та історії соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 13. Судаков Володимир Іванович, д. соц. н., професор, завідувач кафедри теорії та історії соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 14. Хелашвілі Аліна Важаївна аспірантка факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 15. Цимбал Тарас Володимирович, к. соц. н., заступник декана, доцент кафедри теорії та історії соціології факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
 16. Юзва Людмила Леонідівна, к. соц. н., доцент кафедри методології та методів соціологічних досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Секретар організаційного комітету:

к. соц. н. Юзва Людмила Леонідівна

Технічні секретарі організаційного комітету:

к. соц. н. Дейнека Артемій Вадимович
аспірантка 1 року Сазонова Валерія Віталіївна

Наукове видання

**Проблеми розвитку соціологічної теорії:
Концептуальні стратегії дослідження соціальних наслідків
пандемії COVID-19**
Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції
(18–19 грудня 2020 року, м. Київ)

Редактори:

д.соц.н. Людмила Малес,
д.соц.н. Юрій Савельєв,
к.соц.н. Олексій Боровський,
к.соц.н. Ірина Набруско.

Адреса редакції, видавця: 03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 8.
Тел. (050) 411-66-51, (044) 22-99-539

Підписано до друку 28.01.2021 р.
Ум. др. арк. 8.43. Формат 60×84/16.
Наклад 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 2801/2021-3
Свідоцтво ДК 5941 від 11.01.2018 р.

Видавництво «Наукова столиця»

ДРУК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

www.science.org.ua